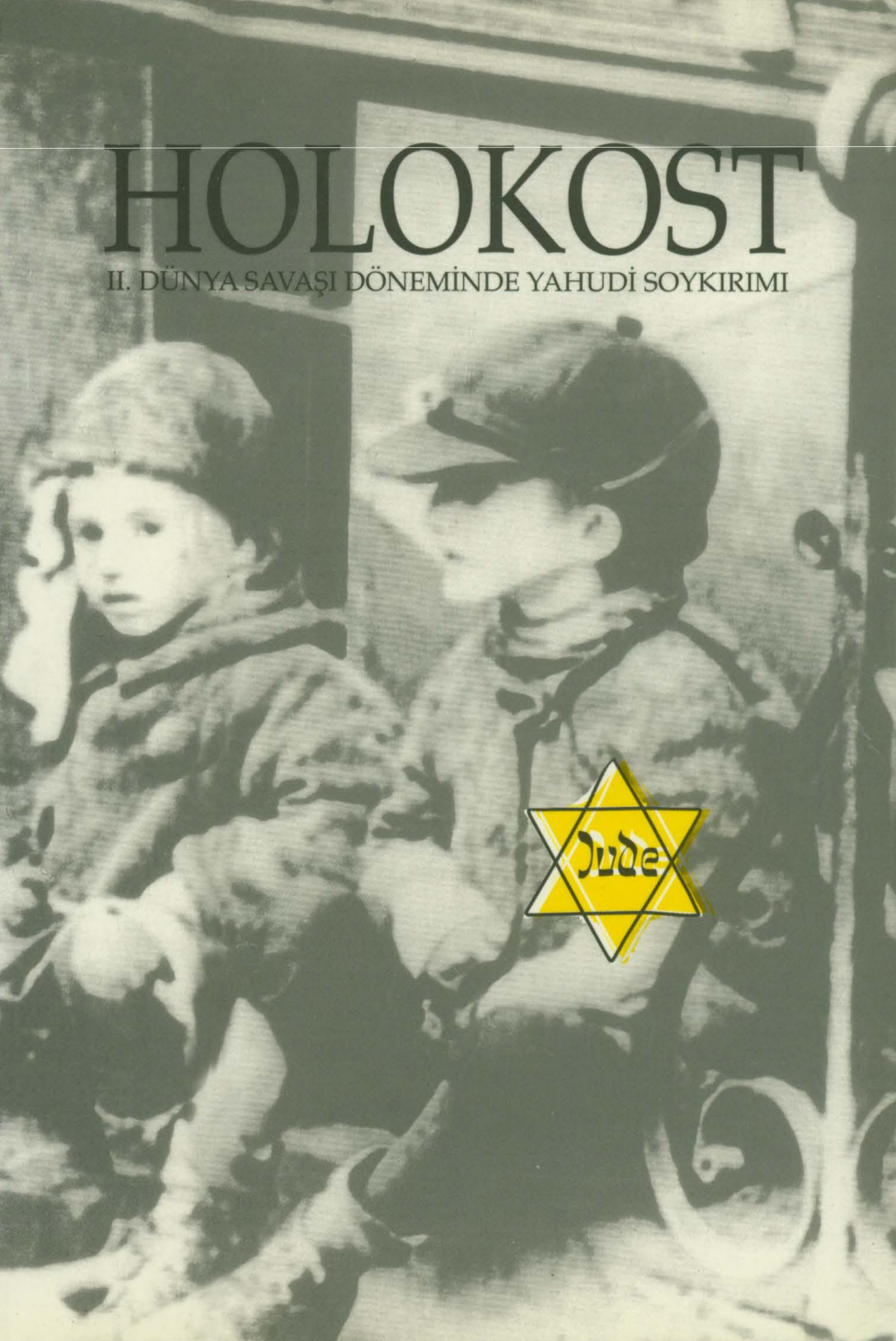
HOLOKOST

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE YAHUDİ SOYKIRIMI

Bu kitap Encylopaedia Judaica'da bu konuda yayınlanan bilgilerden derlenmiştir.

© Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. (1997)

Baskı: Tiglat Matbaacılık (1997)

Çeviren: Mehmet Harmancı

ISBN 975 - 7304 - 24 - 7
GÖZLEM GAZETECİLİK BASIN VE YAYIN A.Ş.
Atiye Sok. Polar Apt. 12/6
Teşvikiye 80200 - İSTANBUL
Tel: 240 41 44 - 247 30 82

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

1. Holokost'un tarihçesi 9
2. Kurbanların davranışları 63
3. Toplama ve imha kampları 86
4. Adolf Hitler 108
5. Partizanlar 116
6. Kurtarma 128
7. Hıristiyan Kiliseleri 143

İKİNCİ KISIM

8. Savaş suçları davaları 157
9. Adolf Eichmann ve Eichmann davası 180
10. Sovyet Rusya ve Holokost 191
11. Arapların Holokost'a karşı tutumları 194
12. Holokost'un tarihinin yazılması 199
13. Holokost'tan sonra Yahudi bilinci 206
14. Kaynaklar ve literatür 210

ÖNSÖZ

"Holokost."

Ne soykırım, ne katliam ne de başka herhangi bir kelime "Holokost" sözcüğünün yerine kullanılmamalıdır. "Holokost" 1933 yılında Nazilerin Almanya'da iktidara gelmeleriyle başlayan ve 1945 yılında şartsız teslim olmalarına kadar geçen on bir yılı aşkın dönemde 6 MİLYON Yahudi'nin, 6 MİLYON erkek, kadın; çocuk, yetişkin; genç, ihtiyar; sağlam, özürlünün sadece dinlerinden dolayı öldürülmeleriyle oluşan çağdaş insanlık tarihinin hiç kuşkusuz en trajik olayı, en büyük katliamıdır.

Günümüzde konuyu etraflıca inceleyen Türkçe herhangi bir bilimsel eserin henüz yayınlanmamış olması, bu konuda çalışma yapan yazar, araştırmacı ve gazetecilerin bazı revizyonist yazarların gerçekleri saptıran eserlerine yönelmelerine neden olmaktadır. Holokost üzerine araştırma yapan yabancı dil bilmeyen araştırmacıların başvuracak tarafsız, nesnel ve bilimsel kaynak bulmalarındaki zorluğu yakından bildiğimizden, yayınevimiz bu işi üstlenmiştir. Birçok seçkin araştırmacı ve bilimadamı tarafından yazılan "Encyclopaedia Judaica"nın Holokost ile ilgili maddelerinden oluşan aynı adlı eseri tercüme edip, Yahudi tarihinin bu en acı dönemini Türk bilim dünyasına kazandırmayı kendine bir görev edinmiştir.

21. yüzyılın eşiğinde tarihten ders almayan liderler, dünyamızın çeşitli yörelerinde dinsel, ırksal, ulusal nedenlere dayanan soykırım ve katliamları sürdürürler-

ken, bu eser savunmasız insanları yok etmenin ne denli kolay olduğunu, faşist ideolojilerin ne kadar sınırsız olabileceklerini, insanları hunharca öldüren katillerin bazı ideolojilerin psikolojilerinden ne denli etkilenebileceklerini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

"Holokost" kelimesinin Türk dilinde aynen kullanılması gereken ve sadece II. Dünya Savaşı yıllarında 6 MİLYON Yahudi'nin Naziler tarafından katledilmelerini ifade eden bir kavram olarak tanımlanması gerektiği inancındayız.

GÖZLEM GAZETECİLİK
BASIN VE YAYIN A.Ş.

BİRİNCİ KISIM

HOLOKOST

1
HOLOKOST'UN TARİHÇESİ

"Holokost" (aynı zamanda Felaket, Şoa veya Hurban diye de anılır) Yahudi Diaspora tarihinin ve hatta çağdaş insanlık tarihinin hiç kuşkusuz en trajik dönemidir. Nazilerin iktidara gelmeleriyle 30 Ocak 1933'te başlamış ve 8 Mayıs 1945'te Nazi Almanya'sının kayıtsız şartsız teslim olmasıyla sona ermiştir. Nazilerin 12 yıllık (1933-44) Yahudi aleyhtarı Eylem'leri doğrudan doğruya Nazi kontrolunda ya da kesin Nazi etkisinde kalan ve sürekli genişleyen topraklarda hedefleri giderek artan radikalleşmeye ve yöntemlerin barbarlaşmasına kesintisiz bir gidiş sağlamıştır. Ve bunların eşliğinde kötü amaçlı ve kimi zaman müstehcen Yahudi aleyhtarı propagandalar da yürütülmekteydi. Holokost'un sonuçlarının Yahudi günü ve geleceği için kesin önemi vardır: bu sonuçlar hala görülmektedir ve gelecek kuşaklar tarafından da yaşanılacaktır.

Holokost'un bir başka benzeri yoktur. Milyonlarca Yahudi -kimi 12 yıl boyunca- mutlak Nazi iktidarı altında yaşamış, onun tehditlerine ve *Aktionen*[1]'lerine katlanmıştır. Yahudiler ıstırap içinde yaşamışlardır. Kaygının işkencesi altında, günlerinde güvensiz olarak, geleceği tahmin etmekten yoksun, umutla umutsuzluk arasında parçalanarak kendilerini her an ezmeye hazır dev bir makinenin karşısında çaresizdiler. Bu topyekün zulüm döneminde yaşamak zorunda kalanların üzerindeki psikolojik etkilerin tarifi mümkün değildir. Bu araştırma, özel olarak seçilen, bir kıta boyunca hatta daha da ötelerine kovalanan ve kitle kıyımına mahkum olan bir "ırk"ın, en azından karşılaştığı dış olayları izleme girişimidir. İçinde yaşadığı halkla bütünleşmiş veya onlardan ayrı olsun, eğitim görmüş veya cahil olsun, zengin veya yoksul,

genç veya yaşlı olsun, her Yahudi suçlanmaktaydı. Ancak, Doğu Avrupa Yahudileri, Yahudi nüfusunun ve kültürünün bu deposunu yok etmekle "Yahudi Sorunu"na nihai "çözümü" elde edeceklerine inanan Naziler tarafından özellikle ayrı tutulmuşlardır.

Holokost iki ayrı dönem olarak ele alınabilir:

Savaş öncesi dönem

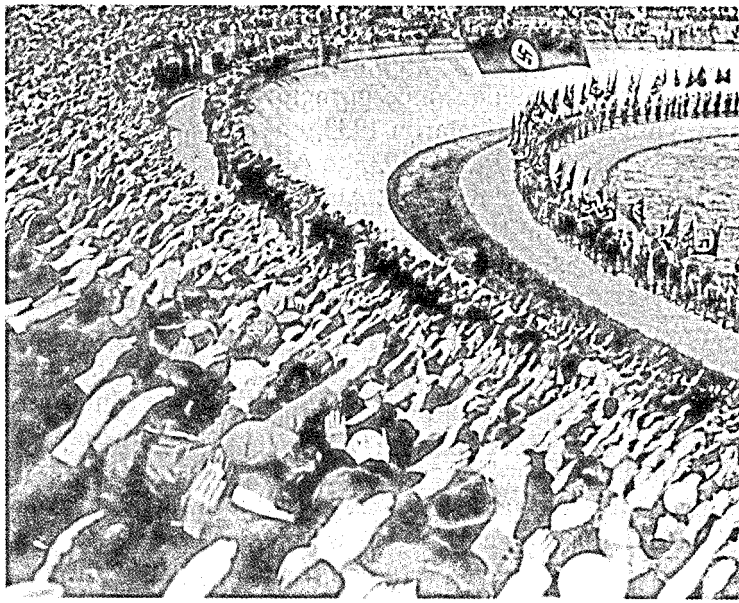
İkinci Dünya Savaşı dönemi.

BİRİNCİ DÖNEM

NAZİLERİN İKTİDARA GELİŞLERİNDEN ALMANYA'NIN ASKERİ YAYILMASININ BAŞLANGICINA KADAR (1933-1939).

NAZİLERİN İKTİDARA GELİŞİ

Almanya Cumhuriyeti'nin yaşlı cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg 30 Ocak 1933'te Nasyonal Sosyalist (Nazi) Alman İşçi Partisi (NSDAP) lideri Adolf Hitler'i Reich'in Şansölyeliğine atadı. Partinin "değişemez" olarak nitelenen programında (1920) yurttaşlık için ölçü olarak ırk ilkesi ve ırksal antisemitizmin somut bir hükümet programı olarak kurumlaştırılması getiriliyordu. Bu antisemitizm türünün başlıca karakteri şunlardı: "Bin yıllık Reich"ın hedefleri arasında önde gelme; dünya boyutları; amansız determinizmi; ve eşi görülmedik "tutarlılığı" ve zalimliği. Hareketin ve Nazi devletinin kitabı olan Hitler'in Mein Kampf'ı (1925) Yahudiler için nefret ve horgörüyle dolup taşmaktadır. Nazi Partisi'nin Yahudilere karşı tutumu şu kaba sloganda, *Deutschland erwache, Juda verrecke* (Almanya uyan, Judah geber) ve S. A. Sturmlied marşının "*Wenn das Judenblut von Messer spritzt, dann geht's nochmal so gut*" (Ve Yahudi kanı bıçaktan fışkırınca her şey iyiye gidecektir") sözlerinde ifadesini bul-

Berlin Grunewald Stadı'nda bir NSDAP toplantısı. Almanya 1933

maktadır. Partiden ve bağlı kuruluşlarından beklenebilecekler iktidarın ele geçirilmesinden önce 1924'ten başlayarak Fırtına Kıtalarının sayısız eylemleri ve çeşitli kitaplarda, broşürlerde, 1923'ten sonra basılan Der Stuermer gibi gazetelerde Yahudi'nin insandan aşağı *(Unternensch)*, parazit, bir çürümüşlük olayı *(Faeulniserscheinung)* ve Alman talihsizliklerinin tümünün başlıca nedeni olarak gösteren sınırsız propaganda ile de gösterilmişti. Hitler 1920'de şöyle diyordu: "Halkımızda Yahudilerden güdüsel bir tiksinti uyandırmak ve yaratmak görevimizdir."

BİRİNCİ DÖNEM COĞRAFYASI

Nazilerin Yahudi aleyhtarı ideoloji, propaganda ve ey-

lemlerinin coğrafi yayılması, Milletler Cemiyeti denetimindeki Danzig Özgür Kenti ile başlamıştır. Alman askerleri kente 1 Eylül 1939'dan önce girmemişlerse de, Danzig Almanya'nın ırkçı politikalarını 1933'ten sonra adım adım izlemiştir. Saar bölgesi 1 Mart 1935'te Almanya'ya geri verilmişti. Yahudilerin 15 Mayıs 1922 Almanya-Polonya Anlaşmasının koruması altında oldukları Alman Yukarı Silezyasında, Anlaşma'nın Alman egemenliğine getirdiği kısıtlamalar 15 Temmuz 1937'de kalktı. Bunu 13 Mart 1938'de Avusturya'nın ilhakı (sözde Anschluss), Münih Anlaşmasıyla 1 Ekim 1938'de Südetlerin ilhakı ve 22 Mart 1939'da Memel bölgesinin ilhakı izledi. Bu son ikisi farklı derecelerde olmak üzere bu tarihlerden çok önce Nasyonal Sosyalizmi benimsemişlerdi. Bu "barışçı" dönemde Çekoslovakya'nın kalan kısmı bölündü (15 Mart 1939) ve Yahudilerin geleceklerinde çok ciddi etkileri olacak iki Alman "himaye devleti" kuruldu. Bunlardan biri tehditlerle oluşturulan Bohemya-Moravya, diğeri "Führer'in lütfu ile bağımsız" olan ve Katolik papazların başlarında bulunduğu Nasyonal Sosyalist Slovakya idi. Güney Slovakya ve Rutenya'nın bir kısmı Alman baskısıyla Çekoslovakya tarafından Macaristan'a (2 Kasım 1938 Alman-İtalyan hakemliği ile) verilmiş ve Macar ordusu 15 Mart 1939'da Rutenya'nın geri kalanını işgal ederek Karpat-Ukraynası adını almıştı. O sırada Macar Yahudileri 1938 ve 1939'daki Yahudi aleyhtarı yasalarla çeşitli kısıtlamalara tâbi idiler. Bu bölgelerdeki tüm Yahudiler ya hemen ya da tedricen Almanya ve Macaristan'daki Yahudilerin statüsünde özdeşleştirildiler. Ancak Saar bölgesi, Yukarı Silezya, Südetler ve Danzig Yahudilerinin göç için Almanya, Avusturya ve Bohemya-Moravya Yahudilerinden daha fazla hazırlanma fırsatları vardı. Memel'e gelince, buradaki Yahudilerin çoğu Litvanya'ya sığınmışlar ve oradaki kardeşlerinin kaderlerini paylaşmışlardır.

NAZİ POLİTİKASI

Bu dönemde Nazilerin Yahudi politikası, Almanya'yı ve Alman kontrolündeki toprakları Yahudilerden arındırmaktı *(judenrein)*. Almanlar yaşamı katlanılmaz kılarak Yahudileri göçe zorlamışlardır. Nazi politikası, Yahudileri Alman devlet ve toplumundan "arındırmak" *(ausgliedern)* için "hukuki" yolları kullanmak ve Üçüncü Reich'a ırk ilkesini hakim kılmaktı. Yahudiler yurttaşlıktan, kamu hizmetlerinden, mesleklerden ve ülkenin entelektüel ve sanat yaşamından dışlanıyorlardı. 15 Kasım 1938'de Yahudi çocuklarının devlet okullarına alınmamasına başlandı. Rejim, "Alman kanının ve Alman şerefinin korunması için" 15 Eylül 1935'te çıkarılan Nürnberg Yasası ile aile yaşamına (evliliklerde ırk ilkesi) ve özel yaşama (*Rassenschade*, veya "ırkın kirletilmesi") müdahale ediyordu. Bu yasayla 1936-9 döneminde 2000 kişi cezalandırılmıştır. Aynı tarihli Yurttaşlık Yasası Yahudilerin Reich yurttaşı (*Reichsburger*) olamayacakları hükmünü getiriyordu. Bir dizi ekonomik önlem getirilmişti: büyük Yahudi ticarethanelerinin 'arileştirilmesi', çeşitli kısıtlamalar; mülk ve işyerlerinin zorla satılması; Yahudi emlakinin ülke çapında kaydının tutulması (26 Nisan 1938); sahipleri Yahudi olan işyerlerinin (*juedisches Geschaeft*) kaydı ve işaretlenmesi (14 Haziran 1938); sahipleri Yahudi olan bütün perakende satış yapan işyerlerinin (12 Kasım 1938) ve sanayi tesislerinin (3 Aralık 1938) arileştirilmesi veya kapatılması; ve Yahudi halkı yoksulluğa itecek olan Yahudi mülk ve işyerlerinin geniş çaplı olarak yağmalanması. Buna ek olarak rejim, kişisel tecrit ve aforoz da getirmekteydi. Irk temeline dayanan ilk sayım 17 Mayıs 1938'de yapıldı; Yahudiler 17 Ağustos 1938'de Sara veya İsrael adlarını almak zorunda bırakıldılar; İsviçre makamlarının bir önerisi üzerine 5 Ekim 1938 kararıyla pasaportlara "J" harfi damgası vuruldu; 1 Ocak

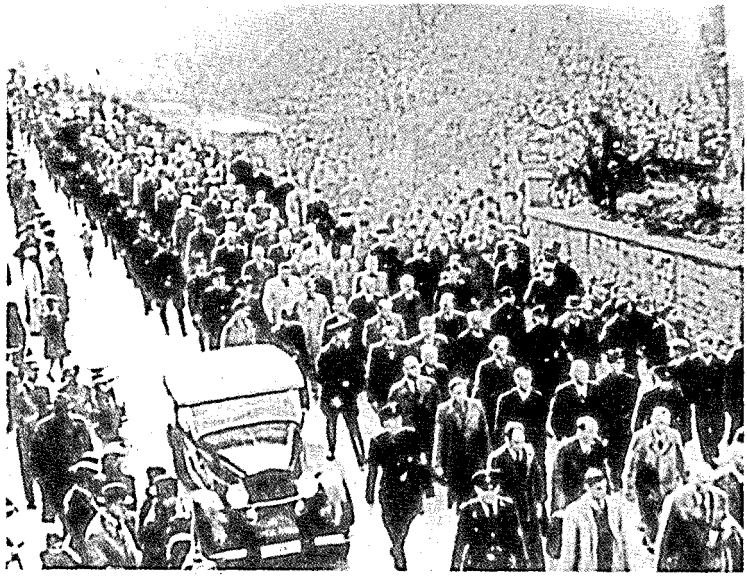

1/4/1933 Yahudi karşıtı ekonomik boykot. Yahudi dükkanının önünde duran SA'nın taşıdığı pankartta "Almanlar, Yahudiler'den alışveriş yapmayın" yazılı.

1939'da zorunlu kimlik kartları dağıtıldı.

Almanya içinde de şiddet ve aşağılama eylemlerinin sonu gelmiyordu: 1 Nisan 1933'te boykotun başlatılması; 10 Mayıs 1933'te Yahudi ve Yahudi olmayan bazı yazarların kitaplarının yakılması; sayısız Yahudi'nin toplama kamplarına gizlice götürülmesi (örneğin, 12 Haziran 1937 gizli emriyle Rassenschande'den suçlu bulunanlar ve 23 Ocak 1938 Gestapo emriyle dönüş yapan göçmenler); Anschluss'dan sonra Yahudilere karşı şiddet eylemleri; 1500 Yahudi'nin toplama kamplarına götürüldüğü 15 Haziran 1938 Eylemi'i; 9-10 Kasım 1938 *Kristallnacht*'ı (kırık camlar gecesi) ve bunun ardından 15.000 ila 17.000 Polonya Yahudi'sinin Polonya sınır istasyonu Zbaszyn yönüne sürülmeleri (28 Ekim 1938) ve Bavyera'daki "kostümlü provalar" (9 Haziran 1938'de Münih, 10 Ağustos 1938'de Nürnberg sinagoglarının yıkılması). Ayrıca yerel nitelikli şiddet olayları da vardı: S.A.'nın Berlin'de 9 ve 10 Mart 1933'te yaptığı Yahudi aleyhtarı gösteriler; 11 Mart 1933'te Braunschweig'da iki Yahudi mağazasının imhası; 13 Mart 1933'da Breslau mahkemesinden Yahudi yargıç ve avukatların kovulması; işyerlerinde, kafelerde, stadyumlarda ve kent ve tatil yerlerine giden yollarda "Yahudiler istenmiyor" (*Juden unerwuenscht*) tabelaları; bazı yerlerde savaş anıtlarından Yahudi savaş ölülerinin adlarının kazınması (*herauskratzen*); içlerinde ülkenin her yanındaki "*Stuermer*" kutuları da olmak üzere Yahudi aleyhtarı nefret ve horgörü kampanyası.

Altı buçuk yıl gibi kısa bir sürede 1933'te (yabancı ve haymatloz Yahudi de dahil olmak üzere) yarım milyona varan 2000 yıllık Alman-Yahudi toplumu yerinden edilmiş ve sürekli taciz ve işkence ve sonunda ölüme sürülmeyi bekleyen 220.000 kişilik yasadışına itilmiş bir gruba dönüşmüştü.

Kristallnacht sırasında Yahudilerin götürülmesi. Almanya, Baden-Baden

ALMAN ETKİSİNİN DİĞER ÜLKELERE YAYILMASI

Nazi rejimi Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin demokratik kurumlar krizi içinde bulundukları bir zamanda kurulmuş, milliyetçi ve otoriter partilerin doğuşu Nazi desteği sayesinde olmuştur. Almanya'nın Yahudi aleyhtarı politikaları, azınlıklara karşı genelde kabul edilmiş davranış kurallarını açıkça çiğnemekteydi. Dünyanın tepki göstermeyişi, anlaşmalarla azınlıkları korumak zorunda olan diğer ülkelerin Alman örneğini izlemeleri için bir işaret oldu. Sonuç, yerel Yahudi aleyhtarlığı ile benimsenerek ithal edilmiş Nazi kuram

ve uygulamalarının önemli ölçüde kaynaşmasıydı. Yahudi aleyhtarı ayrımcı önlemler benimsendi ve bu dönemde Yahudi aleyhtarı propaganda büyük bir artış gösterdi. Her tarafta görülen örgütlü Yahudi aleyhtarlığı Nazi Almanya'sından güçlü bir teşvik gördü.

Alman ırk ayrımcı yasalarının örneğini Macaristan izledi ve bunlar Trianon Antlaşması ile kaybedilen ve Almanya'nın yardımıyla geri alınan bölgelere (güney Slovakya'nın bir kısmı ile Karpatlar-Ukrayna'sı) yaygınlaştırıldı. Çekoslovakya'ya sadık olarak kabul edilen Yahudilere karşı şiddet hareketleri Macar işgali sırasında görülmeye başlandı. Romanya'da Hitler'in iktidara gelişi, etkileyici diplomatik zaferleri ve güçlü Yahudi aleyhtarı grupların Nasyonal Sosyalizme yakınlıkları yerel Yahudi aleyhtarlığını teşvik etti. Alman Yahudi aleyhtarı propagandası Polonya, Litvanya ve Letonya'da da devlet ve ekonomik Yahudi aleyhtarlığı ile başarılı oldu. Fransa'da Yahudi aleyhtarı propaganda arttı ve 1938'de Yahudi aleyhtarlığına muhalefetten vaz geçen İtalya, Almanya'nın ırk ilkelerini benimsedi.

ALMANLARIN TAVIRLARI

Alman halkının Yahudi hemşehrileri konusundaki Nazi politikasına karşı tavırları çoğunluğun ideolojik ve ekonomik nedenlerle kalpten destek ve teşviklerinden, duygusuzluğa ve bireysel insanlık eylemlerine kadar uzanmaktaydı. 1930'ların Almanya'sı bu bakımdan Yahudi aleyhtarlığının, özellikle Berlin'de olmak üzere canlandırıldığı 1880'lerin Almanya'sından farklıydı. O dönemde 75 seçkin yurttaştan oluşan bir grup yeni Yahudi aleyhtarı dalgaya karşı ciddi bir protestoda bulunmuştu. Bu tür protestoların mümkün olmadığı 1932 ve 1933'te bir karşı koyuş olmadı. Protestan kiliselerin çoğu ırk ilkelerini kabul ettiler, ancak muhalif Bekenntniskirche ırkçılığa karşı güçlü bir direniş gösterdi (17

Mart 1935'te ve ardından 700 kadar rahip tutuklandı). Bu dönemdeki Katolik protestoları arasında (Alman kiliselerinde herhangi bir tepki uyandırmayan) Kristallnacht'tan sonra Dompropst Bernhard Lichtenberg'in Berlin'de Hedwigs Kilisesi'nden işkenceye uğrayanlar için her gün dua etmesi önemlidir.

ALMAN YAHUDİLERİNİN TAVIRLARI

Almanya'nın yüksek derecede toplum içinde özümsenmiş Yahudileri (bazı Yahudi çevrelerinde Alman-Yahudi ilişkisi *'deutsch-juedische Symbiose'* olarak tanımlanırdı) bu ardı arkası kesilmeyen 'hukuki' önlemler, şiddet eylemleri ve Yahudi aleyhtarı propagandanın tiz çığlıkları karşısında şaşkına dönmüşler, dehşet içinde kalmışlardı. Demografik tabloda çok ciddi bir düşüş görülüyor, ölümler doğumları kat kat aşıyordu. Alman Yahudileri yıllardır Nazi Almanya'sında süregelen bir Yahudi varlığı olasılığı umuduna sarılmışlardı ve şimdi bunun bir hayal olduğu görülüyordu. Yahudiler meslek eğitimi ve yeni meslekler edinmeyi de içeren kendi kendilerine yardım önlemleri aldılar, Juedischer Kulturbund'u kurdular, Reichsvertretung'da Yahudi temsilini merkezleştirdiler. Bu sonuncusu Yahudileri sık sık kararlı olmaya ve kendine güvenlerini kaybetmemeye çağırıyordu.

Bu eğilimin yanı sıra daha gerçekçi bir fikir de mevcuttu: Almanya'da Yahudiler için umut yoktu, kovulma ancak bir zaman sorunuydu ve bu nedenle tek çözüm göçtü. Bu grubun hedefi Filistin'di ve 1933 Ha'avara anlaşması da kendilerine yardımcı oluyordu. Bu dönemde, Almanya'da derin kökler salmış bir toplumun bu kararı almasındaki psikolojik güçlüklere ve göç kısıtlamalarına rağmen (örneğin, ABD'de göçmen kotası, 1939 Filistin Beyaz Kağıdı ve pek çok Avrupa devletinin kısıtlayıcı yasaları) 280.000 Yahudi göçmüştür. Resmi Nazi görüşü Yahudilerden kurtulmaksa da, olası bir

göçmenin çeşitli güçlükleri aşması gerekmekteydi. Daha 'etkili' göçmen süreçleri (bunların arasında toplama kamplarına atılma tehditleri de vardı) ancak 1938'de getirilmiştir.

Bu dönemde hemen hemen sınırsız bir güçle donanan Adolf Eichmann "Büyük Almanya" Yahudilerinin "büyük hareket memuru" olmuştu. Eichmann 20 Ağustos 1938'de Viyana'da kurulan Zentralstelle für juedische Auswanderung aracılığıyla çalışıyordu. Bu kurumu 24 Ocak 1939'da Berlin'de Reichzentrale für juedische Auswanderung ve 26 Temmuz 1939'da Prag'da Zentralstelle für juedische Auswanderung izledi. Bu devlet kurumları göçü hızlandırmak ve Yahudi mallarına el koymak üzere kurulmuştu. Ayrıca, Naziler göçün saldırgan Yahudi aleyhtarlığı sınırlarını genişleterek Almanya'nın politik çıkarı doğrultusunda işlediğine inanıyorlardı. Yoksul Yahudi göçmenlerinin gelişi o ülkelerde Yahudi aleyhtarı tepkileri körükleyecek ve böylece Almanya'nın çıkarlarına hizmet edecekti.

DÜNYA YAHUDİLERİ VE ORTA AVRUPA OLAYLARI

Almanya dışındaki her yerde Yahudi toplulukları Nazi Almanya'sı ve uydularındaki olayları giderek artan bir kaygıyla izliyorlardı. Bunlar kendi milli hükümetlerini Almanya'dan Yahudi mülteci kabul etmesi için teşvik ediyorlar, gelen mültecilere yardım ediyorlar, Nazilerin dünya çapındaki Yahudi aleyhtarı propagandalarına karşılık veriyorlar ve giderek genişleyen Üçüncü Reich'taki olayları tüm dünyaya duyuruyorlardı. Yahudi kuruluşları uluslararası düzeyde Milletler Cemiyeti'nin 1933'te azınlıkların korunması ilkesini onaylayan ve dolaylı olarak Almanya'yı Yahudilere karşı tutumu için kınayan kararının benimsenmesi için boşuna uğraşmaktaydılar. Bunlar Milletler Cemiyeti'nde Bernheim Başvurusu'nu başlatarak Alman ırkçı yasalarının Yukarı Si-

lezya'da uygulanmasını dört yıldan uzun bir süre erteletebilmişlerdi. Yine bunlar Milletler Cemiyeti'nin "Almanya'dan Yahudi ve diğer göçmenler" için karar almasını ve mültecilerin korunması ve göç olasılıklarının araştırılması için bir Yüksek Müfettişlik atanmasını istemişlerdir. Bu sonuncu çabaları ve 6-16 Temmuz 1938'de Evian'da yapılan özel toplantı yararsız olmuştu. Çeşitli ülkelerde Yahudiler Alman mal ve hizmetlerine karşı bir boykot başlatmışlarsa da, buna dünya çapında katılım elde edilemediğinden Alman ekonomisi üzerinde fazla bir etkisi olamamıştı.

İKİNCİ DÖNEM

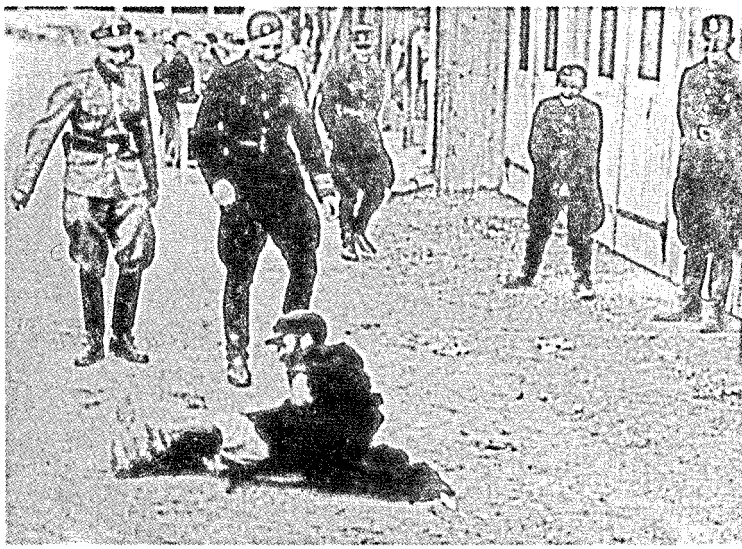
POLONYA'NIN İSTİLASINDAN ALMANYA'NIN YENİLMESİNE KADAR

Hitler'in 1 Eylül 1939'da Polonya'yı istilasıyla Nazi Yahudi aleyhtarı politika ve uygulamasının ikinci dönemi başladı. Bunu niteleyen olaylar giderek hızlanan yasasızlık, yoksullaşma, taciz ve sonunda 'Büyük Almanya'da olduğu kadar Nazi işgalinde ve etkisinde olan topraklarda da Yahudi nüfusun kıyımı olacaktı. İlk baştaki amaç Yahudi toplumunu ağır bir ölüme mahkum etmekti. Programın tümüne eşlik eden propaganda ve şiddet hareketleri binlerce insanın ölümüne neden olmuştu. Bu, 1941-1944 döneminde milyonlarca insanın kurşuna dizilme ve gaz verilerek öldürülmeleriyle sonuç bulmuş, onun ardından da 1945'te "Nihai Çözüm" kod adı altında geri kalanların açlığa mahkumiyetleri, zorunlu çalıştırma ve ölüm yürüyüşleri gelmiştir.

YAHUDİ DURUMUNA İLİŞKİN UNSURLAR

Nazilerin Polonyalı, Rus, Sovyet yurttaşı olmayan Komünistler ve çingenelere karşı davranışlarıyla kıyaslandığında savaşta Yahudilerin durumu şu unsurlar bakımından ben-

zersizdir: (1) Nazilerin yıkıcı iradeleri (*Vernichtungswille*) Yahudilerin Yahudi olarak bütünlüğüne yönelikti ve sonuçta kurbanlar arasında kadınlar, çocuklar ve yaşlılar vardı; oysa diğer gruplarda bu grubun ancak bir kısmına yöneltilmişti.

Bir Yahudiyi aşağılayan Alman polisi. Polonya, Rzeszow

(2) Yahudiler için "Nihai Çözüm" hemen, savaş sırasında elde edilecekti, oysa diğer halkların kaderi konusundaki kararlar zaferin kazanılmasına kadar ertelenmişti. (3) Hitler'in Yahudilere karşı savaşı bütün diğer düşmanlarına karşı savaşında bir önceliğe sahipti. (4) Sadece Yahudilerin durumunda Nazilerin Yahudi olmayanlara karşı davranışlarında rol oynayan çatışan düşünceler veya çekinceler yer almamaktaydı. Böylece, özellikle silah sanayiinde kritik olan insan gücü durumuna rağmen İşgal Altındaki Doğu Toprakla-

rı Bakanlığı'nın 1941 Aralık ayında yayınladığı yönetmelikte (ki, buna tümüyle itaat edilmemiştir) "bir ilke olarak ekonomik çıkarlara önem verilmemesi" bildirilmişti. Bir başka kritik alan olan vagon eksikliğinde Himmler ve Eichmann silahlı kuvvetlerin acil ihtiyaçlarına rağmen sürgünlere öncelik verilmesi için yılmadan çalışmışlardır. Gerçekten de burada Nazilerin o tatmin olmayan yıkıcı iradeleri korkunç boyutlara ulaşmıştır.

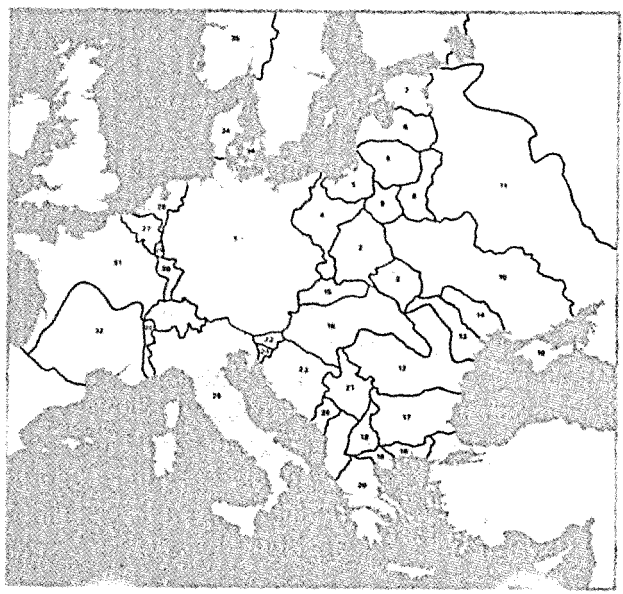
Alman askerleri yaşlı bir Yahudiyi aşağılarken. Polonya, Lublin

İKİNCİ DÖNEM COĞRAFYASI

Yahudi aleyhtarı önlemlerin uygulandığı alan Almanya'nın giderek artan toprak ve siyasi gücü ile orantılıdır: bu önlemler 1 Eylül 1939'dan sonra Polonya'ya; 9 Nisan 1940'tan sonra Danimarka ve Norveç'e; 10 Mayıs 1940'ta Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'ya (Fransız Kuzey Afrika'sı ve Fransız Ortadoğusuna kadar); 8 Eylül 1943'te

Alman askerlerinin kısmi işgaliyle İtalya'ya (Libya'da Yahudi aleyhtarı eylemler daha önce, 2 Mayıs 1942'de başlamıştır); 6 Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'a; 22 Haziran 1941'de SSCB'ye uygulanmıştır. ABD ile Japonya arasındaki savaş Asya'nın Japonya hakimiyetinde olan bölümlerine, özellikle de Şanghay'a sığınan Yahudileri etkilemiştir.

Bu askeri zaferlerle birlikte Almanya'nın Avrupa'daki politik etkinliği de yayılmış ve Macaristan (20 Kasım 1940), Romanya (23 Kasım 1940), Slovakya (24 Kasım 1940), Bulgaristan (1 Mart 1941) ve Hırvatistan'la (15 Haziran 1941) yapılan Üç Devlet Anlaşmasıyla daha da pekiştirilmişti. Alman egemenliğinin Polonya, Fransa ve Yugoslavya'ya yayılmasıyla ve Almanya ile uydularının Avrupa'nın büyük bir kısmıyla Afrika ve Asya'nın bazı bölümlerini işgalleri ve devletlerin bölünmesiyle otuz sekiz coğrafi zulüm ve imha alanı yaratılmıştı (haritaya bkz.).

1939-45 yılları arasında Avrupa'da Nazi zulmünün uygulandığı yerler

1. "Büyük Almanya" 1 Eylül 1939'da Almanya, Südetler, Avusturya ile Bohemya ve himaye altındaki Moravya devletini kapsıyordu.

2. Genel Hükümet Almanya'ya ilhak edilmeyen Polonya'yı işgal etti.

3. Eylül 1939'da SSCB'ye bağlı olan Doğu Galiçya, Haziran 1941'de Almanya tarafından işgal edilip Ağustos 1941'de Genel Hükümete bağlanmıştır.

4. Batı Polonya bölgeleri Almanya'ya ilhak edilmiştir.

5. Vilna bölgesi dahil olmak üzere Litvanya, Ağustos 1940'ta SSCB'ye ilhak edilmiş, Haziran 1941'de Almanya tarafından işgal edilmiştir.

6. Letonya, bkz. Litvanya.

7. Estonya, bkz. Litvanya.

8. Polonya Beyazrusya'sı 1939 Eylül'ünde SSCB'ye katılmış, Haziran 1941'de Almanya tarafından işgal edilmiştir.

9. Bialystok ve Ciechanow bölgeleri Doğu Prusya *Gauleiter*'i olarak Erich Koch'un otoritesi altındadır.

10. Ukrayna *Reichskommissariat*'ı eski Polonya Volhynia'sını, Pinsk bölgesini, Sovyet Ukraynasının bazı kısımlarını ve Kırım'ı kapsamaktadır.

11. Alman askeri idaresi altındaki SSCB bölgeleri.

12. Besarabya, kuzey Bukovina ve Transilvanya bölgeleri dışında Romanya.

13. 1940 Haziranında SSCB'ye bırakılan ve 1941 Haziranında Romanya ve Almanya birlikleri tarafından işgal edilen Besarabya ve kuzey Bukovina.

14. Romanya idaresinde Transnistria.

15. Macaristan'a bırakılan bölge dışında Slovakya.

16. İlhaklarla genişleyen Macaristan.

17. Bulgaristan ve Romanya'nın aldığı güney Dobruca.

18. Bulgaristan işgali altındaki güney Sırbistan (Makedonya), Üsküp, Bitolj, Yunan Makedonyası ve Yunan Batı

Trakyası.

19. Alman işgalindeki Kuzey Yunanistan ve Selanik.

20. Nisan 1941'den sonra İtalyan ve Eylül 1943'ten sonra Alman işgalinde güney Yunanistan ve Yunan Adaları.

21. Alman askeri veya sivil idaresinde Banat ve Sırbistan.

22. 1941 Nisanından sonra Alman sivil idaresinde olup 1 Ekim 1942'de Almanya'ya katılan Kuzey Slovenya.

23. Bosna ve Hersek'i de kapsayan "Bağımsız" Hırvatistan.

24. İtalya işgalindeki güney Slovenya.

25. İtalya işgalinde Dalmaçya, bazı Dalmaçya Adaları ve Karadağ.

26. İtalya.

27. Alman işgalinde Belçika.

28. Alman işgalinde Hollanda.

29. Alman işgalinde olup sonra ilhak edilen Lüksemburg.

30. Almanya'ya ilhak edilen Alsace-Lorraine.

31. Almanya tarafından 1941 Haziranında işgal edilen Fransa.

32. Almanya tarafından 1942 Kasımında işgal edilen Vichy Fransası.

33. İtalya tarafından Kasım 1942-Eylül 1943'te işgal edilen güney Fransa.

34. Alman işgalinde Danimarka.

35. Alman işgalinde Norveç

Yahudi durumu bakımından Almanya ve İtalya'nın işgal ve ilhak ettiği bölgeler arasında bir ayrım yapılması gerekir. Alman işgalindeki Yunanistan veya Alman işgalindeki Yugoslavya'daki hızlı imha süreci Yugoslavya'nın İtalyan ve Arnavutluk kontrolundaki kısımlarıyla İtalya işgalindeki Fransız sınır bölgesindeki İtalyan (ve Arnavutluk) insancılığı arasında büyük zıtlıklar vardır. Almanların sürekli baskısı ve

Reich Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Mussolini'ye bizzat başvurması sonunda İtalyanlar Hırvatistan askeri bölgelerinde ve Dalmaçya Adalarında Yahudiler için toplama kampları kurmayı kabul etmişlerdi, ancak kamp sakinlerine insanca davranıyorlardı. Fransa ve Yugoslavya'dan kaçan Yahudi mülteciler İtalyan halkı tarafından dostça karşılanmışlardır.

Bütün uydu devletler Nihai Çözüm için "hazırlık çalışmalarını" Alman ilhamı ve rehberliği altında kendileri yapmışlardır ve bunlardan bazılarının Yahudi işleri için kendi özel müdürleri vardı (Fransa'da Xavier Vallat, Louis Darquier de Pellepoix ve du Paty de Clam; Romanya'da Radu Lecca; Bulgaristan'da Alexander Belev ve sonra Hristo Stomaniakov; Faşist İtalya Cumhuriyetinde -1943'ten sonra- Giovanni Preziosi). Ancak Almanların yarattığı uydu devletlerle (Slovakya ve Hırvatistan) kendi varlıkları olan politik-askeri alternatifleri bulunan Alman müttefikleri arasında bir ayrım yapılmalıdır. Birinciler kendi Yahudilerinin anında öldürülmesi veya ölüm kamplarına sürülmeleri konusunda aktif bir katılımda bulunmuşlar, fakat diğerleri bu konularda daha tedbirli davranmışlardır. Ayrıca, yurttaş olup çoğunlukla kültür bütünlüğü içinde olan Yahudilere de daha düşünceli davranılmıştır.

Böylece, işgal altında olmayan Fransa'da hükümet ilk başlarda Fransız yurttaşı olan Yahudileri (ama yurtsuz olanları değil) sürgün için teslim etmeyi reddetmiştir. Bulgaristan'da Bulgar Yahudilerine hemen hemen hiç el sürülmemiş, ancak Sofya Yahudileri ile diğer üç kentin Yahudileri taşraya gönderilmiş ve Yahudi emlakine el konulmuştur. Fakat, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Bulgar işgalinde olan bölgelerinde Yahudiler Doğuya ve en çok da Treblinka'ya gönderilmiştir. Romen-Alman askerlerinin işgalinden sonra Odessa'da ve en zalim pogromların Dorohoi, Jassy ve Bükreş'te yer aldığı Romanya'da, Regat ve Güney Transilvanya

Yahudilerine pek dokunulmamış, bu bölgeler cepheden ve böylece de Alman etkisinden uzak kalabilmişlerdir. Alman askeri varlığının bulunduğu diğer bölgelerin Yahudileri ise Polonya ölüm kamplarına değil de, Transnistria'ya gönderilmişlerdir. Bunlar burada zorla çalıştırılmışlar ve yüzde 40 kadarı sağ kalmıştır ki, bu da Polonya-Sovyet bölgesine göre yüksek bir orandır. Yahudi işçi taburlarıyla ün salmış olan Macaristan, Macar yurttaşı olmadığı ileri sürülen 12.000 Yahudi'yi, kendilerini bekleyen akıbeti çok iyi bilerek daha 1941 Ağustosunda Alman idaresindeki Ukrayna'ya göndermiştir. Yerel Macar işgal yetkilileri Novi Sad'da, Bükreş'ten yetki almadan 6000 Sırp'la birlikte 4000 Sırp Yahudi'sini de kurşuna dizmişlerdir.

Ancak Macaristan Alman ordusunun (ve onunla birlikte Eichmann *Kommando*'sunun) 19 Mart 1944'te ülkeye girişine kadar; Almanların, Yahudilerin topyekün sınırdışı edilmeleri isteğini kabul etmemişti ve Budapeşte'deki Yahudilere fazla bir zarar verilmemişti. İtalya'da Faşist cumhuriyetçi hükümet bile tümüyle bir Alman projesi olan Auschwitz'e sürgünlerde rol almamıştır. Nazi Almanya'sının politik değil de, askeri müttefiki olan Finlandiya'da Yahudiler bu ittifaktan fazla etkilenmemişlerdir.

Fiziki imha hareketinin Nazi istilasıyla başlayıp ani olduğu yerlerle (SSCB ve Sırbistan gibi) fiziki imha hareketinin Eylül 1939 ile Nisan 1942 dönemini izlediği Almanya tarafından ilhak edilen Polonya bölgeleri ve Genel Hükümet bölgeleri gibi yerler arasında da bir ayrım yapılabilir. Bu ilk dönemde bu sonuncu bölgelerde Yahudiler temel insan haklarından ve dolaşım özgürlüğünden yoksun bırakılmışlar, işyerleri ve emlakleri ellerinden alınmış, mesleklerden uzaklaştırılmışlar, korkunç ilkel koşullarda gettolara doldurulmuşlar, sarı armalar gibi aşağılanmalara katlanmak zorunda kalmışlar, karşılık almadan zorunlu çalışmaya tabi tutulmuş-

lar, açlığa ve vahşi zulümlere maruz bırakılmışlardır. Yahudi laik ve dini kurumları özel hedefler olarak belirlenmiş, sinagoglar yakılmış, Tevrat ruloları ve diğer dini nesneler kirletilmiş, hahamlarla alay edilmiştir. Sonunda bu bölge halkı "Nihai Çözüm" dönemine fiziken tükenmiş, moral olarak yıkılmış, dünyadan (hem yakın hem uzak) tecrit edilmiş olarak girmişler, Nazilerin ve işbirlikçilerinin yıkıcı iradesine terk edilmişlerdir.

YAHUDİLERİN FİZİKİ İMHA FİKRİ VE NAZİ İMHA POLİTİKASININ EVRİMİ

Alman bilimadamlarının "Yahudi sorununun çözümünün bir yöntemi" olarak fiziki imha fikrinin gelişmesindeki rolü hafife alınmamalıdır. Bunlardan bir kısmı şöyle sıralanabilir: Eugen Duehring'in popüler Die Judenfrage kitabında (1881) böyle bir çözüme değinmesi; Alman bilimadamları ve yazarlarının humanizma fikrini reddetmeleri (örneğin, Paul de Lagarde'ın *Programm für die konservative Partei Preussens*'inde (1884): "İnsanlık fikrinden ayrılmalıyız."; hümanistliği budalalık olarak nitelenmesi (*Humanitaetsduselei*); ve "kuramcılar"ın "aşağı" olarak gördükleri insanların öldürülmesinin (*aufmerzen*) haklılığında Darwin'in doğal ayıklanma ilkesinin aktif olarak uygulanması.

Nazi Yahudi aleyhtarlığı, ilk ortaya çıktığı andan beri bu fikri düşünmekteydi. Hitler daha 1919'da antisemitizmin nihai hedefinin "Yahudilerin tümüyle ortadan kaldırılmaları" olduğunu biraz müphem de olsa beyan etmişti. Mein Kampf'ında "İnsanlığı bozan İbranilerden (*hebraische Volksverderber*) on iki ila on beş bininin savaştan önce ya da savaş sırasında gaz verilerek zehirlenmeleri durumunda" Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmeyeceği görüşünü ileri sürmüştür. Bu konudaki beyanlar, ille de planlanan savaşa ilişkin olmayarak, Kristallnacht'tan sonra artmıştır. Nazi

feldmareşali ve lideri Hermann Göring başkanlık ettiği 12 Kasım 1938'deki bir toplantıda şöyle demişti: "Reich yakın gelecekte uluslararası bir çatışmaya girecek olursa, bizler Almanya'da Yahudilerle hesaplaşmayı düşünmek zorundayız." İki hafta sonra (24 Kasım 1938) resmi SS organı Das Schwarze Korps onun sözlerini tekrarlıyordu: "Eğer olaylar böyle gelişecek olursa Yahudi yeraltı dünyasını Devletimizin suçlularını yok ettiğimiz gibi ateş ve kılıçla yok etmek katı gerçeğiyle karşı karşıya kalabiliriz. Bunun sonu Almanya'da Yahudiliğin kesin sonu olacaktır." Hitler 21 Ocak 1939'da Çek Sefiri Frantisek Chvalkovsky'ye, "Burada Yahudiler yok edilecektir," demiş ve 30 Ocak 1939'da da şu beyanda bulunmuştu: "Bugün bir kere daha kahinlik yapmak istiyorum: Eğer Avrupa içinde ve dışındaki uluslararası Yahudi finans çevreleri milletleri bir dünya savaşına daha sokmayı başarırlarsa, bunun sonucu... Avrupa'da Yahudi ırkının ortadan kaldırılması olacaktır." Büyük bir ölçüde önemsenmeyen, gözardı edilen, inanılmayan bu beyan Hitler tarafından çok tekrarlanacaktı.

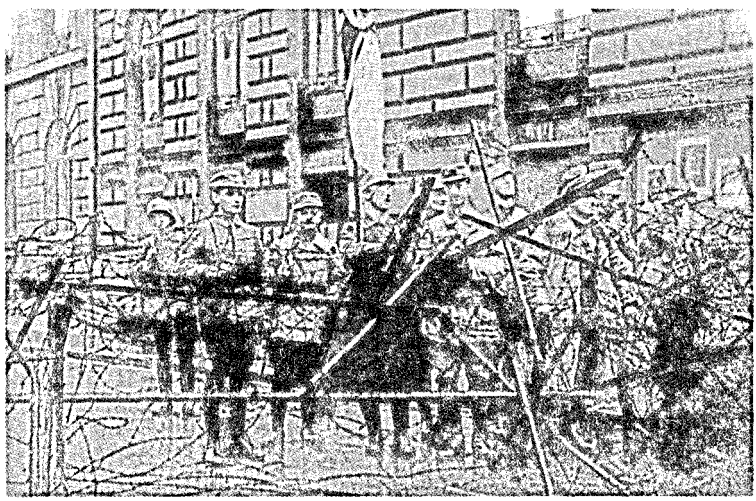
YAHUDİ SORUNUNUN "ALANSAL ÇÖZÜMÜ" KONUSUNDAKİ NAZİ DÜŞÜNCELERİ

Nazilerin Yahudileri belirli bölgeye toplama için savaş sırasında (Nisko ve Lublin "rezervasyonları") ve Fransa ile beklenen barıştan sonra (Madagaskar Planı) bazı düşünceleri olmuştu. Bu ikinci şıkta savaştan sonraki dört yıl içinde 4.000.000 Yahudi'nin Alman efendilerinin denetiminde zorunlu işçi olarak bir polis devletinde yaşamaları öngörülüyordu. Planı dünya Yahudileri finanse edeceklerdi. Ancak proje kısa bir sürede rafa kaldırılmıştır.

GİZLİLİK VE ALDATMA

İnsanların ve özellikle de Avrupa Yahudilerinin yok edil-

mesi olgusu, yayımlanmış Nazi belgelerinde hiç yer almamıştır. Bunun bir tek istisnası 18 Eylül 1942'de Himmler ile Reich Adalet Bakanı Thierack'ın arasındaki anlaşmadır; buna göre bir mahkeme tarafından hüküm giyip cezaevinde bulunan bütün Yahudiler ve bazı diğer insan kategorileri harcanabilir insan gücü olarak kullanılmak ve -yine belgeye göre- "ölüme kadar çalıştırılmak" (*zur Vernichtung durch Arbeit*) için Reichsführer-SS Heinrich Himmler'in emrine verileceklerdi. Führer'in diğer gizli emirleri gibi Nihai Çözüm yazılı değildi ve anlaşıldığına göre Himmler'e Hitler tarafından sözlü olarak verilmişti.

Yüzbaşı Roehm ve Himmler Münih, Almanya 11/1923

Nihai Çözüm'ün evrimi, Göring'in 24 Ocak 1939'da Reinhard Heydrich'e Yahudi sorununun çözümünün "göç" ve "tahliye" ile çözülmesi emriyle başlar. Heydrich'in Polon-

ya'da sivil düşmanları, aralarında katliamın da olduğu çeşitli yöntemlerle yok etmek görevini almış olan seyyar SS birlikleri olan *Einsatzgruppen*'e talimatında *Endziel*'den, yani "son hedef"ten söz edilmektedir (21 Eylül 1939). Alman ordusu başkomutanlığı ile *Reichsführer-SS* arasındaki Mart-Nisan 1941 anlaşması *Einsatzgruppen*'in beklenen Alman-Sovyet savaşının yer alacağı bölgelerdeki görevinin çerçevesini çizmiştir. "Topyekün çözüm"ün (*Gesamtloesung*) Alman etkisinde bulunan tüm bölgelere yayılmasını öngören 31 Temmuz 1941 yönetmeliği Göring'in Heydrich'e emri ile yayınlanmıştır. 20 Ocak 1942'de yüksek düzey hükümet ve parti yetkilileri toplanarak (Wannsee Toplantısı) Nihai Çözüm ile ilişkili tüm kuruluşların faaliyetlerini ve kullanılacak yöntemleri görüşmüşlerdir. Yahudiler için kullanılan deyim "uygun bir şekilde gereğine bakılması"dır *(entsprechend behandelt)*.

"Operasyon"un gizliliği titizlikle korunmuştur. Nihai Çözüm konusunda yazışmalar çok gizli (*geheime Reichssache*) olarak sınıflandırılmıştır. 25 Eylül 1941'de, 1940 başlarında yayınlanan ve o zamandan beri yürürlükte olan benzer bir emir Hitler tarafından yeniden yayınlanmış ve mutlak gizliliğin gerekliliği vurgulanmıştır. Operasyona katılanlar özel bir mutlak gizlilik yeminini (*unbedingte Verschwiegenheit*) imzalamak zorundaydılar. Aldatma, sahtekarlık ve kamuflajın (*Tarnung*) gelişmiş yöntemleri, eylemleri zararsız (*Verharmlosung*) göstermek için çeşitli yollar, ve konuşulan dilin özel kuralları (*Sprachregelung*) kullanılarak kurbanların ve dünyanın bu kıyımları öğrenmeleri önlenmiştir. Gizlilik tam ve büyük ölçüde de, etkiliydi. Cinayetin korkunçluğu bunu inanılmaz yapmaktaydı. Hatta Naziler Aktionen'in hayallere sığmayışının kendi lehlerine olacağını tahmin ediyorlardı. Böyle bir *Aktion* raporu üzerinde yorum yapan Ostland Nazi müfettişi Heinrich Lohse şöyle diyordu: "Böyle olayların

düşman tarafından bilinip kullanıldığı takdirde neler olacağını bir düşünün; ancak böyle bir şeyi duyanlar veya okuyanlar inanmak istemeyeceklerinden böyle bir propagandanın herhalde hiçbir etkisi olmazdı!" Almanlar yine de riske girmek istemeyerek 1942'de SS-Standartenführer Paul Blobel komutasındaki Kommando 1005'e "Örtme Operasyonu" (*Spurverwischung*) başlattılar; bu operasyonla kitle mezarları açılıp ceset kalıntıları yakılmıştır. Bu operasyon Doğunun her yanında aylarca devam etmiştir. Bütün bu çabalara rağmen Himmler'in "Yahudi halkının imhası... tarihimizin bu görkemli bölümü... asla açıklanmamalıdır" beklentisi Müttefik zaferi sonunda boşa çıkmıştır. Nazi arşivleri açılmış, o günün Yahudi belgeleri keşfedilmiş ve mahkemeler ve bilimadamları gerçekleri su yüzüne çıkarmışlardır. Ayrıca, 1942 geldiğinde Özgür Dünya, her zaman tam ve kesin olarak olmasa bile, gerçeği giderek öğrenmişti.

GÖÇEBELİK VE GEÇİCİ İSKAN YERLERİ

Dönemin Nihai Çözüm üzerinde doğrudan doğruya etkisi olan olguları arasında ikisinin vurgulanması gerekir: milyonlarca insanın göçebeliğe zorlanması ve bu dönemdeki belirli geçici barınaklar. Yahudiler yerlerinden koparılmış ve sürekli harekete zorlanmış bir halk olmuşlardır. Göç giderek çok azalmış ve 1 Ekim 1941'de tümüyle durdurulmuştur. Bunun yerine Nazi teröründen korku dolu bir kaçış başlamıştır. Zulüm alanlarında bu kaçış kısmen isteyerek ise de (küçük kasabalardan büyük kentlere), daha çok, Yahudilerin az sayıda gettoda toplanmalarını isteyen Nazi planlarına uygun olarak zorla olmuştur. Güvensiz olarak kabul edilen bölgelerden daha güvenli kabul edilen yerlere kaçış "Büyük Almanya"dan Yugoslavya'ya; Polonya Yahudilerinin Sovyetler Birliği'ne, Macaristan'a ve Romanya'ya; Macar Yahudilerinin Romanya'ya; Slovak Yahudilerinin Macaristan'a ve da-

ha sonra Macaristan Yahudilerinin Slovakya'ya; Yugoslav Yahudilerinin İtalya ve Arnavutluğa; Belçika, Lüksemburg ve Hollanda Yahudilerinin Fransa ve İsviçre'ye ve bazen İngiltere'ye, Fransız Yahudilerinin işgal edilmiş bölgeden "özgür" bölgeye, sonra İspanya ve İtalyan bölgesine, daha sonra da İsviçre sınırına gitmeleriyle gerçekleşmiştir. Binlerce Yahudi dost bir liman kendilerini kabule yanaşana kadar derme çatma gemilerle aylarca açık denizlerde kalmışlardır. Pek çoğu açlık, ihmal ve umutsuzluk nedeniyle hastalanmış, yine pek çok kişi intihar etmiştir. "Ölüm gemileri" arasında her ikisi de Karadeniz'de batan Struma (1942) ve Mefkure (1944) vardır.

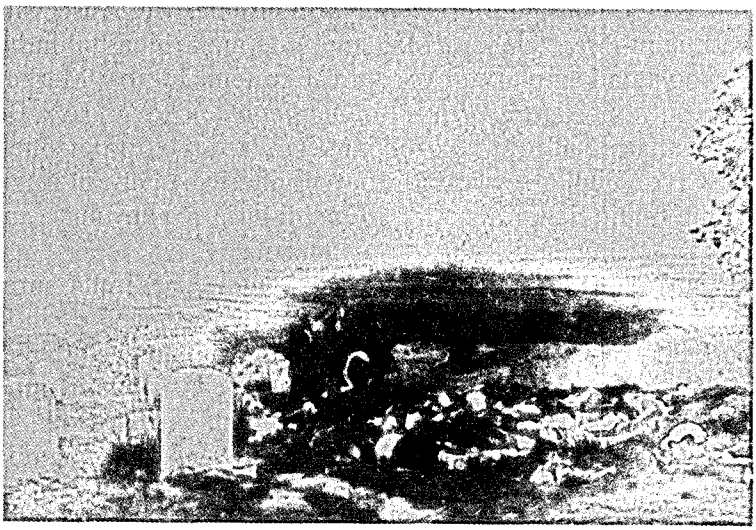
Göçebeliğe itilenler için bir çıkar unsuru olduğu söylenebilirse de, Avusturya ve Çek Yahudilerinin Nisko 'rezervasyonu'na (1939 Eylülünden 1940 baharına kadar); Alman, Avusturya, Çek ve Lüksemburg Yahudilerinin Lodz, Varşova, Kovno (Kaunas), Riga ve Minsk'e; "Büyük Alman" Reich'ı ve Genel Hükümetin Yahudilerinin Odilo Globocnik *Aktion Reinhard*'ın (adını Reinhard Heydrich'ten almıştır) operasyon merkezi olan Lublin'e ve üç imha kampına; *Makkabaeer* diye bilinen sağlıklı Yahudilerin bir yerden ötekine; ve hepsinin üstünde de, Avrupa'nın tümünden Yahudilerin ölüm kamplarına gönderilmeleri için aynı şey söylenemez. Yahudilerin, diğer "sadık olmayan" unsurlarla birlikte Alman istilası öncesinde SSCB tarafından yeni ele geçirilmiş Polonya, Romanya ve Baltık topraklarından ülkenin doğusuna sürülmeleri de daha başka bir olaydır. Bu, yeni rejime sözde "düşman" kişilere karşı polisiye bir önlem olarak başlamışsa da, Sovyet sürgünleri kısa bir süre sonra Nazi hakimiyetine girecek olan bölgelerden çıktıkları için sürülenlerin lehine olmuştur.

Yahudi halkının büyük çaplı yer değiştirmesinden doğan ve Nazilerin zorla oluşturdukları Yahudi geçici iskan yerleri

şunlardı: (1) gettolar; (2) genelde insan avlarından sonra sürgüne gönderilecekler için kullanılan (geçici) gözaltı kampları (İşgal altındaki Fransa'da Pithiviers, Beaune-la-Rolande, Compiegne, Drancy; işgal altında olmayan Fransa'da Gurs ve Rivesaltes; Sırbistan'da Belgrad'da Topovske Supe, Sabac ve Sajmitse; Hırvatistan'da Jasenovac; Hollanda'da Westerbork ve Vught; Belçika'da Breendock ve Dassin-Malines); (3) çalışma kampları (3. bölüme bkz.). Kamplardan ve gettolardan kaçmaya çalışan Yahudiler ormanlarda partizan birlikleri yanında ve sığınaklarda geçici bir yer bulabiliyorlardı. Ayrı bir kategori de, Polonya'nın "Ari tarafı"nda Hıristiyan komşularının yanında saklanan Yahudilerdir.

Bu yerleşim birimleri yoksullaşma, zorunlu çalışma (Polonya-Sovyet bölgesinde, Macaristan, Romanya, Slovakya, Bulgaristan, Hırvatistan ve 7 Mart 1941'den sonra Almanya'da), açlık ("*...1.2 milyon Yahudi'yi açlıktan ölüme mahkum ettik...*" Hans Frank), hastalık ve salgın hastalıkların da aralarında bulunduğu sürekli bir sürecin unsurlarından biriydi. Böylece Varşova'da 450.000 Yahudi'den 43.239'u 1941 yeniden iskanından önceki yıl ölmüştür. Kısmen yaşlılar için (*Altherghetto*) olan Theresienstadt gettosunda 140.937 Yahudi'den 33.521'i ölmüştür. Bergen-Belsen "ayrıcalıklı" kampında kurtuluştan hemen sonra 14.000 Yahudi ölmüştür. Burada kurtuluştan önce de çalışma ve toplama kamplarından getirilmiş olan 36.000 kişi yorgunluk ve salgın hastalıklardan ölmüştür. Polonya'da ölüm kamplarına sürülmeden önce tek tek ve toplu halde (kimi zaman bir bölgenin tüm Yahudileri) on binlerce kişi öldürülmüştür.

NİHAİ ÇÖZÜMÜ UYGULAYAN BİRİMLER, ÖZELLİKLE EİNSATZGRUPPEN VE ÖLÜM KAMPLARI

Polonya, Bilgoraj'da öldürülen Yahudiler

Nihai Çözüm'ün baş uygulayıcıları *Reichsführer* ve Alman polisi başkanı Heinrich Himmler ile yardımcısı güvenlik polisi şefi (*Chef der Sicherheitspolizei und des SD*) Reinhard Heydrich, ve daha sonra da Ernst Kalterbrunner'di (30 Ocak 1943). Buna uygun olarak başlıca uygulama kurumu da Güvenlik Polisi, onun merkez bürosu olan RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*) ile onun yerel ve bölgesel kuruluşları, özellikle de politik düşmanlarla ilgili bölümü olan ve başında Heinrich Müller'in bulunduğu Gestapo'ydu (Amt IV). Bu büronun Yahudi Dairesi denilen IVB4 Bölümü'nün (Mart 1944'ten sonra IVA4b) başındaki Adolf Eichmann,

Nihai Çözüm'ün *Referent*'i olup işgal veya kontrol altındaki Avrupa'nın dört yanına temsilci göndermiştir. (bkz. Bölüm 9). Bu süreçte önemli bir role sahip olanlar da, Alman kontrolundaki Avrupa'da, imha kampları da yetki alanlarına giren, SS'ler, polis liderleri ve bunların birlikleriydi. Auschwitz ve Lublin- Majdanek'in (Maidanek) de aralarında bulunduğu toplama kamplarının yönetimi Ekonomi İdaresi Merkez Bürosu'ydu - *Wirtschaftsverwaltungshauptamt* (WVHA). Bu *Aktion*'ların kadrosu ve özellikle *Einsatzgrup*'ların personeli (SSCB'de bunlar seyyar öldürme birimleriydi) Güvenlik Polisinin bütün dallarından, SS'in çeşitli birim ve kuruluşlarından ve *Ordnungspolizei*'dan toplanmıştı.

Bu yukarda sözü edilenler baş uygulayıcılar, imha süreciyle doğrudan doğruya ilgiliydiler. Parti ve devletin içinde başka kurumlar ve kişiler bu programın uygulanmasında yer almaktaydılar: (1) NSDAP'ın Führer Şansölyeliği imha kamplarına ötanazi operasyonunda eğitilmiş uzmanlık ve personel sağlamaktaydı; (2) Martin Luther'in başkanlığında (Yahudi Masası başında Franz Rademacher) özel D Dairesi eliyle Dışişleri Bakanlığı; Eichmann Bürosunun Elçiliklere bağlı Yahudi işleri danışmanları (*Judenberater*); (3) Reich Şansölyeliği (*Reichskanzlei*); Dört Yıllık Plan Yetkilisi (*Beaufragter fuer den Vierjahresplan*); (5) İşgal Edilmiş Doğu Toprakları, Ulaştırma, Ekonomi, Adalet, İçişleri, Propaganda ve Maliye bakanlıkları; ve (6) ordu. Bu Alman devlet ve parti organlarına ek olarak da şunlar vardı: (7) Rus, Ukraynalı, Belorusa, Litvanyalı, Letonyalı, Macar, *Volksdeutsche* (Almanya dışında yaşayan Alman kökenliler) ve Nazilere hem kendi ülkelerinde hem de dış ülkelerde hizmet eden gönüllü birimler; ve (8) Ustaşi (Hırvat faşist birlikleri), Hlinka Muhafızları (Slovak faşist birlikleri), "Büyük Almanya"da polis ve Alman kontrolundaki bölgelerdeki polis birimleri gibi yerel hükümet güçleri, ki bunlara kimi zaman *Hi-*

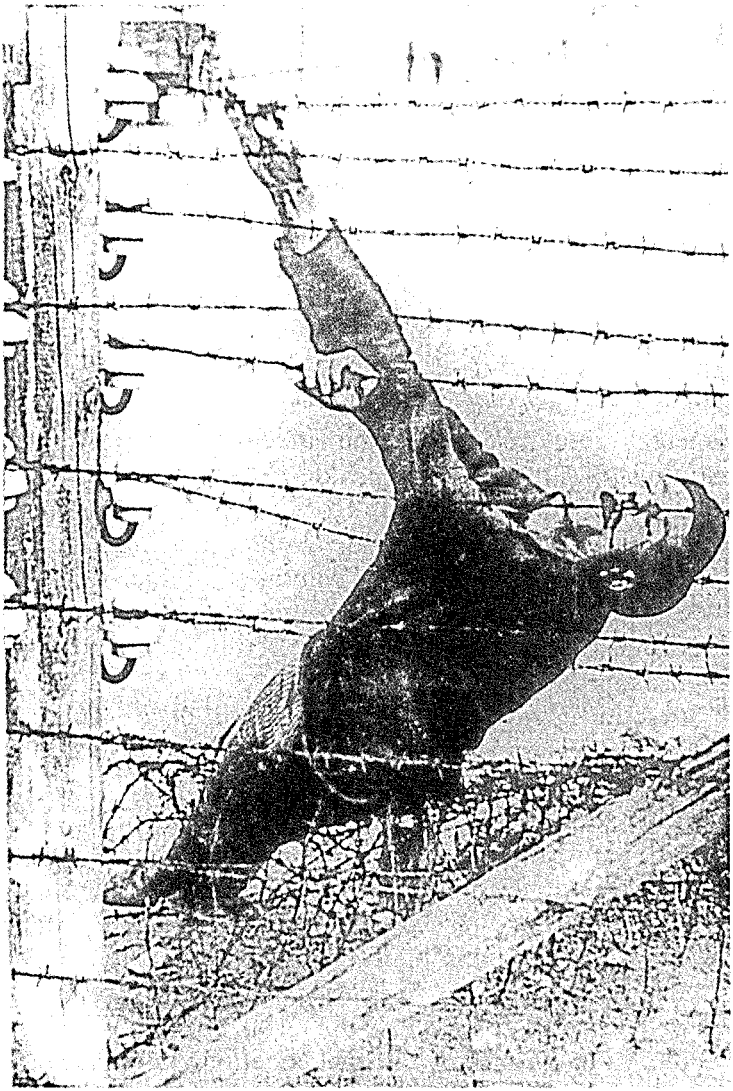
wis-Hilfswillige (yardıma istekli) adı verilirdi.

EİNSTAZGRUPPEN

Einsatzgruppen Der Sicherheitspolizei (*Und Des Sicherheitsdienstes*) Avusturya ile birleşmeden, Südetlerin alınmasından ve Almanya'nın Bohemya-Moravya'yı ilhakından hemen sonra eyleme başlamışlardır. Bunların başlıca görevi orduyu izleyip "özel görevleri" gerçekleştirmekti. Polonya'da çoğunluğu din adamları, meslek sahipleri ve lider grupları üyeleri olan Polonyalılara ve Yahudilere (*Tannenberg Operasyonu* olarak anılır) karşı *Aktion*'ları (1 Eylül 1939 - 25 Ekim 1939) daha sonra Sovyetler bölgesinde yapılacak olanlara kıyasla nispeten "ılımlı" ise de, büyük bir şiddet ve zalimlikle gerçekleştirilmişti. Altı *Einsatzgruppen*'de toplam 2000 kişiden az vardı ki, çok korkulan Özel Görevler *Einsatzgruppe*'si de (*Einsatzgruppe zur besonderen Verwendung*) bunun içindeydi. Askeri yönetimin de Polonya Yahudilerinin kaderleri üzerinde rolü olmuştur (sivil halkın enterne edilmesi, zorunlu çalıştırma, sayısız Yahudi'nin San ve Narew nehirleri ötesine atılması gibi).

Sovyetler Birliği'ndeki *Einsatzgruppen* daha genişti ve "politik ve polis özel görevleri" alanında daha çok yetkiye sahiptiler. SS Brigadeführer Bruno Streckenbach (Himmler ve Heydrich adına) bunlara sözlü olarak tüm Yahudileri öldürme emri vermişti. Bu görev güçleri toplam dört taneydi. Kuzey, Merkez, Güney ordu gruplarıyla On birinci orduya bağlı *Einsatzgruppen* bir dizi Kommando'ya bölünmüştü. Alman polisi, *Hiwi*'ler ve kimi zaman *Waffen-SS* (Avrupa'nın her tarafındaki Cephe SS'leri) ve *Feldgendarmerie*'den (seyyar askeri polis) yardım gören 3 ila 4 bin kişilik bir gruptu.

Polonya'da *Einsatzgruppen* sivil yönetimin kurulmasından önce Yahudi imha aracı olmuştur. Polonya kampanyasında *Einsatzgruppen*'in orduya tabi oluşu Rus kampanyasında ol-

Auschwitz'de bir tutuklunun elektrikli tellerle intiharı

duğundan daha güçlüydü. Ancak Wehrmacht'ın "on binlerce Yahudi ve Polonyalının öldürülmesini" önlemek için gücünü kullandığına dair bir kanıt yoksa da, Doğu Başkomutanı (*Oberbefehlshaber Ost*) 6 Eylül 1940'ta resmi bir belgeyle şu uyarıda bulunmuştu: "Alman halkının uğrayacağı en büyük zarar... aşırı zalimliğin ve moral çöküşün çok kısa bir zamanda içinde değerli Alman insanları arasında veba gibi yayılmasıdır." Hatta liderleriyle birlikte bütün polis güçlerinin ve Genel Hükümet'e bağlı kurumların komutanların bir an önce görevden alınmaları ve yerlerine "ahlaken sağlam ve şerefli birimlerin" getirilmesi tavsiyesinde bile bulunuluyordu. Ancak Rusya kampanyası sırasında *Einsatzgruppen*'in işledikleri cinayetlerin bilincinde olan ordu liderleri bu durum karşısında sessiz kalmışlar, hatta bunları onaylamışlardır. Her iki yönde de zaman zaman istisnalar olmuştur: ordu hem *Einsatzgruppen Aktion*'larına katılmıştır, hem de başka bir tarafta bu katliama katılmayı reddetmiştir.

Sovyetler topraklarında *Einsatzgruppen*'in Yahudileri kurşuna dizerek ve kimi zaman da gaz vererek öldürmeleri iki yoğun imha dalgası sırasında dev boyutlara varmıştır: İlki savaşın başında (Haziran-Ekim 1941), ikincisi de birkaç ay sonra cephenin istikrara kavuşmasından sonradır (Ocak 1942'den sonra). İkinci dalga geçici gettolaştırma eşliğinde olmuş ve şimdi yerleşik olan aynı *Kommando*'larca ve *Hiwi*'lerin yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Kurşuna dizilmeler ya oldukları yerde, ya da kent ve kasaba yakınlarında yer almıştır (Kiev'de Babi Yar, Vilna'da Ponary, Kovno'da Dokuzuncu Kale gibi). Besarabya, Bukovina ve kuzey Moldavya Yahudileri işgalin hemen ardından *Einsatzkommandolara* ve Romen ordu birliklerine kurban olmuşlarsa da, Romen-Alman işgalinde bulunan Transnistria'ya sürülen Romen Yahudileriyle Alman ve Hırvat yönetiminde bulunan Sırbistan ve Hırvatistan Yahudilerini ayrı bir kader bekle-

mekteydi: çoğunluğu yerel kamplarda olmak üzere, imha. Letonya'da Jungfernhof ve Minsk yakınlarında Maly Trostinec gibi az tanınmış imha kampları da dahil olmak üzere yüz binlerce kurbanın gömüldükleri kitle mezarlarının sayısı bilinmemektedir.

POLONYA'DA KİTLE ÖLÜM MERKEZLERİ

Polonya'daki ("yavaş ölüm"den ve çeşitli yerlerdeki sayısız idamlardan kurtulmuş olan) ve SSCB'nin bazı yerlerindeki Yahudiler de içlerinde olmak üzere Avrupa Yahudilerinin geri kalanları için Polonya'da kitle ölüm merkezleri kurulmuştu ve kurbanlar buraya kurşuna dizilmek ve özellikle de gaz verilerek öldürülmek için gönderilirdi. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

(1) Chelmno (8 Aralık 1941- 18 Ocak 1945),

(2) Belzec (1 Kasım 1941 - 30 Haziran 1943),

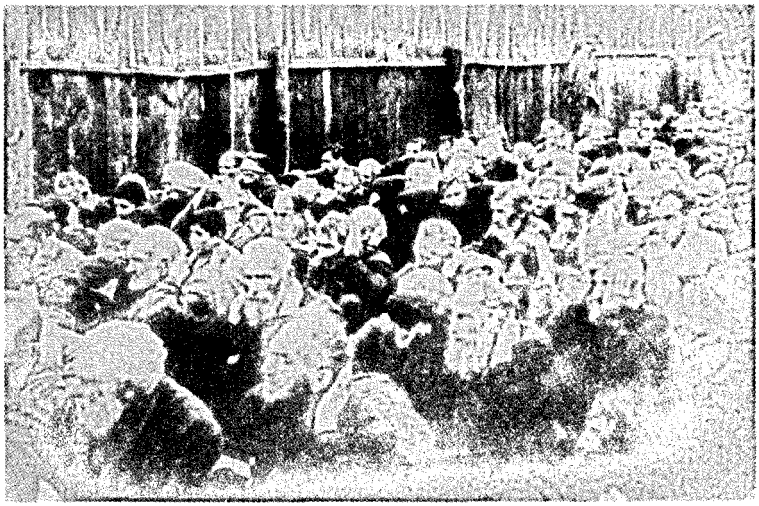
(3) Sobibor (1 Mart 1942 - 30 Kasım 1943),

(4) Treblinka (1 Haziran 1942 - 30 Kasım 1943),

(5) Lublin-Majdanek , kuruluşu 1 Kasım 1941 (imha operasyonu 1942 sonbaharı - 24 Temmuz 1944),

(6) Auschwitz imha-sanayii kompleksi (20 Mayıs 1941 - 27 Ocak 1945). Toplu cinayetler 1942 Martında başlamıştır. Geniş gaz ve krematoryum tesisleri olan Birkenau (Auschwitz II) (26 Kasım 1941 - 27 Ocak 1945) da buraya bağlı olup imha operasyonları 26 Kasım 1941'den 1 Aralık 1944'e kadar devam etmiştir.

Auschwitz imha fonksiyonları bakımından genelde Polonyalıların ve özellikle de Polonyalı rehinelerin idamları için çok amaçlı bir kamptı. Diğer kamplardan nakledilen ve toplama kampı argosunda *Müslümanlar* olarak anılan hasta ve sakat mahkumlar burada öldürülürler ve tıbbi deneyler burada yapılırdı. Ancak yine burada sayısız Yahudi ya geldiklerinde hemen, ya da çevredeki askeri sanayi fabrikala-

Yahudi tutuklular. Auschwitz, Polonya

rında çalıştırıldıktan sonra gaz verilerek öldürülmüştür.

Yahudiler kampların en alt düzey sakinleri olarak görülürdü. İnsan değil, mikrop ve hastalık taşıyan yaratıklardı. Sürekli kötü davranışlara ve tacizlere maruzdular. Yaşamları sürekli bir tehlike içindeydi. Savaş sırasında Reich'ta toplama kamplarına atılan Yahudiler de aynı davranış düzeyiyle karşı karşıyaydılar. (bkz. 3. bölüm). O dönemde kamplara yeni bir görev verilmişti: tıbbi-biyolojik "*deneyler*"le, çoğunlukla da fenol enjeksiyonu ile "*istenmeyen kişiler*"in öldürülmeleri. Aslında 14f13 kod adıyla anılan cinayetler olan bu "*deneyler*"in kurbanları akıl hastaları, sakatlar ve Yahudilerdi. Ancak Reich kamplarındaki Yahudiler 5 Kasım 1942'de Heinrich Müller'in emriyle Auschwitz ve Lublin'e nakledildiler. Avusturya'daki Matthausen kampı ile geri çekilen Almanlar tarafından sürülen çok sayıda Doğu Avrupa Yahu-

di'sini alan Prusya'daki Stutthof kampı da önemli bir süre boyunca imha merkezi olarak işlev görmüştür.

KİTLE KIYIMINI ÖRTMEK İÇİN KULLANILAN PSİKOLOJİK SAVAŞ YÖNTEMLERİ

Naziler ölüm kamplarına sürgünleri ve Nihai Çözümü gerçekleştirmekte terörü ve çeşitli psikolojik savaş yöntemlerini kullanmışlardır. Toplama merkezlerinde rasgele ateş etmek her gün rastlanan bir şeydi. Naziler imha programlarını ve cinayetlerinin tüm izlerini kamuoyundan saklama genel stratejisinde olduğu gibi, kurbanlarına, onların akrabalarına ve liderlerine karşı davranışlarında da aynı kandırmaca içindeydiler.

Bu kasıtlı aldatmaca gettoya sızan ilk sürgün haberleriyle başlar ve gaz odalarına girişte bile sona ermezdi. İmha kampına varıldığında kurbanlar yaklaşan tehlikenin gözle görünür belirtileriyle karşılaşmazlardı. Gaz odaları dezenfeksiyon duşlarına benzetilmişti. Getto sakinleri sürgün zamanının yaklaştığını ve sürgüne gidenlerin kaderlerini her nasılsa öğrendiklerinde liderlerine başvururlardı. Bunlar da Nazi yetkililerine gittiklerinde yalan ama kesin bir inkarla ve "muzırlığın" araştırılma tehditleriyle karşılaşırlardı. Örneğin Ukrayna'da Yahudiler sürgün için toplandıklarında Ukrayna'da tarım alanında çalışmaya gönderildikleri, bunun ilk ve son sürgün olacağı ve kalan Yahudilerin "normal yaşantılarına" devam edecekleri söylenirdi. Demiryolu personeli sürgünlerin akrabalarına yeni yerlerdeki "iyi yaşam"dan söz ederler, onlara para ve mektup iletmeyi üstlenirlerdi. Sürgün edilmelerin hızlandığı dönemde Naziler Doğu'dan dönüleceği izlenimi yaratmak için yeni gettolar kurulmasını bile emretmişlerdi. Macaristan'dan Auschwitz'e sürülenlere akrabalarına Avusturya'da bir tatil yeri olan Waldsee'de oldukları yazdırılmıştı.

Yahudilerin Litvanya Memel'de kampa gönderilişleri 23/3/1939
© BPK, Berlin.

BOŞALTILAN GETTOLARDA KALANLAR İÇİN TOPLAMA KAMPLARI

1943 yılı *Aktion Reinhard* kod adı altında (1942'den 1943 Kasımına kadar) Polonya Yahudilerinin imhasının ve İşgal Edilmiş Topraklarda (Almanya'ya ilhak edilen batı Polonya) imha hareketlerinin sonunun geldiği yıl oldu. Bu operasyonlardan sağ kalanlar birbiri ardından boşaltılan *Rest-getto*'larda (bakiye gettolar) yok edildiler. Dört imha kampı da kapatılmıştı (bunlardan Belzec daha sonra yeniden açılmıştır) ve 26 Kasım 1944'te Himmler gazla öldürmeye son verilmesini emretti. Bu kamplardan kalan ve hala çalışacak durumda olan Yahudiler (*Arbeitsjuden*) SS -WVHA idaresindeki az sayıda toplama kamplarına yerleştirildiler. Bunlar yeni kurulan SS Sanayi Şirketi *Osti*'de (*Ostindustrie*

-Doğu Sanayii) veya askeri sanayi denetim organı olan Silah Müfettişliğinde çalıştırıldılar. Sovyetlerin Batıya doğru hızla ilerlemeye başlamaları üzerine *Aktion Reinhard*'ın son aşaması yer aldı. Geri kalan Yahudiler ya oldukları yerlerde imha edildiler (Majdanek, Trawniki ve Poniatowa toplama kamplarındaki Aktion Erntefest operasyonu gibi) ya da koşulların doğudakiler kadar insanlık dışı olduğu Almanya'daki çeşitli toplama kamplarına gönderildiler. Kamplardaki kaos koşullarının ve ölüm yürüyüşlerinin (Ocak-Mayıs 1945) sonunda sağ kalanlar Sovyetler ve Batılı Müttefikler tarafından özgürlüklerine kavuşturuldular ve bunlar Almanya, Avusturya ve İtalya'daki *Yurtlarından Kovulmuş insanları* oluşturdular.

ALMAN KİLİSELERİ VE HOLOKOST

Gizliliğe rağmen, bazı parti ve hükümet yetkilileri tarafından erken aşamada kısmen bilinse de, milyonlarca Yahudi'nin öldürülmesi gerçeği, giderek çoğunlukla izindeki askeri personel tarafından olmak üzere, bütün Almanya'ya yayılmaya başlamıştı. 19 Ağustos 1943'te Katolik piskoposların mektuplarının "masum insanların öldürülmelerini" (doğrudan doğruya Yahudilerden söz edilmemekle birlikte) kınamaları ve İtiraf Kilisesi'nin (Nazi aleyhtarı *Bekenntniskirche*) aynı şeyi iki ay sonra yapması (burada da "ırkın" cinayeti haklı çıkarmayacağı belirtilmişti) 1943'ün ikinci yarısında kitle kıyımlarının yaygın bir şekilde bilindiğini ortaya koymaktadır. Kiliselerin bu tepkisi yumuşak, belirsiz ve gecikmiş olarak nitelendirilebilir. Ancak, Yahudilerin Almanya'dan yıllardır devam eden sürgünlerinin kiliseler tarafından protesto edilmemesi de önemlidir.

ALMANYA DIŞINDAKİ KİLİSELER

Almanya dışındaki kiliselerin tavırlarında bir benzerlik

yoktu. Sovyetler Birliği Ortodoks Kilisesi Yahudileri kurtarma iddiasında bulunmadığı halde Bulgar Ortodoks Kilisesi hükümete "kaderleri insanların değil, Tanrı'nın elindedir" gerekçesiyle Yahudilere zulmetme hakkını yasaklamıştır. Yahudi aleyhtarı olmasına karşın Romanya'daki aynı kilise Yahudilerin sürülmesine ve öldürülmesine karşı çıkmıştır. Lvov'da Ukrayna Uniate Kilisesi Metropoliti Andreas Szeptycki, 1 Temmuz 1941'de resmi bir mektubunda yeni kurulan Ukrayna hükümetinin "din ve milliyet ayrımı gözetmeksizin" bütün yurttaşların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacağı beklentisi içinde olduğunu bildirmiştir. 1942 ve 1943 yıllarında Yahudilerin kitle halinde öldürülmelerini açıkça kınamış ve kurtarma operasyonlarında aktif rol almıştır. Atina'da Başpiskopos S.B. Damaskinos, başbakandan Selanik'ten sürgünlerin durdurulmasını isteyen 29 kuruluştan oluşan bir grubun başında bulunuyordu. Müttefik ülkelerde Protestan kiliseleri açıkça protestolarda bulunmuşlardır. Katolik Kilisesinde yerel hiyerarşi ve bazı başkentlerdeki Vatikan temsilcileri (örneğin İstanbul'da daha sonra Papa XXIII. Johannes olacak Monsenyör Angelo Roncalli; Bükreş'te Monsenyör Andrea Cassulo; Budapeşte'de Monsenyör Angelo Rotta; ve Bratislava'da Monsenyör Guiseppe Barzio) kurtarma çabalarında Vatikan'dan daha aktif olmuşlardır (bkz. Bölüm 7).

YEREL HALK VE HOLOKOST

Yerel halkların Yahudi komşularına karşı tavırları aktif sempati (Yahudileri kurtarma girişimleriyle) duyarsızlık ve doğrudan doğruya düşmanlığa kadar değişmiştir (bunlar saklanan Yahudileri ihbar ve tek tek veya grup infazlarında doğrudan doğruya yer almaya kadar uzanır). Bu tavırlar çeşitli yerlerde (örneğin Doğu ve Batı Avrupa'da), aynı yerlerde çeşitli zamanlarda, ve nüfusun çeşitli grupları arasında

farklılık göstermiştir. Bu konuda pek çok unsur vardır: Nazi veya Nazi yanlısı rejimlerin tutumu; işgal edilen topraklardaki halka sürgündeki hükümetler veya Almanya'daki ve uydulardaki siyasal muhalefet tarafından verilen öğütler; ve Yahudileri korumanın getirdiği riskler. Yahudi mallarını ele geçirmek arzusu veya Yahudileri kurtarmak karşılığındaki cömert ödemeler de unutulmamalıdır. Riskler ölüm cezası tehdidinden (Genel Hükümette), tüm işgal dönemi boyunca bir toplama kampına atılmaya kadar (Hollanda'da) pek farklıydı. Ayrıca çeşitli Yahudi kategorilerinin çeşitli riskleri vardı. Arilerin "Ari görünüşlü" Yahudileri, veya telaffuzlarıyla "ırk"larını belli etmeyen veya "Ari" arkadaşları olan kişileri saklamanın riskleri farklıydı. Bu risklerin yerel halkın davranışları üstünde kesin bir etkisi olduğuna inanmak için nedenler vardır.

Polonya-Sovyet bölgesi dışında yerli halkın antisemitizmin kurban sayısı üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır. Bunun örnekleri, önemli bir Yahudi aleyhtarı olmayan ama kurban sayısı çok olan Hollanda ve Sırbistan ile onlarca yıldır antisemitik olan ama kayıp sayısı nispeten az olan Romanya'dır. Ancak, Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki dostça ilişkiler güçlü bir kurtarma unsuru olabiliyordu: 1943 Ekiminde yerel Danimarka Direniş Hareketi'nin büyük ve etkin kurtarma operasyonu ile Danimarka Yahudilerinin deniz yoluyla İsveç'e taşınması; iki gün önce 400 Yahudi'nin Buchenwald'a ve sonra da Mauthausen'e sürülmesi üzerine 25 ve 26 Şubat 1941'de Komünist Parti'nin başlattığı ve yaygın kabul gören protesto grevi (ki, bu Avrupa'da bu tür bir grevin tek örneğidir); ve on binlerce Hollandalının yıllar boyunca Yahudilere yardım etmeleri. Bunlar tüm zulüm ve imha döneminde özellikle ortaya çıkan örneklerdir. Avrupa'nın her yerinde sadece insanlıkları nedeniyle Yahudileri kurtarmış olan "Milletlerin adilleri" gözardı edilemez.

Savaşta saklanan Yahudi çocuklar. Belçika

ULUSLARARASI KIZILHAÇ

Uluslararası Kızılhaç, Hitler Avrupa'sındaki Yahudi sorununa karışacak hukuki yetkiyi kendisinde bulamamıştır. Nazi hükümeti Kızılhaç'ın Polonya-Sovyet ve "Büyük Almanya" bölgelerine girmesini yasaklamıştı. Bunun iki istisnası, Kızılhaç temsilcilerinin 1944 Haziranında ve ikinci olarak da 1945 Nisanında Sovyet ordusunun girişi arifesinde Theresienstadt'a alınmalarıdır. Ancak Romanya'daki Kızılhaç temsilcileri ve bunların 1943'te Transnistria'yı ziyaretleri Romanya Yahudilerinin kurtarılmasında önemli rol oynamıştır. Kızılhaç, Karma Yardım Komitesi aracılığıyla Theresienstadt'a, Hırvatistan'a, Fransa'ya, Hollanda'ya, İtalya, Letonya, Polonya, Slovakya ve Slovenya'ya yiyecek ve ilaç göndermiştir. Uluslararası Kızılhaç temsilcileri Auschwitz'de kampın dağıtılmasına nezaret etmişlerdir. Reich'ın yıkılma döneminde Kızılhaç'ın Almanya'daki Nazi kurbanlarına yardım etmelerine izin verilmiştir.

YAHUDİ TOPLUMU ÖLÜM DÖŞEĞİNDE

Komünist olmayan Doğu Avrupa ülkelerinde ve Nazi saldırısı altındaki diğer bölgelerdeki Yahudiler dini uygulamalarında, ahlaki ve entelektüel standartlarında, mesleklerinde ve politik bağımlılıklarında herhangi bir sosyal grup kadar farklıydılar. Bir yandan kurtuluş-öncesi Yahudiliğe güç veren o iç bağlılıktan yoksundular, diğer yandan modern teknoloji, iletişim ve örgütlenme ile silahlı düşmana karşı koyacak ortak kavimsel özellik geliştirememişlerdi. Düşmanın zorladığı yeni zorunlu ve heterojen "topluluk yaşamı"nda bireysellik, parti bağlılıkları ve din gibi unsurlar, pozitif ortak ideoloji ve eylem araçları olarak yetersizdi.

Hıristiyanlıkça özümsenmiş veya Hıristiyanlığa döndürülmüş olanlar kuşaklar boyunca "bütün hıristiyanlar gibi olma"

çabalarının giderek hayal olduğunu görüyorlar ve Yahudiliklerinin bilincinde olan Yahudi kitleleriyle bir araya getirildiklerinde, giderek yeniden canlanan "farklı olma" bilincine erişiyorlardı. Diğer uçta, Sovyetler Birliği dışındaki Doğu Avrupa'da toplam Yahudi nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Ortodoks Yahudiler vardı. Bunlar Nazi zulmünün günahlarının karşılığı bir ceza oluşunu ikna edici bir şekilde açıklayamıyorlardı ve "Tanrı buna nasıl izin veriyor?" gibi bir teolojik soru karşısında çaresizdiler. Ortodoks Yahudilerin çoğunluğu geleneksel Yahudi yaşam biçiminin ölümcül bir darbe yediğinin farkındaydılar ve bazı hahamlar yaşamın ne pahasına olursa olsun, hatta Din'in çiğnenmesi pahasına bile, korunması gerektiği inancını teşvik ediyorlardı. "Kendisine inancımızı yok etmek için O her şeyi yaptığı halde biz O'na hizmet edeceğiz" diyenlerin karşısına bir zamanlar "Neden bizi kurban seçtin?" diye Berdichev'li Rabi Levi Isaac'ın (Ünlü Hasidik zaddik' ve haham, 1740-1810) müritleri çıkıyordu.

Önemli grupları çeşitli görüşlerin sosyalistleri ve farklı Siyonist örgütler olan aktif Yahudi laik sektörü için bir zamanlar 'klasik' antisemitizme karşı mücadelede bir güç unsuru olan Sosyalist Enternasyonal üyesi olmak bir yardım kaynağı değildi. Nazi döneminde, Enternasyonal üyelerinden etkin bir yardım gelmiyordu -ne sürgündeki sosyalist liderlerden, ne de bazı sürgündeki hükümetlerdeki sosyalist ortaklardan. Moskova'nın, SSCB'nin istilasından önce Nazileri "barış sevdalıları" olarak nitelemesini kabulde büyük güçlük çeken Yahudi Komünistler SSCB işgalinden sonra ıstırap içinde Yahudiliğe dönmüşlerdi. Sovyet yetkililerinin Yahudi Sosyalist liderleri öldürmeleriyle (Aralık 1941) diğer grupların onlara karşı kırgınlıkları arttı. Siyonistler Mandater devletin Filistin'e göçü kısıtlaması gibi bir şeyin sayısız insanın ölümü ve gelecekteki göç miktarının yok edilmesi

demek olduğu için dehşete kapıldılar.

Ancak, din değiştirmiş, özümsenmiş, dindar ve laik Yahudilerin ortak bir şeyleri vardı. Kendilerine karşı tutumun kendi yurttaşlarının Sovyet tutsaklarına gösterdiklerinden çok daha iyi olduğunu hisseden ve böylece durumlarını hak ettikleri bir ceza olarak görmeye hazır olan SSCB'deki Alman savaş tutsaklarının aksine, Yahudi kurbanlar arasında böyle bir tepki olamazdı. Ayrıca, Nazi toplama kamplarında politik tutuklular ya da Stalin'in kamplarındaki politik hükümlüler cezalarını büyük bir ölçüde anlıyorlar ve bunun zalimlere karşı mücadelelerinin sonucu olduğunu bilerek psikolojik direnme güçleri bulabiliyorlardı; ancak Yahudi kurbanlar pozitif bir moral güçten yoksundular ve sonuçta karamsarlığa ve umutsuzluğa kapılmaya daha çok eğilimliydiler. Aynı zamanda Hitler'in sonunda yenileceğine olan mistik inanç da çok yaygındı. Yahudi kurbanların ikinci bir ortak nitelikleri ise, ne yazık ki, Nazi yönetiminde aleyhlerine olan Yahudi aile bağlarının güçlülüğüydü: ailenin bölünmesi daha iyi bir kurtulma şansı sağlayabilirdi, ama bu aile üyelerinin moral dokusunu yok edecekti. Ailenin bir üyesinin ölümü genelde öteki üyeleri felce uğratıyor, sağ kalanların genel bedensel ve ruhsal güçlülüklerini çoğunlukla alıp götürüyordu.

YAHUDİ TAVIRLARI

Yahudi kurbanların Nazi terörüne karşı aldıkları tavırlar yaşlarına, politik bağlılıklarına, dini inançlarına ve terörden kaçınma fırsatlarına göre değişmekteydi. Yahudi varlığının unsurları Yahudi olmayan komşularınınkinden temelde farklıydı: dış dünyadan tecrit edilmiş olma; normal ekonomik faaliyetlere devam etme olasılığının bulunmaması; büyük kitlelerin gettolarda ve Yahudi mahallelerinde cezalandırılmaları; yüz hatları ve sünnet nedenleriyle, büyük ölçüde

tanınma olasılığının saklanmaya engel olması; Yahudi olmayanların Yahudi sempatizanı olarak tanınmak istememeleri; Mihver karşıtı koalisyonla ittifak halinde olabilecek sürgündeki hükümetler bulunmaması; özellikle özgür dünyadakiler olmak üzere diğer Yahudi topluluklarıyla iletişim güçlükleri.

Kabaca söylemek gerekirse, kurbanlar iki kategoriye girmekteydiler: çeşitli insanlık dışı yöntemlerle bedensel ve ruhsal direnme güçlerini kaybederek koşullandırılanlar (örneğin Polonya bölgelerinde) ve ani saldırıyla sürpriz baskınlara uğrayanlar (Örneğin SSCB ve Sırbistan'da). Bunlar çoğunlukla uç kategorilerde *heroica* ve şehit (*kiddush ha-Shem*) olarak nitelenirler. *Heroica* tüm görünümleriyle direnişi benimsemiştir: sahte belgelerle ("Ari belgeleri") Nazi teröründen kaçınma çabaları; yasal veya yasadışı yollardan yabancı pasaport elde etmek; Nazi açlıktan öldürme politikasını durdurmak veya hafifletmek için günlük yaşama getirilen kısıntı emirlerini dolaylı yollardan çiğnemek; Yahudi yaşamını Nazilere rüşvet vermek de içinde olan bütün "yasadışı" yollarla korumaya çalışmak; Nazi terörü karşısında insanlık onurunu korumak için direnmek, her düzeyde "yasadışı" eğitim kurumlarını kurmak ve devam ettirmek, ve gelecek kuşaklar için Holokost kayıtlarını saklamak; silahlı direniş hareketlerine katılmak ve silahlı Yahudi grupları kurmak (ki, bunların hem Naziler hem de partizanlar açısından güçlükleri ve tehlikeleri vardı); Varşova gettosu ayaklanmasında herhangi bir kurtuluş umudu olmadan Yahudi onuru için çarpışmak; ve Auschwitz imha kampında silahlı direniş eylemleriyle Treblinka ve Sobibor'da doğrudan doğruya ayaklanma.

Yahudi kamp sakinlerinin imha kamplarından her tehlikeyi göze alarak kaçmaları bir halkın kıyımını dünyanın gözleri önüne sermiştir. Müttefik orduları ve partizanlar içinde

Yahudilere verilen kahramanlık madalyaları Yahudilerin nüfusuyla kıyaslanmayacak kadar çoktur ve bunun bir nedeni sadece ülkelerine karşı değil, ırklarına karşı bir düşmanla savaşmakta olduklarının bilincidir. Bu özellikle Enzo Sereni ve Hannah Szenes'in aralarında bulunduğu Filistin Yahudi Tugayı ile Filistinli Haganah paraşütçüleri için geçerlidir.

YAHUDİ KURULLARI (JUDENRAT)

Yahudilerin genel olarak toplumun idari mekanizmasından alınmalarıyla bir tür Yahudi idare biçiminin yaratılması çok önemli bir gereklilik olmuştu. Varşova ve Lublin gibi pek çok yerde *kehillah* (cemaat) faaliyetleri Nazilerin girişiminden bile önce başlatılmıştır.

"Büyük Alman Reich"ında Yahudilerin Gestapo denetiminde kendi işlerini yürütme politikasını daha da yaygınlaştıran Naziler, işgal edilmiş topraklarda da kendi amaçlarını gerçekleştirmek için Yahudi toplum örgütlenme geleneğini kullanmayı planladılar. Yahudiler Nazi emirlerini uygulayarak kendi toplum ve gettolarını yöneteceklerdi. Kurullar aynı zamanda toplulukların refahı, ekonomik yaşamı ve eğitimi için kendi inisiyatiflerini kullanma sorumluluğunu yüklendiler.

Nazi makamlarının Almanya kurulları üzerindeki etkinlik ve denetim derecesi ağır ağır ama sürekli olarak arttı ve Yahudilerin başlattığı *Reichsvertertung*'dan Nazi zorlamasıyla kurulan *Reihsvereingung*'a kadar uzun ve engebeli bir yol oluşturdu. Diğer yandan Viyana ve Prag'daki *Kultusgemeinde* ve Theresienstadt'taki *Aeltestenrat* daha başlangıçtan beri güçlü Gestapo baskısı altındaydı. Batı Avrupa'da buna paralel Nazi destekli kurumlar tüm Hollanda'nın yetki alanında olduğu Joodse Raad vor Amsterdam ve Association des Juifs en Belgique'di. Uydu devletlerdeki Yahudi yönetimleri Slovakya'da Nazi yönetiminde Ustredna Zidov, Romanya'da

pek etkili olmayan Centrala Evreilor din Romania, Macaristan'da Macarların kurduğu Magyar Zsidok Központi Tanscca, ve Selanik Yahudi toplumunun Nazilerin atadığı başkanı. Bunların arasında Union Generale des Israelites de France ve Slovakya'dan en son çıkan grupta bulunan Ustredna Zidov'un özel bir yeri vardır.

Yukarıdaki bütün kurumlar belirli bölgeler için merkezlerdi. Yerel ve kırsal Yahudi kurullarının faaliyetlerinin doğrudan doğruya Nazi kontrolunda olduğu Doğu Avrupa'da ise böyle değildi ve bunlar çeşitli Nazi emir ve kararlarıyla ve en çok da yerel Nazi poliarşisinin keyfi yönetimi altındaydılar. Bu poliarşi getto komiserlerinden ve getto yönetiminden; SD ve SS'den; Nazi yönetiminin daha yüksek, orta ve alt kademelerinden; ve bir dereceye kadar yerel belediye idarelerinden oluşmaktaydı.

Bu kurulların işlevi kısmen Yahudilerin, kısmen de Nazilerin çıkarınaydı. Bunlar Nazilerle işbirliği kurumlarıydı, ama ille de işbirlikçi kurumlar değillerdi.

Judenrat üyeliği yapmak için çağırılanların büyük çoğunluğu bunu geleneksel Yahudi cemaatçilik sorumluluğu duygusuyla yapmaktaydılar. Bunlar bu göreve ilişkin tehlikeleri zamanla fark ederek korkmaya başladılar. Bu tehlikelerin bir örneği genel uygulama için olduğu kuşkusuz olan gizli Nazi belgelerindeki şu iki emirde görülmektedir: (1) "Judenrat şimdi ve gelecekte bütün direktiflerin programa uygun olarak uygulanması (*temimaessige Ausführung*) sözcüğünün kesin anlamı konusunda tam olarak sorumlu (*vollverantwortlich*) olacaktır" (Heydrich'in 21 Eylül 1939 tarihinde *Einsatzgruppen*'e talimatı); ve (2) "Güçlük ortaya çıktığında Yahudilerin memnuniyetsizliği Alman denetim organlarına değil Yahudi yönetimine yöneltilir." (Varşova Getto Komiseri Heinz Auerswald'ın 24 Kasım 1941 tarihinde Hans Frank'ın

Berlin temsilcisi von Medazza'ya yazdığı mektup). Böylece Judenrat, cemaatlerin "iyi davranışları" için bir rehine grubu ve Nazi kötülüklerinin bir paratoneri oluyordu.

Kurul üyelerinin giderek daha itaatkar olmalarını sağlayan süreci Romanya ve Macaristan'ın Siyonist lideri Rezsö Kasztner şöyle formüle etmiştir: "*Adım adım söz dinler hale getirilmişlerdi. İlk başlarda kendilerinden önemsiz şeyler, kişisel mallar, para ve daireler gibi yerlerine konabilen maddi şeyler istendi. Daha sonra da insanların kişisel özgürlükleri. Ve Naziler sonunda insanların hayatlarını istediler.*" (Rapor, s.67) Bu isteklerdeki artış, sürekli artan terörle birleştiğinde çok zekice ve etkili psikolojik bir araçtı.

Yahudi kurullarının olmaması durumunda gettolara doldurulan kitlelerin fiziki olarak varolacaklarını hayal etmek güçtür. Sempati duysunlar veya duymasınlar, ya da hatta direnişe karşı olsunlar, kurullar varlıklarıyla direniş hareketine doğrudan doğruya veya dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır. Doğu bölgelerinde *direnişçiler* bazı kurullara girebilmişler, kurulun verdiği kimlik ve polis kartlarını kullanmışlardır. Slovakya'da Ustredna Zidov varlığının son aşamasında tüm Avrupa için bir direniş ve kurtarma organı olmuştur.

Judenrat, özellikle sürgünlerin hedefleri bilindiği takdirde, ölüm kampına sürgünlerde yardıma çağırıldığı yer ve zamanlarda kriz başlamaktaydı. Bu arada Yahudi kurullarının özgün yapısı değişmiş, üyelerin karakterlerinde, hükümlerinde ve yeteneklerinde bir düşüş olmuştur. Bazı üyeler intihar etmişler veya işbirliği yapmayı reddettikleri için cezalandırılmışlardır. Çoğunluğu görevine devam etmiştir. Yahudi kurullarının olmadığı durumlarda (örneğin, Almanların SSCB'yi işgalinin başlarında) veya yardımlarının istenmediği yerlerde (örneğin, Union Generale des Israelites de France'da) "yardım" eksikliğinden dolayı kayıp oranının daha az olduğunu gösteren kanıtlar yoktur. Naziler, Varşova Yahu-

dilerinin öldürülmek üzere gönderildiklerini öğrendiğinde Varşova Yahudi Kurulu başkanı Adam Czerniakow'un intihar etmesinden de etkilenmemişlerdir. Dahası, "işbirliğine" daha fazla eğilimli üyelerin daha az eğilimlilerinin yerine getirilmesinin (örneğin Krakow'da Artur Rosenzweig'ın yerine David Guter) de sonuçta bir etkisi olduğunu gösteren kanıtlar da bulunmamaktadır. Nazilerin kurul üyelerine verdikleri özel ayrıcalıklar bir yana, Yahudi kurulları üyelerinin arasındaki kurban oranı yönettikleri insanlar arasında olduğundan daha az değildi. Sonuçta, Nazilerin Yahudi kurulları olsa da, olmasa da işlerini tamamlayacak zamanları vardı ki, savaşın sonundan hatta Himmler'in imha olayının durdurulmasını emretmesinden önce Yahudilerin ortadan kaldırılmasının tamamlanmış olması gerçeği de bunu gösterir.

YAHUDİ POLİSİ

Gettolarda iç düzen Yahudi nüfus içinden toplanan kişilerin oluşturduğu Ordnungsdienst tarafından sağlanırdı (Yahudi polisi). Yahudi polisi Judenrat'ın yürütme koluydu. Polis, Judenrat üyelerinden daha aşağı ekonomik tabaka arasından seçilir, başlarda akademik eğitim görmüşler de ücretsiz olarak hizmete gönüllü olmuşlarsa da, daha az eğitim görmüş insanlardan oluşurdu. Çoğunluğunun Yahudi cemaat örgütleri geçmişi yoktu. Polise katılma motivasyonu topluma hizmet dürüst isteğinden, alçakçasına ihtiraslara kadar uzanırdı. Polislerin zorunlu çalışma dışı tutulma, daha fazla tayın ve yeniden iskan edilmeden ertelenme gibi bazı ayrıcalıkları varsa da, Varşova'da ve diğer bazı yerlerde ücret almazlardı. Bu nokta, bazılarının polis olmadaki isteksizliklerinin nedeni olabilirse de, aslında polislik kendi bildiği gibi para kazanmaya bir çağrı olarak yorumlanırdı ve getto sakinleri aleyhine yolsuzluk yaygındı. Diğer demoralize edici

unsurlar polisin arasına sokuşturulan Nazi muhbirleri ve bazı büyük gettolarda polisin içine yeraltı dünyasının girmiş olmasıydı. Yahudi polislerle Nazi efendilerinin arasındaki günlük ilişkinin demoralize edici bir unsur olduğu da unutulmamalıdır. Sonunda Yahudi polisi de tüm Yahudilerin akıbetini paylaşmıştır.

AVRUPA'NIN KURTARILMASI VE YAHUDİLERİN DURUMU

Almanların Stalingrad hezimeti, Afrika'da Müttefik başarıları ve İtalya'nın Müttefiklere teslim olmasının ardından Anti-Mihver koalisyonunun Doğudan ve Batıdan zaferle yürümesi Avrupa'nın Naziler tarafından, teslim alınmasının aksine uzun ve yavaş bir süreçti. Bunun nedenlerinden biri de Birleşmiş Milletler'deki birbirleriyle çatışan stratejik planların Yahudilerin kaderlerini gözardı etmesiydi. Orduların yanı sıra 9 Kasım 1943'te kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon Ajansı (UNRRA) kurtarılmış bölgelerde "insanların kendi kendilerine yardımcı olmaları için" faaliyet gösteriyordu (ilk genel müdürü, vali ve daha sonra senatör de olan General Herbert Lehman'dı).

Ancak Yahudiler için Holokost'un sonrası ıstırap verici bir dönemdi. Almanya da dahil olmak üzere kurtarılmış bölgelerde Yahudi nüfustan kalanlar yurtsuz ve köklerinden koparılmış insanlardı, tüm maddi malları ellerinden alınmıştı, açtılar ve sağlıkları bozuktu. Çalışma ve toplama kamplarının dikenli telleri arasından çıkarılmışlardı ama gaz odaları, ceset dolu hendekler, SS köpekleri, kadın saçları yığınları, bavullar dolusu altın diş, ölüm fabrikalarının ürettiği gübre gibi yaşadıkları veya tanık oldukları dehşetin karabasanı içindeydiler. Bazıları yıllarca saklanmaktan ya da gerilla yaşamından çıkıp gelmişlerdi. Sağ kalanların genelde aileleri yoktu, anavatanlarına sadakat duymuyorlardı, kendi halkla-

rına ve onun emellerine, özellikle de Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulma umuduna bağlanmışlardı. Filistin'e erişmek için her türlü güçlüğe katlanma isteklilikleri, Yurtlarından Koparılmış İnsanların temsilcilerinin Filistin'in gelecekteki hükümeti konusunda kurulmuş bir BM alt komisyonuna dramatik bir şekilde ifade edilmişti. Müttefiklerin zaferi Yahudilerden sağ kalanlarla onların mülklerini, evlerini ve işlerini almış olanların çatışan çıkarlarıyla güçlenen yerel antisemitizme karşı bir deva da olmamıştı. Bütün bunlar Doğu Avrupa'daki anayurtlarına dönmeyi hemen hemen imkansız kılmaktaydı. Bu nedenle Holokost sonrasının en göze batan unsuru Yahudilerin, SSCB'den Polonya'ya ve oradan Polonya'da sağ kalanlarla birlikte Almanya, Avusturya ve İtalya'daki yurtsuzlar kamplarına yeni bir göç oldu. Bunlara buralarda Almanya'nın toplama kamplarında bulunmuş olan 50.000 kadar daha yurtsuz insan katıldı. Özellikle 1946'da bir Polonya çetesinin Holokost'tan kurtulmuş 46 Yahudi'yi öldürdükleri Kielce pogromundan sonra yerel Polonya halkının düşmanlığı nedeniyle kimi kendiliğinden kimi örgütlenmiş kaçışlarla (*Berihah*) bunların sayısı 250.000'e yükselmişti. Bu kampların çoğunluğu İsrail ve ABD'ye olmak üzere göçlerle boşalması yıllar sürmüştür.

Sağ kalanların ve her yerdeki Yahudilerin karşılaştıkları bir sorun da Nazilerin ve işbirlikçilerinin adalet önüne çıkarılmalarıydı. Hitler, Himmler, Goebbels ve ölüm cezasından sonra Goering'in intiharları; Alfred Rosenberg ve Julius Streicher ve Holokost'tan sorumlu sayısız diğer "masabaşı katilleri"nin sanıkları arasında bulunduğu Nürnberg savaş mahkemeleri (bkz. Bölüm 8); ve Kudüs'te Eichmann davası da dahil olmak üzere diğer davalar anti Nazi dünyasında memnunlukla karşılanmıştı. Müttefiklerin Doğu Avrupa'daki eski Nazi uydularıyla yaptıkları barış antlaşmalarındaki tazminat vaatleri boş vaatler olarak kaldıysa da, Alman-

ya 1952'de İsrail'le ayrı bir "tazminat anlaşması" imzalamış ve zarar ziyan tazminatı yasaları çıkarmıştır.

KURBANLARIN SAYISI

Doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan öldürülen (intihar dahil) kurbanların sayısını bulmanın en basit yolu gettolar, çalışma kampları, imha kampları, Naziler ve işbirlikçilerinin belirli *Aktion* raporlarında belirtilen sayıları toplamak olur. Ancak Nazilerin bu rakamları *Aktion*'lardan sadece çok küçük bir kısmını kapsadığından bu yöntem uygulanabilir değildir. Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Theresienstadt'tan ölüm kamplarına gönderilenlerin kesin istatistikleri varsa da, diğer bölgelerde böyle bilgiler yoktur. İmha kampları da kurbanları konusunda sağlam istatistikler tutmamışlardır. Eichmann'ın bürosunca kesin istatistikler tutulduğu tahmin edilmekteyse de, oradaki belgeler imha edilmiştir. Eldeki bir Nazi kaynağı Richard Korherr'in istatistiki raporudur (tam kopyası: 9 Kasım 1943, *Geheime Reichssache. Die Endloesung der europaeischen* Judenfrage) ama o da imha sürecinin en hızlı olduğu 31 Aralık 1942'den sonrasını kapsamamaktadır. Bu nedenle bölge istatistikleri kullanılmalıdır. Şu bölgeler için güvenilir tahminler veya toplam kayıp sayıları vardır: Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Hollanda, Norveç, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan. İki bölge arasındaki göçler nedeniyle Polonya ile SSCB istatistiki bakımdan bir birim olarak kabul edilmelidir. Tahmini rakamın altı milyon kurban olduğu konusunda herhangi bir kuşku olamaz.

Holokost'ta Yahudi Kurban Tahminleri 1	
Polonya-Sovyet bölgesi 2	4.565.000
Almanya 3	125.000
Avusturya 4	65.000
Çekoslovakya (Münih-öncesi sınırlar) 5	277.000
Kuzey Transilvanya dahil Macaristan 6	402.000
Fransa 7	83.000

Belçika 8	24.000
Lüksemburg 9	700
İtalya 10	7.500
Hollanda 11	106.000
Norveç 12	760
Romanya (Regat, güney Transilvanya, güney Bukovina) 13	40.000
Yugoslavya 14	60.000
Yunanistan 15	65.000
Toplam kayıp	5.820.960

(1) Birkaç istisna dışında genel olarak kabul edilen standartlarda sayısal olarak kesin Yahudi istatistikleri yoktur. Resmi nüfus sayımları bile yeterli değildir. Polonya-Sovyet bölgesi dışında burada verilen rakamlar gerçek kayıplardır ki, bunlar da Nazilerin neden olduğu demografik azalmalardan çok daha düşüktür.

(2) Bu rakama şu hesaplarla varılmıştır: "Alman istilası öncesinde (1 Eylül 1939) Polonya bölgesindeki Yahudi nüfus 3.351.000'di (Polonya İstihbarat Bakanlığı, Polonya Yıllığı -1939 Eylülünden 1941 Haziranına kadar, s.10). 3.351.000

SSCB'de (1 Eylül 1939 sınırları) nüfus sayımında 3.020.000 Yahudi vardır ki, bu sayımın tarihi olan 17 Ocak 1939 ile Alman istilası tarihi olan 22 haziran 1941 arasındaki dönemde 80.000 kişilik bir artış tahmin edilmektedir	3.100.000
Litvanya'da	155.000
Letonya'da	5.000
Estonya'da	4.000
Besarabya ve kuzey Bukovina'da 1930 Romanya nüfus sayımının 278.000 rakamı temel alınarak	300.000
Polonya-Sovyet bölgesinde 1.Eylül 1939	
Toplam Yahudi nüfus	7.005.000

1959'da genişleyen SSCB'deki Yahudi nüfusu; bunun içinde 1945'ten sonra SSCB'ye ilhak edilen ama artık pek Yahudi'si kalmamış olan eski Karpatlar-Ukrayna bölgesi de vardır. Rakam kendilerini Yahudi olarak yazdıranları kapsamaktadır."Saklanan" Yahudiler, karışık evliliklerden doğanlar ve bunların sayımda milliyetlerinin nasıl yazıldığı bir tahmin konusudur 2.268.000

Sovyet nüfusunda savaş sonundan 1959 sayımına kadar yüzde 25 bir büyüme vardı; genel yüzdenin 1/4 altında tahmin edilen Yahudi nüfustaki büyüme savaş sonunda şu rakama ulaşmalıydı 1.910.000

(S.M.Schwarz, Sovyetler Birliğinde Yahudiler 1939-1965 (1966) 171-2)

Bu rakamdan SSCB'den Polonya'ya dönenler çıkarılmalıdır	300.000
Savaş sonunda bölgede toplam Yahudi nüfusu	2.210.000.
Bu rakamı 7.005.000'den çıkarılınca kalan	4.795.000

Bu son rakam Polonya-Sovyet bölgesindeki Yahudilerin azalan nüfusudur. Holokost'un verdiği kaybı hesaplamak için şunlar çıkartılmalıdır: Polonya ordusunda-

ki Yahudi askeri kayıplar	30.000
Kızılorduda tahmini Yahudi kayıpları	200.000

Holokost'ta Yahudi kayıplar	4.565.000

(3) Bruno Blau'ya göre (Jewish Social Studies, Nisan 1950, 161-72) 1 Mayıs 1941'de başlayan dönemde Almanya'da 118.000 Yahudi sürgün kurbanı vardı. Bu rakama 1 Mayıs 1941 öncesinde Stettin'den 7.000 kişi ve Almanya'daki diğer şiddet ölümleri kurbanları eklenmelidir. 125.000 kabul edilebilir bir rakamdır. Avrupa ülkelerine kaçan ve orada Naziler tarafından yakalanan Alman Yahudileri bu rakamın içinde değildir. Ek demografik azalma 72.000'di (H.Hoehne, Der Orden unter dem Totenkopf,1966, 306) (4) Moser: Widerstand, Verfolgung und Emigration. Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung (1967), 21-22. (5) Adler: Algemeyne Entsiklopedye, cilt 7, s.90. (6) Roth, age, s.141 (Macaristan Trianon'da 297.000). Kuzey Transilvanya'daki 150.000 Yahudi'den 45.000'i sağ kalmıştır. Toplam kayıp 105.000'dir.

(7) Sürgün listelerine dayanılarak hesaplanmıştır (Lucien Steinberg, Les autorites allemands en France, Paris, Sayım, 1966, s.173)

(8) Billig: Algemeyne Entsiklopedye, VII, s.212 (9) Billig, age, VII, s.220 (10) Robinson, And the Crooked Shall Be Made Straight. New York (1965), s.251 (11) Presser: Algemeyne Entsiklopedye, VII, s.262. (12) Mendelson, age. VII, s.290. 13. Matatias Carp, Cartea Neagra, cilt III, 41-42 ve Pinkas ha-Kehillot, Romanya, cilt I (1969)'a dayanılarak hesaplanmnıştır. 40.000 rakamı içinde Ukrayna veya Transnistria'da Einsatzgruppen'in gelişiyle yok olan Romanya ve kuzey Bukovina Yahudileri yoktur. Kuzey Transilvanya kurbanları ise Macaristan rakamı içindedir. (14) Alcalay: Algemeyne Entsiklopedye, VII, S. 367. (15) M.Molho ve J. Nehama, Sho'at Yehudei Yavan (1965), 222.

KURTARMA OLASILIKLARI

Bu korkunç kayıplar karşısında kurbanların en azından bir kısmının kurtarılabilmiş olması sorunu kaçınılmaz olarak ortaya atılmıştır. Savaş bir kere Avrupa'yı sardıktan sonra insanlar Nazi ölüm makinesinden ancak şu yollarla kurtarılabilirdi ki, az bir kısmı da kurtarılmıştır: (1) Himmler'in ölüm makinesini durdurması, ki bu sadece 1944 Kasımında mümkün olmuştur; (2) kitlesel kaçışlar düzenlemek (Danimarka'ya); (3) Yahudilere özel statü sağlamak (Macar Yahudileri için İsveç ve İsviçre belgeleri); (4) direniş gruplarına katılmak (Fransa'da Makilere; Polonya-Sovyet bölgesinde

partizanlara). Çalışma kamplarından, ölüm trenlerinden; hatta Auschwitz gibi ölüm kamplarından ve belki de en şaşırtıcısı, Treblinka ve Sobibor ölüm kamplarındaki ayaklanmalar sonunda tek tek kaçışlar mümkün olmuştur. Alman yetkililere rüşvet verilmesinin uzun vadeli bir önemi olmamıştır.

Müttefiklerin istihbarat servisleri, kitle kıyımlarında hafifletici terim olarak kullanılan "Doğu olayları" konusunu iyi biliyorlardı. Yahudi kaynakları özellikle Polonya-Sovyet bölgesinde olmak üzere cinayetler hakkında bilgi veriyorlardı. Özgür ülkelerdeki Yahudiler hükümetlerini harekete geçirmek için dürtüklüyorlarsa da, Müttefikler genelde bazı Müttefik çıkarlarının (örneğin İngiltere'de Beyaz Kitap politikası) etkisi altındaydılar ve Yahudilere açıkça yardım ettikleri takdirde Hitler'in "Yahudi savaşı" propagandasına katkıda bulunacaklarından korkuyorlardı. Sonuç olarak Müttefikler Yahudileri sadece genel bir zaferin kurtaracağı görüşünü benimsemişlerdi. Böylece 1944 Nisanında Birkenau'dan yedi kilometre ilerdeki sentetik kauçuk tesisleri, 1944 Temmuzunda Birkenau'dan üç kilometre berideki Auschwitz kenti ve 24 Aralık 1944'de imha alanlarından 15 metre ilerdeki Birkenau SS kışlası ve hastanesi bombalandığı halde krematoryumların dumanlarıyla uzaktan kolayca tanınan kamp tesislerine bir şey yapılmamıştı. Dünya Yahudileri her yerdeki iyi niyetli insanların paylaştığı çaresizlik içindeydiler. Londra piskoposu bunu Lordlar Kamarasında "korkunç bir iktidarsızlık duygusu" diye dile getiriyordu. Müttefiklerin gerçek kurtarma operasyonları çok geç başlamıştır (Başkan Roosevelt Savaş Mülteci Kurulu'nu 22 Ocak 1944'te kurmuştur). Ancak Polonya-Rusya bölgesi kurbanları için bu faaliyetlerin hiçbir yararı olamazdı. Tarafsız devletlerin kurbanların olduğunu kabul etmeleri ya da onların lehlerine müdahaleleri savaşın gidişatıyla değişmiştir. 27 Mart 1939'da an-

ti-Komintern paktı üyesi olan İspanya'nın tavrı daha da belirsiz olmuştur.

MADDİ KAYIPLAR

Yahudi maddi kaybı o zamanın değerleriyle 12 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. El konulan emlakin çok küçük bir kısmı geri verilmiş, can, sağlık, özgürlük ve meslek kayıplarıyla uğranan zararların ancak bir kısmı karşılanmıştır.

BİR UYGARLIĞIN SONU

En büyük kayıp Merkezi, Doğu (Eşkenazi) ve Güney (Selanik-Sefarad) Avrupa Yahudi uygarlığının kaybıdır ve bu sadece sayısal ve maddi değil, İbrani, Yidiş ve yerel dillerde dinsel ve laik yaratıcılığın da kaybedilmiş olması demektir. Dünya Yahudiliğinin yüzyıllardır bir tür kaynağı olan Doğu Avrupa Yahudiliği aniden son bulmuştur.

2
KURBANLARIN DAVRANIŞLARI

BU DAVRANIŞI YARGILAMAYA KİM YETKİLİ OLABİLİR?

Kıyımdan sağ kalanlarla dışarıdakiler arasında hararetli tartışmalara neden olan bir soru da: kurbanların ve onların liderlerinin davranışlarını kimin tanımlayabileceği ve yetkili bir şekilde değerlendirebileceğidir. Sağ kalanlardan pek çoğu, "Bir toplama kampı deneyimi yaşamamış bir insanın toplama kampı yaşantısının ne olduğu hakkında en küçük bir fikri bile olamaz" görüşünü benimsemişlerdir. "Dışarıdan biri tutuklular arasındaki o çok sert varoluş mücadelesini bilemez." Bu insanların, kolay kolay hayal edilemeyen bir olgunun kişisel deneyimini yaşamış olma avantajına sahip oldukları doğrudur. Ancak bu iddiayı olduğu gibi kabul etmek bu kamplardan kurtulanların sonuncusu da öldükten sonra böyle bir davranışın ve araştırmanın da son bulması demektir. Sağ kalanların kimi zaman bir kampta veya bir gettoda geçirdikleri çok kısa bir süreye dayanarak yaptıkları genellemelerle daha geniş uygulama alanı sonuçlarına varılma tehlikesi de gözardı edilemez. Diğer yandan vicdan sahibi bir tanık veya araştırmacı Talmud'daki "Kendini onun yerine koymadan komşunu yargılama" deyişi, ya da bunun Avusturyalı Yahudi psikiyatr Victor Franck'ın, "Hiç kimse aynı koşullar altında kendisinin de aynı şeyi yapıp yapmayacağını tam bir dürüstlükle kendisine sormadan bir başkasını yargılamamalıdır," olarak modern terimlerle dile getirilişini düşünmelidir.

Holokost veya onunla kıyaslanabilecek durumların kurbanlarına, uygar bir toplumun davranış standartlarını uygu-

lama çabası başarısızlıkla karşılaşacaktır. "Gettolarda ve toplama kamplarında normal toplum standartları uygulanmazdı. Hırsızlık, bencillik, başkalarını düşünmeme, tüm yasaları gözardı etme... bunlar toplama kampları öncesi günlerinde yasaktı; ama toplama kampı içinde normaldi." Bu koşullar altında "ahlaki konuları düşünecek ne zaman ne de istek vardı. Herkesin tek düşüncesi nasıl sağ kalacağıydı." Nazilerin Yahudi kurban için açıkladıkları amaçları; -sağ olduğu sürece- onu ihtiyaçları giderek azalarak sadece yiyeceğe dönük olan ilkel bir yaratık kategorisine indirmekti. ("İki yüz gram ekmek yaşama hükmediyordu" -Solzhenitsyn; "Genel olarak yiyecekle meşgul olma" -Frankl; "Açım, üşüyorum; büyüdüğüm zaman Alman olmak isterim, o zaman ne aç olurum, ne de üşürüm" -Varşova gettosunda bir çocuğun günlüğünden).

Sadece Yahudilerin davranışlarına ilişkin malzeme üzerinde durmak da herhangi bir geçerli yargıya varmak için yeterli değildir. Örneğin Nazi Almanya'sı ve SSCB'de politik muhaliflerin davranışları, İkinci Dünya Savaşında Sovyet ve Alman savaş tutsaklarının, Stalinci kamplardaki tutukluların ve 1936/37 Moskova mahkemelerindeki sanıkların davranışları da terörize olmuş insanların psikolojilerinde kıyaslama imkanları sağlayacaktır.

KİTLE DAVRANIŞI

Kitlelerin davranışları aşağıda şu başlıklar altında incelenecektir: istila dönemi: savaş-öncesi Polonya içindeki sürgünler; tecrit gettoları, çalışma kampları ve ekipleri (gettoların içinde ve dışında); sürgünlerin toplanıp ölüm kamplarına nakilleri; ölüm kamplarındaki davranışlar.

İstila Sırasında Davranışlar

Savaşın kaçınılmaz sonucu çarpışma alanındaki insanların kaçmalarıdır. İşgal edilmiş Doğu ve Batı Avrupa'daki

Yahudilerin davranışları araştırılınca ortaya şöyle bir tablo çıkar: İstilanın başlamasıyla Polonya'dan Yahudi olmayanların yanı sıra 300.000'den fazla Yahudi, devlet ve hükümetin çöküşü ve askeri yenilginin ardından Nazi işgalinde olmayan ve 17 Eylül 1939'dan sonra Sovyet askerlerinin işgalinde olan Polonya topraklarına; Sovyetler tarafından geçici işgal edilip sonra Litvanya'ya bırakılan Vilna'ya; ve Romanya ile Macaristan'a kaçmışlardır. Yahudiler Romanya ve Macaristan dışında gittikleri yerlerde mültecilerin çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Bütün devletler sınırlarını kapattıklarında bu göç sona ermiştir. "Sahte savaş" döneminde Batı Avrupa'dan önemli bir kaçış olmamıştır. Çarpışmaların başlaması üzerine Fransa, Belçika ve daha az olmak üzere Hollanda'dan Yahudiler ve Yahudi olmayanlar istila ordularından kaçmak için mümkün olan bütün yolları ve araçları kullandıkları zaman durum değişmiştir. Alman-Sovyet savaşının başlamasından sonra, istilanın birdenbireliği, Yahudi nüfusun psikolojik olarak hazırlıksız yakalanması ve ayrıca Sovyet basınının Sovyetlerin Nazi Almanya'sı ile ittifak halinde olduğu dönemde Nazilerin Polonya'daki Yahudilere yaptıkları zulümü dile getirmemiş olması nedeniyle SSCB'den böyle bir Yahudi göçü görülmemiştir. Bunun gibi, Yugoslavya'nın da aniden istila edilmiş olması Yahudi mültecilerin geniş çaplı bir hareketini imkansız kılmıştı. Diğer yandan, devletin desteklediği hükümet ve parti yetkilileriyle sanayi personelinin boşaltılmasından Yahudiler de yararlanmışlardır.

POLONYA İÇİNDEKİ SÜRGÜNLERDE SAVAŞ ÖNCESİ DAVRANIŞ

Polonya'nın Alman işgalinde olan kısmının Merkezi Hükümet'te ve Doğu toprakları ve Reich'e bağlı Batı bölgeleri olarak bölünmesinin bu sonunculara yaşayan 100.000 Ya-

hudi ve 200.000 Polonyalı için ciddi sonuçları olmuştur. Bunlar Polonyalılıktan ve Yahudilikten süratle uzaklaştırılarak kitlesel sürgünlere tabi tutulmuşlardır. Bunun kanıtı, karışıklıktan şaşkına dönmüş ve Alman sürgün emirlerinin anlamını kavramayan Polonyalıların ve Yahudilerin birbirlerinden farksız olarak herhangi bir direniş göstermeden kaderlerine razı olmalarıdır.

TECRİT EDİLMİŞ YAHUDİLERİN DAVRANIŞLARI

Yahudi davranışının özelliği sürgünlerin bir sonraki aşamasıyla, yani tecritle başlar. Bu ısrarla doğuda, özellikle güneyde ve -başka bir çerçeve içinde olarak- Avrupa'nın batısında uygulanmıştır. Gettolaştırma sürecine direnmek mümkün değildi ve getolaştırma Nazi destekli kanlı pogromlara karşı bir tür korunma olarak da arzulanan bir şeydi. Kitlelerin fiziki zayıflatılmasında önemli bir unsur olan çalışma kamplarının kimi zaman Yahudi olmayanlarla ilişki kurmak ve böylece kişisel mallarını yiyecekle değiş tokuş edebilmek gibi, oransız da olsa bir avantajı vardı. Bu olasılık yüzünden getto Yahudilerinin dışarıda çalışmak için gönüllü olduklarını gösteren pek çok kayıtlı belge vardır. Aynı olguya işgal edilmiş bölgelerde Sovyet savaş tutsakları kamplarında da rastlanmıştır. Yahudi işçiler, sadece birkaç sabotaj olayı saptanmışsa da, "yavaş çalış" sloganları altında fazla verimli de olmamışlardır. Gettolarda kapalı kalan kitlelere gelince, bunların tek ve temel istekleri kendilerini ve ailelerini kurtarmaktı ve ufacık bir yaşam umudunun bedelini, ıstırap ve aşağılanmayla ödemeye hazırdılar. Nitelikli ve niteliksiz işçiler olarak açlık ve salgın hastalıklara karşı koyuyorlar, hiçten yeni sanayiler yaratıyorlar, mümkün olduğu zamanlar kaçakçılık yapıyorlardı. Örneğin bütün Avrupa'da olduğundan daha kalabalık bir Yahudi nüfusa sahip Varşova gettosunda ve

dış dünya ile iletişim hatları olan diğer gettolarda kaçakçılık dev boyutlara ulaşmıştı ve getto sakinlerinin yararına işliyordu. "Belki de bir gün gelecek Yahudi halkı kimliği bilinmeyen kaçakçılara bir anıt dikecektir."

Yahudilerin kitle halinde gettolardan ormanlara kaçışları (evlerini yaktıktan sonra) ve yerel halk tarafından ihanete uğramaları (örneğin Tulczyn'de) kaçtıklarını gösteren kayıtlar da vardır. Yahudi Kurullarının (Judenrat) ve polisin (örneğin çalışmaktan veya karşılığında bir bedel ödemekten kaçınma) emirlerine uymayanlar görülmüştür. Hatta bazı gettolarda Yahudi polisinin belirli eylemlerine fiziki bir direniş de yapılmıştır. Büyük Lodz gettosunda çoğunluğu çalışma ve yiyecek koşullarının neden olduğu açlık grevleri ve sokak gösterileri de görülmüştür.

Kitlelerin kaderlerinden duydukları memnuniyetsizliği ifade için kullanabilecekleri kanallar hiç eksik değildi. Merkezi Hükümet'te (Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesinin finansörü olduğu) "Yahudi Sosyal Yardımlaşma" örgütü ve Varşova'da ev komiteleri bu amacı yerine getirmekteydi. Savaş-öncesi zamandan kalan parti bağları aynı fikirde olan insanlar arasındaki yakın ilişkileri mümkün olduğunca devam ettirmekle kalmayıp aynı zamanda bir karşılıklı yardım kaynağıydı (parti mutfakları). Partiler vazgeçilmez bir istihbarat kaynağı olan yeraltı basınının dağıtılmasını da üstlenmişti. Getto sakinleri gizli okullar ve ibadethaneler de kurarak Holokost'un belgelerini korumaya çalışmışlardır.

Yahudilerin bireysel ahlak çöküşü gettolarda da gettolar dışında da başını alıp yürümüştü. Bunların en alçak biçimi Varşova'da Dzika Sokağı 13 numarada *Di Draytsentl* bir grup Yahudi'nin Yahudi hemcinslerine baskı yapmak için Gestapo ile birleşmesidir (bunlardan bir kısmı direniş hareketi tarafından öldürülmüştür). Diğer bir örnek de Selanik işbirlikçileridir ki, bunlardan bazıları da Yunan mahkemele-

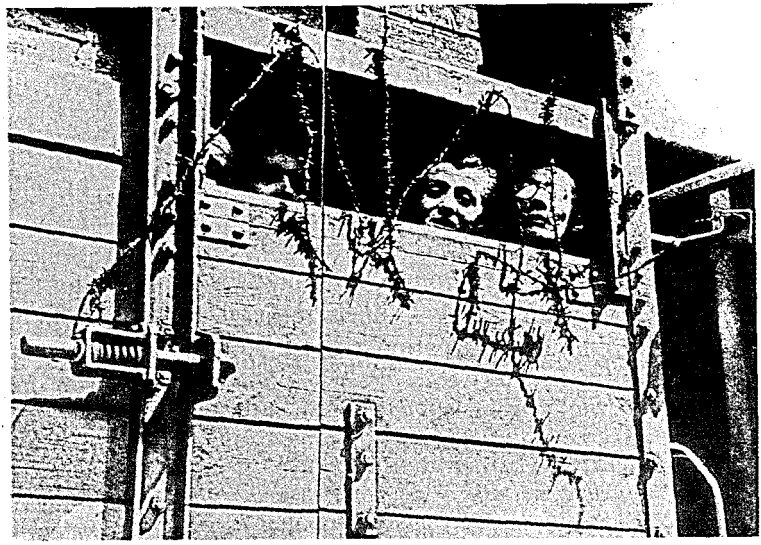
ri tarafından ölüme mahkum edilmiş ve cezaları infaz edilmiştir. Amsterdam ve Berlin'de bazı Yahudilerin saklanan Yahudilerin yerlerini Nazilere ihbarlarıyla ahlak çöküşünün doruğuna varılmıştır. Bunlar da daha sonra devlet mahkemeleri önüne çıkarılmışlardır.

SÜRGÜNLERİN TOPLANMASI VE ÖLÜM KAMPLARINA GÖNDERİLMELERİ SIRASINDAKİ DAVRANIŞ

Elde mevcut belgelerden kitle davranışı konusunda tutarlı bir tablo çıkmamaktadır. 'Toplanma'dan ve böylece sürülmekten kaçma çabalarına hemen hemen her yerde rastlanmıştır. Ancak Getto ve transit kampları gibi yerlerle Yahudilerin belirli alanlarda toplanmış olmadıkları yerler arasında çok büyük bir farklılık vardır. *Arbeitseinsatz*'a (Hollanda'da sürgünler için kod adı) çağrılan Yahudilerin sürgünden kaçmak için hala bir şansları vardı. Çağrıyı alanların çoğu buna boyun eğmişlerse de (Hollanda'da kimi zaman Yahudi Kurulu üyelerinin zorlamasıyla), bir kısmı Yahudi olmayanların yanında saklanmışlar, bir kısmı da Yahudilerin Yahudi olmayanları kendilerine yönelik tehlikeye atmalarının doğru olmayacağı kuramıyla saklanmayı reddetmişlerdir. Saklanma fırsatları Yahudi olmayanların Yahudileri kabul etmekteki istekliliklerine ve Almanların böyle bir yardıma getirdikleri cezalara bağlıydı. Kaçış girişiminin akıbeti belli değildi; "saklananların" ele verilmeleri günlük olaylardandı.

Bu tür davranışlardan iki ünlü yazar söz etmişlerdir. Kiev Yahudilerinin Almanlar tarafından öldürüldükleri Babi Yar hakkında bir roman yazmış olan Rus yazarı Anatoly Kuznetsov Almanya'ya zorunlu çalışmaya götürülmeyi bekleyen Ukraynalı köylüleri şöyle tasvir etmiştir (*Babi Yar, 286-7*):

Evlerin ardındaki avlulardan birine yürüdüm. Yaşlı erkeklerden ve çocuklardan oluşan on beş köylü orada toplanmıştı, kimi yerde kimi

Ölüm treni

Ölüm kampının kapısı: "Çalışmak özgür kılar."

evin çevresindeki tümsek üzerinde oturuyorlardı. Yüzleri ifadesiz, kayıtsız ve boştu. Emin olmak için benim yaşımdaki bir oğlana, "Bizi Almanya'ya mı götürüyorlar?" diye sordum. "Evet, herkesi götürüyorlar," diye burnunu çekti. Baskın çok sakindi. Askerler ev ev dolaşıp insanları çıkarıyorlardı. Erkekler benim gibi sessizdiler... Bir kolektif çiftliğin avlusuna götürüldük... Başımızdaki birkaç nöbetçi insanların boyun eğmelerine çok alışkın olacaklar ki, arkamızdan avluya girmediler... Köylülerin hepsi solgun yüzlü ve pejmürdeydi ve donuk bir şaşkınlık içinde hiç konuşmadan oturuyorlardı.

Polonyalı yazar Ferdynand Goetel de eserinde (*Czasy Wojny, 112*) Sandomierz yakınlarında küçük Zawichost kasabasındaki Yahudileri anlatmaktadır:

"1943 yazında Zawichost'a gelen bir Gestapo mangası Yahudi liderlerini (starszyzna) toplayarak Yahudilerin birkaç gün içinde kasabayı terk etmeleri gerektiğini bildirdi. Yürüyüşe hazır olup eşlik edecek birliğin gelmesini beklemeliydiler. Bu dönemde en ıssız köşelerde bile yaşayan Yahudiler kendilerini bekleyen akıbetten haberdardılar... Kasabanın Yahudileri toplanarak Alman polisinin geleceği söylenen yöne bakmaya başladılar..."

Yazar yerel bir mülk sahibi olan yanındaki arkadaşına sorar: "Bunlar kendilerini neyin beklediğini biliyorlar mı?" "Elbette," der arkadaşı. "Peki, öyleyse neden kaçmıyorlar?" "Nereye kaçacaklar ki? Nereye kaçabilirler ki?"

Sürgün edilenlere gelince, insanlar hayvan vagonlarına dolduruluyorlar, gidecekleri yeri bilmiyorlar, "varış noktası" konusunda kuşku duyuyorlar, Nazilerin kandırma ve aldatmalarına maruz kalıyorlardı. Burada da tüm tehlikeleri göze alarak, Polonya veya Ukrayna halkı arasında sığınacak yer bulmanın kesin olmadığını bilerek trenlerden kaçanlar olabiliyordu.

Polonya Yahudilerinin toplama ve sürgünlerinin, 30 ay süren tanımlanması imkansız ıstırabın, bedensel ve ruhsal direnme güçlerini hemen hemen sıfıra indirdiği bir sırada meydana geldiği unutulmamalıdır. Toplanıp sürgüne gönderilenlerin bu çaresizliklerinin Yahudi toplumlarının toptan imhası fikrine inanılmaması, en azından çalışacak gücü olan

erkek ve kadınların doğuya başka kamp ve gettolara gönderildiklerine olan inançlarıydı. Bu hayalleri kuvvetlendiren en büyük kanıt belki de Varşova'da *Umschlagplatz*'ı (toplanma yeri) dolduran binlerce gönüllünün varlığıydı. Bir alternatifin olmaması (silah yokluğunda silahlı direniş ve iletişim güçlükleri), toplu cezalardan korku, Hitler'in kaçınılmaz yenilgisine olan inanç, bunların hepsi bir uyuşukluk duygusu yaratmaktaydı. Polonyalı Yahudi direnişçi Adolf Berman'ın 1943'ün Ocak ayında yazdığı bir denemeden alınmış olan bu analiz başka alanlara da uygulanabilir. Polonya ile Batı Avrupa'nın aksine imha sürecinin istila ile aynı zamanda, yüz binlerce Yahudi'yi ve "komünisti" öldürme yetkisine sahip *Einsatzgruppen* ile başladığı SSCB ve Yugoslavya'daki Yahudiler için kaçmak mümkün değildi. İkinci imha dalgasında (genellikle kurşuna dizilerek) o bölgelerdeki kitlelerin davranışları Polonya'daki ölüm kampları kurbanlarınınkine benzemektedir. Son sürgün dalgasında (örneğin Litvanya'dan Estonya'ya) insanlar çalışmaya gönderiliyorlardı.

YAHUDİLERİN ÖLÜM KAMPLARINDAKİ DAVRANIŞLARI

Gettolardaki ve kamplardaki yaşamdan sonra, sürekli Nazi terörü altında direnme gücünü ve çoğunlukla da ailelerinin tümünü veya bir kısmını kaybetmelerinden sonra, duş olarak maskelenmiş gaz odalarına gönderilen bu insanlardan körü körüne itaatten başka bir şey beklenemezdi. Bütün düşünür gözlemciler ölüm kamplarında ölümün sıradanlığının "ölümün dehşetini kaybetmesine neden olduğunu" kabul etmektedirler. Ölüme adaylar arasındaki sükünet çeşitli tanıkları etkilemiş, bunlardan bir kısmı onurlu bir yaşam sürme imkansızlığı karşısında bunu onurlu bir ölümün karakteristiği olarak görmüşlerdir. Ölüm kamplarındaki özel komandolar kimi zaman (Auschwitz'de) kurbanları gaz odala-

rına götürmüşler, ölümlerinden sonra cesetlerden altın dişleri sökmek, saçlarını kesmek gibi işler yapmışlardır. Daha sonraları bu insanlar (Auschwitz'de yok edilme tehlikesiyle karşılaştıklarında), veya diğer kamplardaki çalışma gruplarında yer alanlar Treblinka'da (2 Ağustos 1943), Sobibor'da (14 Ekim 1943) ve Chelmo'da (1945 Ocak) birkaç Nazinin ölümüne karşılık Yahudiler arasında büyük kayıplara neden olan ayaklanmalara katılmışlardır.

Her ne pahasına olursa olsun sağ kalma ile en azından belirli bir "Tanrı imajı" koruma umudu arasındaki ikilemi yaşayan ölüm kamplarındaki Yahudiler, insan aşağılanmasının en derin örneklerini yaşamışlardır. Bunun için benzer durumlara bir bakmak gerekir. Sayı ve nihai akıbet bakımından Sovyet savaş tutsakları Yahudilere çok yakın olmakla birlikte aralarında iki önemli fark vardı: Sovyet savaş tutsakları genç ve genelde bekardılar ve böylece sevdiklerinin ölümlerini görmek ıstırabını yaşamamışlardı; ikincisi de, silah kullanmak üzere eğitilmiş askerlerdi ve Sovyet ve Rus yurtseverliği ile koşullandırılmışlardı. Herhangi bir uluslararası anlaşmayla korunmayan Yahudiler gibi bu savaş tutsakları da korunma altında değillerdi; devletleri onları asker kaçağı olarak kabul ediyor ve Cenevre Savaş Tutsakları Anlaşması'ndan yararlanmaya kalkışmıyordu. Sovyetler işgalindeki bölgelerde 90.000 tutsak kapasiteli üç kampta dört ay kalmış olan bir gözlemcinin sözleri hiç de yabancı gelmemektedir: "Tüm dünyanın gözü önünde suçsuz insanların yavaş yavaş öldürülmeleri tahammül edilemez bir gerçekti."

Tükenmiş yoldaşlar daha az tükenmiş olanlar tarafından canlı cenazeler olarak görülürdü ve içlerinde biraz güçlü olanlar ölenleri seyreder ve öldüklerinde, hatta kimi zaman son nefeslerini vermeden onları çırılçıplak soyarlardı. Kendi yoldaşlarının bu çapulcuları cezalandırmasına rağmen, tam ahlak çöküntüsü durumunda cezanın bir değeri olmadığından, bu işler devam ederdi. Her biri kendi etkinlik alanına sahip bu çapulcu grupları hep birlikte çalışırlar ve kurbanlarının

"mallarında" hak iddia ederlerdi. Bu kampların bir başka olgusu da yamyamlıktı. Sabahları kalpleri, karaciğerleri ve bazı parçaları kesilmiş cesetler bulunurdu. Yamyamlar yakalandıkları takdirde kurşuna dizilmeleri için Almanlara teslim edilirdi. Ama yamyamlık yine de devam ederdi.

Bu koşullar altında Yahudi kitleleri isyan edemezlerdi ve etmezlerdi. Ne savaş tutsakları ne de Almanya'da bulunan ve çoğu hareket özgürlüğüne ve diğer ayrıcalıklara sahip milyonlarca (30 Eylül 1944'te 7.5 milyon) Avrupalı işçinin yaptığı önemli bir sabotaj veya direniş kaydına rastlanmamıştır.

YAHUDİ YETKİLİLERİNİN DAVRANIŞLARI

Yahudi Kurulları (Judenraete)

Yahudi kurulları üyelerinin davranışlarının değerlendirmesi üç alanda ele alınmalıdır: kişisel dürüstlük, politik beceri ve topluma karşı sorumluluk duygusu. Bu konuda genel bir niteleme yapılamaz. Amsterdam'daki Joodse Raad veya Berlin'deki Reichsvereinigung üyelerinin kişisel dürüstlükleri, Polonya'daki kurulların üyelerinkine kıyasla, asla sorgulanmış değildi. Bazı kurul üyelerinin kötü davranışları (örneğin daha iyi barınak sağlamak için haraç almak gibi) kayda geçmiştir. Her gün sinsi Nazilerle ilişkide bulunan sıradan üyelerin politik becerileri bir Chamberlain veya Daladier'den (Münih anlaşmasına katılan İngiliz ve Fransız başbakanları) daha az değildi, ama ne yaparlarsa yapsınlar Yahudilerin başına çöken belayı önlemeye yeterli olamazdı. Üyelerin görevlerini kabuldeki sorumluluk duyguları her türlü sorgunun ötesindedir. Pek çok örnekten birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Adam Czerniakow'a (Varşova) Filistin'e göç belgesi teklif edilmiş, ama o topluluktan ayrılmayı reddetmiş ve daha sonra da intihar etmiştir. David Cohen (Amsterdam) İsviçre vizesi almış ama yerinden ayrılmamıştır. Julius Selgsohn (Berlin) ABD'den Reichsvertretung'a yardım için dön-

müş ve daha sonra Oranienburg'daki toplama kampında ölmüştür. Gettolaştırmaya karşı başarısız direniş bazı Yahudiler tarafından bu "kurum"un kurulmasına değil, "yeniden iskan"ın zamanlamasına ve gettonun coğrafi kapsamına yönelmiştir. Kasztner'in "yerine konabilen şeyler" dediği şeylerin kurullar tarafından Almanlara verilmesi istendiğinde ciddi bir ahlaki sorun çıkmamıştı. Almanların sokaklardan rastgele Yahudi toplamalarına alternatif olarak Yahudi kurullarının zorunlu çalışma için adam seçmeleri ve yine kurulların işçilerin ve ailelerinin refahları için çalışma çabaları hala mazur görülebilirdi. Örneğin, o sıralarda Varşova Judenrat'ı üyesi olan Shmuel Zygelbojm meslektaşlarının salık verdiği bu 'alternatif'ten söz ederken şöyle demişti: "Almanlara eğer işçiye ihtiyaçları varsa bize başvurmalarını ve gerekli insanları bizim bulabileceğimizi söylemeliyiz." Kasaya belirli bir para ödeme karşılığında varlıklıların bu görev dışında tutulmaları ise haklı görülmüyordu.

Kurulların davranışlarının tahlili de, sürülenlerin gidecekleri yerin bilindiği bir zamanda, ölüm kamplarına gönderme sürecine katılımlarında ortaya çıkar. Tarihçinin (davranış bilimci) karşısına çıkan soru şudur: bu insanlar "Nazilerin suç ortağı" olduklarını açıkça bildikleri halde neden Almanların emirlerini yerine getirmeyi reddetmemişlerdir? Kurul üyesinin, ailesinin ve arkadaşlarının sürgün dışı bırakılmaları (ve kimi zaman da gerçekleşen) umudu çağdaş literatürde öncelikle şu dört nedene dayanmaktadır:

(1) Kurulların inatçı üyeleri ve ailelerine karşı Nazi terörü ile bunların eylemleri ve itaatsizlikleri nedeniyle topluma yönelmesi beklenen misillemeler.

(2) İşbirliğini reddetmenin yeni bir vicdansız üye atanması tehlikesi yaratması.

(3) Yahudi kuruluna başka bir üyenin atanmayıp bu görevin daha zalim olacak Almanlara verileceği kuramı.

(4) Seçim Yahudi liderlerinin elinde kaldıkça toplumun en iyi unsurlarının toplumun gelecekteki rehabilitasyonu için korunabileceği umudu.

Gestapo'nun Berlin Yahudi toplumuna "yeniden iskan" sürecinde getirdiği "işbirliği" türü farklıydı. Berlin'deki *Gemeindevorstand* üyeleri aksi takdirde "SS ve SA'nın bu işi tek başlarına yapacakları" tehdidiyle Berlin Yahudilerinin listesini Gestapo'nun emrine vermeye zorlanmışlardı. Hararetli bir tartışmadan sonra Vorstand ve Reichsvereinigung "etkilenen kişilerin çıkarlarını korumak için ellerinden geleni yapabilecekleri umuduyla" işbirliğini kabul ettiler.

Yaklaşan tehlikeyi bilen kurulların bu bilgilerini halkla paylaşmadıkları durumlarda özel bir sorun çıkmıştır. Bunların davranışları bir tartışma konusu olmuştur. Olayların gidişatını etkileyecek bir şeyin yapılamayacağı durumlarda, sonun yaklaştığı ve bundan kurtuluş olmadığını bilmekten doğan ıstırap ve umutsuzluğu önlemek için bazıları kurbanlara durumlarını haber vermemeyi uygun bulmuşlardır. Örneğin Alman hahamı, din düşünürü ve Alman Yahudilerinin lideri olan Leo Baeck, Theresienstadt'ta kaçış imkanının kalmadığını görünce bu yola başvurmuştur. Diğer yandan bu tür davranışlar kurbanların götürüldükleri yeri gizli tutan Nazilerle işbirliği iddialarına da yol açmıştır.

Kurul üyelerinin tek tek davranışları sürgüne göndermeye katılmaktan sonu intihara kadar giden redde kadar farklılıklar göstermiştir. Vicdan azabı çeken bazıları savaştan sonra eylemlerinin hesabını vermek üzere Yahudi mahkemelerinin önüne çıkacaklarına kamuoyu önünde yemin etmişlerdir.

Birçok kurul üyesinin direnişe ve gettolardan kaçıp partizanlara katılmaya karşı çıkmalarında Nazilerin kitlesel intikam alacakları korkusu da rol oynamıştır. Bir kısmı ise bu tür kaçışlara göz yummuş, hatta bunları teşvik etmişti ve yi-

ne bazıları kendilerine göre uygun an geldiğinde silahlı direniş ve örgütlü toplu kaçışlar için liderlik etmeye hazırdılar.

Bu aşırı vakalarda davranış kuralları İsrail yasa koyucuları tarafından post factotum (olaydan sonra) formüle edilmiş ve İsrail mahkemelerinde denenmiştir. 5710-1950 tarihli Naziler ve Nazilerle İşbirliği (Ceza) Yasası'nda "zulüm gören bir insanın bir düşman yöneticisine teslimi"nin cezayı gerektiren bir suç olduğu belirtilmişti (Yasanın 5. maddesi). Bu madde Yahudilerin seçimine ve sürülmesine katılımın her türünü kapsamaktadır. Aynı yasada bir kişinin cezai sorumluluktan kurtulması için iki olgu getirilmiştir: (1) eğer eylemi kendini ölüm tehdidinden kurtarmak için yapmışsa ve mahkeme onun eylemin sonuçlarından kaçınmak için elinden geleni yaptığına inanıyorsa, ya da (2) eylemi yapmasının veya yapmamasının nedeni eylemin kendisinden daha ciddi olan sonuçlardan kaçınmak içinse. Bu kurallar ışığında İsrail mahkemeleri diğer şeylerin yanı sıra şu sorunlarla karşılaşmışlardır:

(1) Sürgünlere katılan Yahudilerin eylemlerinin hukuki değerlendirme ölçüleri normal zamanlardaki davranış kurallarından mı alınacaktır, yoksa Nazi döneminin özel durumu ile sıradan bir insanın doğası mı gözönünde tutulacaktır?

(2) Sürgünün amacını bilen Yahudi katılımcının, sürgüne katılmaktan kaçınmaması kınanacak bir tutum mudur?

(3) Büyük bir çoğunluğun sürülmesinin önlenmesi için kurbanların bir kısmının Nazilere zorunlu olarak teslimi haklı görülebilir mi? Diğer bir deyişle, böyle bir eylem "daha ciddi sonuçlardan kaçınma" maddesine girer mi?

(4) Yahudi katılımcının kendisine veya ailesine yöneltilen tehdit onu bu katılımının sorumluluğundan kurtarma nedeni midir?

Gettolarda pozitif hukuk olmuş olsaydı bile, İsrail devletinin bu yasaları ile vicdan sahibi insanların kararlarını bunlara dayandırıp dayandıramayacaklarını açıklamak zordur.

Geleneksel görüş açısından Ortaçağ Yahudi hukuku ve felsefesi otoritelerinden Maimonides'in bir Maimonides Yasası vardır (Yad, Hilkhot Yesodot ha-Torah, 5:5): "... putperestler onlara (Yahudilere) "Sizlerden birini verin de öldürelim, yoksa hepinizi öldürürüz" dedikleri zaman hepsi öldürülmelidir ve bir tek Yahudi bile teslim edilmemelidir." Ancak laik sektör Maimonides Yasasının zamanı geçmiş ve uygulanamaz olduğunu iddia etmiştir. Diğer yandan, Maimonides Yasasına din otoriteleri bile çelişkili yorumlar getirmişlerdir. Böylece Kovno hahamı Abraham Duber Cahana Shapiro şu karara varmıştı: "Bir Yahudi toplumu imha cezasına çarptırılmışsa ve onun bir kısmını kurtarmak imkanı varsa, topluluğun liderleri cesaret sahibi olmalılar, eylem sorumluluğunu almalı ve mümkün olanı kurtarmalıdırlar." Buna karşılık Vilna hahamlığı Judenrat başkanının "seçimlere katılarak ve az sayıda Yahudi'yi teslim ederek diğerlerini ölümden kurtarmakta olduğu" iddiasında Maimonides'in görüşünü benimsemiştir.

YAHUDİ POLİSİ

Yahudi kurullarında olduğu gibi, polisin davranışını incelemekte de genellemelerin bir yararı olamaz. Ancak genel bir sonuç olarak Yahudi olmayan amirlerine, Yahudi kurullarına, Nazi makamlarına ve kendi toplumlarına karşı çatışan görevlerinde büyük kentlerle, polis ile yerel Yahudiler arasında ilişkilerin yakın olduğu küçük kasabalar arasında ve yerel polislerle mülteciler arasından seçilenler arasında büyük farklılıklar olduğu söylenebilir. Yahudi polisine verilen görevler en hafif tabiriyle hiç de hoş değildi: bir işçinin kurtulmasının bir başkasının seçilmesi bedeline bağlı olduğu zo-

runlu çalışma görevini uygulamak; vergi ve "bağış" toplanması; Yahudi mallarına el konulması; kaçakçılıkla mücadele (ama aynı zamanda kaçakçılıkla uğraşma); sürülecek kişileri toplamaya katılma (bu sadece ilk dalga içindi, daha sonraları işin tümünü Almanlar üstlenmişlerdir) ve bu sırada özellikle Almanların önünde, saklananları arama ve yakalananlara kötü davranma. Polisler ve aileleri, toplamadaki katılımlarına ödül olarak yeniden iskana tabi tutulmama vaatleri alırlar, emirlere boyun eğmedikleri takdirde de misilleme ile tehdit edilirlerdi. Doğal olarak bu sözler tutulmazdı ve her "hareket"ten sonra polis kadrosu azaltılır, polisler ve aileleri de sürülürlerdi. Yaşanan sahnelerin yakın gözlemcileri arasında Yahudi polisinin "Aktionlarda" Almanlara tercih edilip edilmeyecekleri konusunda görüş farklılıkları olmuştur.

Partizanlara erişme olanağı bulunmayan bölgelerde polislerin çoğunluğu direnişe karşı çıkmıştır. Bu tutum Nazilerin kitlesel misillemelerinden korktukları için direnişe karşı çıkan kitleler arasında benimsenmişti, ama doğu (Sovyet-Polonya) bölgelerinde direnişçilere yardım biçiminde işbirliği vakaları daha sık görülmüştür.

Yahudi polisinin davranışlarındaki iki aşırı uç belki de en iyi olarak Varşova ve Kovno gettolarında görülür. Varşova hakkında bilinenler (burada polis içinde intiharlar ve bir muhalefet grubunun varlığı belgelenmiştir) Kovno'dakinden iki noktada ayrılır: Kovno polisi sürgünlerin toplanmasında sadece görev kabilinden yer almışsa da, Varşova'da -birkaç istisna dışında- polis bunlara istekle katılmıştır. Kovno polisi direnişçilerle yakın ilişki içinde olmuş, Varşova'da ise (yine birkaç istisna dışında) böyle bir durumla karşılaşılmamıştır. Yahudi yöneticilerin çalışma kamplarında ve kapo'ların toplama kamplarındaki görevleri genellikle polis görevleriydi ve ahlaksız olanlara görevlerini kötüye kullanma olanağı sağlardı.

Savaş tutsakları kamplarında Sovyet polisi kurulların ve polisin işlevlerini bir bakıma kendisinde toplamıştı. Bunlar sağlıklı, güçlü ve ahlaksız tutuklulardan oluşurdu. Birkaç istisna dışında bu insanlar arkadaşlarına merhamet ve acıma duyguları beslemezlerdi. Tutukluları sık sık döverek öldürürlerdi. Kamplara "ithal" edilen karaborsa mallar onların elindeydi. Bunlar kampların mutlak efendileriydi.

AKTİF SEÇKİNLERİN DAVRANIŞLARI

Polonya'da ve yeni ilhak edilen Sovyet bölgesindeki aktif seçkinler çeşitli görüşlere sahip partili ve partisiz gençlik hareketleri temsilcilerinden oluşmaktaydı. İdeolojik olarak birbirlerinin karşıtı olan grupları ortak bir davada birleştirmek, yaşlı kuşağın mantığını aşmak (gençler Nazilerin kararlaştırdığından farklı bir ölüm hayal ederlerken yaşlılar yaşama sıkı sıkı sarılmışlardı.), Polonya yeraltı örgütleriyle ilişki kurmak, onlardan silah alıp iletişim yollarını kullanmak epey zaman alan bir süreçti. Bu ayrımcı gruplar güvenlik nedenleriyle ve çok az olan silahlarını yeni gelenlerle paylaşmamak için yeni üye almakta çok isteksizdiler.

Yahudilerin Yugoslavya, Hollanda, İtalya (bu bölgelerde Yahudilerin solcu ve anti-Faşist hareketlerle daha önceden ilişkileri vardı), Fransa (genelde takma adlarla) ve Slovakya'da (1944 ayaklanması) direnişe katılımlarının yurtsever ve bilinçaltında Yahudi olan motivasyonları vardı.

Özellikle Maki'ler arasında Yahudiler Nazi düşmanları ve Nazi işgal rejiminin kurbanları olarak Fransız yurtseverler kadar iyi kabul görürlerdi. Bir adayın Yahudiliği onun davaya bağlılığın güvencesiydi. Güvenlik açısından Yahudi sıradan bir Fransız'dan daha güvenilirdi. Bu nedenle hareketteki rollerinin Fransa'daki Yahudi nüfusuna oranla kat kat fazla olmasına hiç şaşmamak gerekir. Eclaireurs İsraelites de France küçük ama etkili -bir Yahudi- direniş grubuy-

du. Doğuda ise durum hiç böyle değildi. İster getto savaşçıları ister ormanlarda partizan olsunlar Yahudiler Yahudi motivasyonlarıyla -ulusal onuru kurtarmak, "tarih kitaplarında birkaç satır"- yönlendirilmişlerdi.

Daha gerçekçi -ama yine de Yahudi- olan bir şey de Filistinli Yahudi paraşütçülerin motivasyonlarıydı.

Direnişin boyutları şu ana başlıklar altında incelenebilir: fiziki direniş -isyan; -gettolardan çoğunluğu partizanlara veya direnişçilere katılmak için toplu (veya bireysel) kaçışlar;- Filistin'e yönlendirilmiş gençlerin kaçışı; ve imha kamplarından kaçış.

FİZİKİ DİRENİŞ - İSYAN

Yukarıda sıralanan koşullarda aktif direniş gruplarının davranışları çeşitli biçimlerde ortaya çıkmıştır. Fiziki direnişin -bir sabotaj eyleminin- erken görüldüğü (Ocak-Şubat 1941) ve 400 Yahudi'nin ölümüyle sonuçlandığı (insanlar Naziler tarafından rastgele toplanmış ve Buchenwald yoluyla Matthausen'e gönderilmişler ve burada biri dışında hepsi birkaç ay içinde ölmüşlerdi) Hollanda istisna olarak alındığı takdirde savaşın ilk yıllarında örgütlenmiş bir silahlı direniş yoktur. Doğu Avrupa'da 1943 başlarında büyük gettolarda ayaklanmalar görüldüğünde Yahudi nüfusun çoğu imha edilmişse de, -bundan daha önemlisi- o dönemde Fransa'nın henüz Maki'leri yoktu ve Tito'nun partizanları ciddi bir unsur teşkil etmiyorlardı. 1943 Nisanında Varşova gettosu ayaklanması yerel güçlerle Nazilerin karşı karşıya geldikleri ilk ciddi çatışmadır. Kurtarma açısından bunun ve diğer ayaklanmaların pek değeri yoktur (denk olmayan mücadeleden sağ çıkan birkaç kişi dışında), ödenen bedel çok yüksekti, ayaklanmanın beklenmeyen Yahudi direnişi karşısında imha sürecini hızlandırmaya karar veren Naziler üzerinde etkisi büyük olmuştu. Ancak Yahudi onurluluğunu gösterme

amacına ulaşılmıştı. Bunların kahramanlık destanları artık herkes tarafından bilinmektedir.

GETTOLARDAN KAÇIŞ VE PARTİZANLARA KATILMALAR

Polonya ve Sovyet gettolarından kaçış partizan çetelerinin aktif oldukları yerlerde kurtulma imkanı verirse de, partizanlar ve onlara başlıca yiyecek maddesi kaynağı olan yerel halk genelde Yahudilere düşmandı (her zaman değilse de, Sovyet partizanları Polonyalı partizanlardan daha iyi davranırlardı). Bir Yahudi partizan hareketi için koşullar uygun değildi; bir Yahudi devletinden ya da Yahudi ordusundan yardım almaları söz konusu değildi; silahları yoktu ve elde edebildikleri birkaç silah çok büyük güçlüklerle ve fedakarlıklarla sağlanabilmişti; Yahudilerin soyutlanmışlığı gözönüne alındığında ne getto dışında yaşayan Yahudiler, ne de gettolarda yaşayanlar için gettolar arası ortak hareket mümkün değildi. Genelde düşman bir çevrede bulunan bir Yahudi partizan dışardan yardım alamazdı, yiyecek bulamazdı, bir yerden bir yere gidemezdi. Bu sıkıntılara rağmen Yahudi partizanlar başarılı olmuşlardır ve önemli bir kısmı sağ kalmayı başarmışlardır.

GENÇLİĞİN FİLİSTİN'E YÖNLENDİRİLMİŞ KAÇIŞI

Nazilere ve Nazi yanlısı yetkililere karşı çıkmanın belirli bir yolu da He-Halutz ve diğer Siyonist gençlik gruplarının, ister Hollanda gibi Batı'dan, isterlerse Polonya gibi doğu ülkelerinden Karpat Dağları, Slovakya, Macaristan veya Romanya ile Karadeniz üzerinden tehlikeli yollardan geçerek Filistin'e varma çabalarıydı.

TOPLAMA KAMPLARINDAN KAÇIŞLAR

Toplama kamplarından 667 kaçma girişiminden 76'sının başarılı olması dünyanın dikkatini çekmesi açısından önemlidir. Kaçan Rus ve Polonyalıların aksine Yahudi olmayan yerel halk tarafından dostça karşılanmayan Yahudiler çok büyük tehlikeleri göze almaktaydılar. Onların çağrılarına kulak verilmemesi nasıl bir dünyaya çağrıda bulunduklarını çok iyi anlatmaktadır.

MÜTTEFİK ORDULARINDAKİ YAHUDİLERİN DAVRANIŞLARI

Müttefik ordularındaki Yahudilerin davranışları ele alınmadan Yahudi davranışının incelenmesi ya da bazı davranış biçimlerinin "Yahudiliğinin tahlili" tamamlanmış olamaz. Bütün anlatılanlardan bir tek sonuç çıkmaktadır: Yahudiler diğer yurttaşları gibi görevlerini yapmakla kalmamışlar, Yahudi askerler anti-Nazi ittifakın amaçlarıyla tam olarak özdeşleşmiş, yurdu ve halkı için savaştığı inancıyla kahramanlık göstermişlerdir. Bu, bütün Müttefik orduları ile Yahudilerin madalya bakımından sadece Ruslar, Ukraynalılar ve Tatarlar tarafından geçildiği Sovyet Ordusu için geçerlidir. Ayrıca Yahudiler Litvanya, Letonya ve Çokoslovakya gibi yerlerde Kızılorduda ulusal tümenlerin kurulmasında da aracı olmuşlar, buralarda gönüllülerin çoğunluğunu oluşturmuşlardır.

SAVAŞ SONRASI MAHKEMELER

Polonya'da Gestapo ajanlarının, muhbirlerin ve polis şeflerinin işgal sırasında direnişçiler tarafından öldürüldükleri bilinmektedir. Bunlardan çoğu savaştan sonra suçlamalara yanıt vermek zorunda kalmışlardır.

Hollanda'da bir Yahudi Onursal Mahkemesi, Joodse Raad üyelerini yargılamış ve onları kurula üyeliği kabul etmek suçu dahil olmak üzere pek çok konuda suçlu bulmuştur. Ne Yurtsuzlar kamplarındaki Onursal Mahkemeler ne de İsrail yasaları Yahudi kurullarında veya poliste üyeliği kendi başına suç saymamışlardır. Varşova'da Czerniakow gibiler yurtdışına kaçmış olan savaş öncesi kurul üyelerini (bunlar savaş öncesi anti-Nazi faaliyetlerine karışmışlardı) kaçak olarak görmüşlerdir. Joodse Raad üyeleri Almanların sözcüsü olan *Joodse Weekblad*'ı yayınlamaktan ve Doğuya gönderilmek üzere Yahudileri seçmekten suçlu bulunmuşlardı ama onları bilerek ölüme göndermekten suçlu görülmemişlerdi.

Yurtsuzlar Kamplarında Onursal Mahkemeler ve Rehabilitasyon komisyonları yıllarca çalışmışlardır. Bunlar Almanya ve İtalya'daki Yurtsuzlar merkezi ve yerel örgütlerle ilişkideydiler. Bu iki kurumun işlevleri birbirlerini tamamlayıcıydı: mahkemeler sanıklara isnat edilen suçları araştırıp yargılarken rehabilitasyon komisyonları kendilerini haksız yere suçlanmış kabul edenlerin durumları hakkında bir karar veriyorlardı. Her iki durumda da mahkemelerin temel yaklaşımı söz konusu kişilerin savaş sonrası Yahudi toplumunda yer almaya hakları olup olmadığını saptamaktı. Suçlu bulunanlar ya sürekli olarak ya da belirli bir süre için yeni Yahudi örgütlerine katılamıyorlardı. Ayrıca bunlara Yurtsuzlar yardımları (maddi yardım, göç etmeye yardım) verilmiyordu ve bazı durumlarda da aforoz bile edilmekteydiler. Kurul üyelerinden yargılananların sayısı azdı (bunların sağ kalanlar arasındaki oranları da çok düşüktü); davalılardan çoğu getto polisleri ve Kapo'lardı. Bu davalardan bazıları Polonya'da ve yeni yerleşilen bazı ülkelerde görülmüştür. İsrail'dekiler yukarda sözü edilen yasaya dayandırılmış ve devlet mahkemelerinde görülmüşlerdir.

SONUÇLAR

Moral çekincelere tabi olarak şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

a) Yahudi kurullarına katılım çok eskilerden gelen toplum sorumluluğu ile belirlenmişse de, son aşamada gerek bunların üyeleri gerekse Yahudi polisler, Nazilerin yarattıkları başka kurumlardan hiçbirinde uygulamadıkları taleplerle karşılaşmışlardı. Bu genel araştırmada bu insanların Nazilerin imha politikasının nihai sonucuna katkılarının etkisi ele alınmıştır. Bu konunun davranış açısından görünümüne gelince, her kişi için vicdan sorununun ayrı ayrı ele alınması gerekir.

b) Yahudi aktif seçkinlerinin davranışları ruh ve hedef bakımından kuşkuya gerek bırakmayacak kadar iki açıdan üstündür:

(1) Yahudi halkının şerefini kurtarmak için bilinçli ve gönüllü fedakarlık;

(2) Müttefik devletlerin yanında Yahudilerin savaşa katkısı savaşta Yahudilerin yaptığı katkı.

c) Holokost'un çeşitli aşamalarında Yahudi kitlelerin davranışları Naziler gibi acımasız bir düşmanın terörü karşısında kalan herhangi bir grubun olası davranışından farksızdır.

Hatta belki de iki bakımdan beklenenin üstündedir. Birincisi, yaşama güdüsü (gettolarda aileler ayrılmıyorlardı) açlık ve baskıya karşı başka bir yerde pek rastlanmayan bir yaratıcılık ve becerikliliğin gelişmesini sağlamıştır. İkincisi, sürekli teröre ve zalimlerin vahşetine rağmen insanlıktan uzaklaşılıp en aşağı hayvan düzeyine çok seyrek olarak inilmiştir.

d) Burada belirtilen kıyaslamalı örnekler Yahudi kitlelerinin davranışlarının aileden veya ırktan geçen bazı kalıtım-

sal huyların sonucu olmadığını, hedefleri ve yöntemleri bakımından daha önce örneği olmayan Nazi terörünün ürünü olduğu gerçeğini kanıtlamıştır.

3
TOPLAMA VE İMHA KAMPLARI

Toplama ve imha kampları esas itibariyle özellikle Yahudiler için kurulmamışlarsa da, ilk baştan itibaren Nazilerin Yahudileri imha politikasının uygulanmasında kesin bir rol oynamışlardır. Almanya'da Nazi rejimi altında (1933-45) rejime muhalif olduklarından kuşkulanılan insanları enterne etmek üzere bir kamplar sistemi kurulmuştu; ancak bunlar, Nazi egemenliğindeki veya işgalindeki "aşağı" nüfus grupları olarak nitelenen veya düşman milletler olarak belirtilen milyonlarca kişinin ezilmesi ve imhası için o güne kadar benzeri görülmemiş geniş bir ağa dönüşmüştür.

DEVLET DÜŞMANLARININ ÖNLEMSEL TUTUKLANMASI (1933-39)

Rejime düşmanlığından kuşkulanılan kişilerin sınırsız olarak cezalandırılmasına yetki vererek "önlemsel tutuklama" için temel oluşturan *Notverordnung des reichspraesidenten zum Schutz von Volh und Staat* (28 Şubat 1933) yasasıyla keyfi tutuklamaya hukuki imkan verilmiş oldu. Yazılı bir önlemsel-tutuklama emri (Schutzhaftbefehl) 12-16 Nisan 1934'te çıkarıldı; bunun amacı her tutuklamanın hukukiliğinin incelenmesini hala talep eden hukukçuları yatıştırmaktı. 25 Ocak 1938'de eklenen bir maddeyle önlemsel tutuklama, davranışları milletin ve devletin güvenliğini tehlikeye düşürenlerin cezalarını sadece toplama kamplarında çekecekleri hükmünü getiriyordu. Heinrich Himmler 10 Şubat 1936'da yayınladığı bir emirle Gestapo'ya Reich içinde devlete düşmanca faaliyetleri soruşturma ve tutuklama yapma yetkisini tanıdı. Yine aldığı bir kararla Gestapo'nun emirleri hukuk mahkemeleri tarafından soruşturulamayacaktı ve toplama

kamplarının yönetimi de Gestapo'nun elinde bulunacaktı. Önlemsel tutuklama emirleri, kişilere ancak tutuklanmalarından sonra ibraz ediliyordu. Bunlar önce cezaevlerine gönderiliyorlar ve uzun bir süre işkenceye tabi tutuluyorlardı.

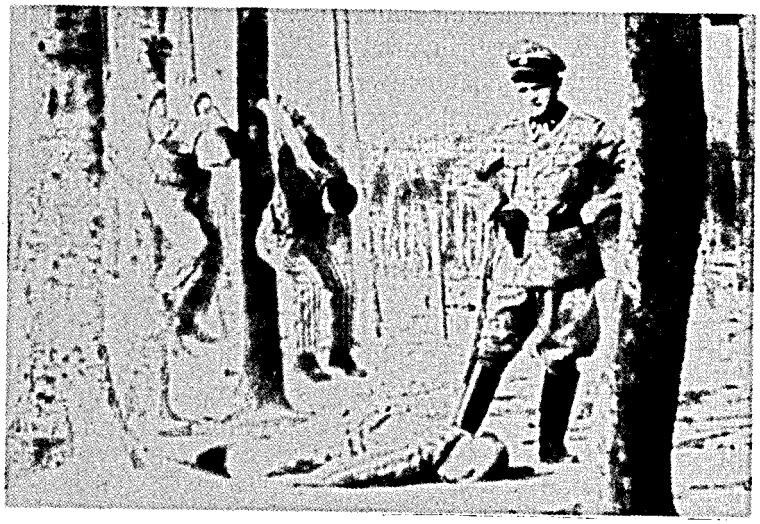

Almanya, Sachsenhausen kampında çalışan esirler

Gözaltındaki kişiye ondan sonra tutuklama emri zorla imzalatılarak toplama kampına gönderiliyordu.

Reichstag yangınından (27 Şubat 1933) sonra sıkıyönetim ilan edildiği gece Komünist muhalifler kitle halinde tutuklandılar. 23 Mart 1933 *Ermaechtigungsetz*'ten ("Yetki Yasası") işçi sendikaları üyeleri, sosyalistler ve sivil parti üyelerinden oluşan ve Nazi olmayan siyasal seçkinler, Yahudi yazarlar, gazeteciler ve avukatlarla birlikte tutuklandılar. 1933 Temmuzunda önlemsel tutuklamayla gözaltına alınanların sayısı Prusya'da 14.906'ya ve tüm Reich'ta 26.789'a varmıştı. SA, SS ve polis 50 kadar ceza kampı kurdu. Dachau, Oranienburg, Esterwegen ve Sachsenburg böylece yaratılmış oldu. Kampların en kötüsü Berlin Columbia Haus'du. Tutuklama yöntemleri, kaçırılmalar, işkenceler, rüşvet ve şantaj, bir karışıklık ortamı yaratıp Almanya'da protestolara neden oldu. Hukukçuların baskısı ve o zaman Gestapo'nun başı olan Rudolf Diels'in Hermann Göring'e tavsiyesi üzerine SA ve SS kamplarının bir çoğu dağıtıldı. Oranienburg, Lichtenburg ve Columbia Haus, her birinde 100'den az tutuklu bulunduğu halde, devam ettirildiler.

Toplama kampı sayısının azaltılması bunların ortadan kaldırılacağı anlamına gelmiyordu; terörün yeni kurbanları arasına yabancı radyo istasyonları dinleyenler, Yehova Şahitleri (*Bibelforscher, 1935'te*) ve eşcinseller de girmişti. 20 Nisan 1934'te Berlin Gestaposu'nun başına geçen Himmler döneminde SS'ler toplama kamplarının tüm kontrolunu ele geçirdiler ve adliyenin Gestopa'ya müdahale etmesi önlendi. Bazı küçük toplama kampları dağıtıldı ve bunların tutukluları genişletilen Dachau, Sachsenhausen (1936 Eylülünde kurulmuştur) ve Buchenwald (1937 Ağustosunda kurulmuştur) gibi daha büyük kamplara nakledildiler. 1937 sonlarında toplama kamplarında bulunan tutuklu sayısı 8000'e düşünce, suçlular ve "asosyal" olarak nitelenen kişiler de buralara

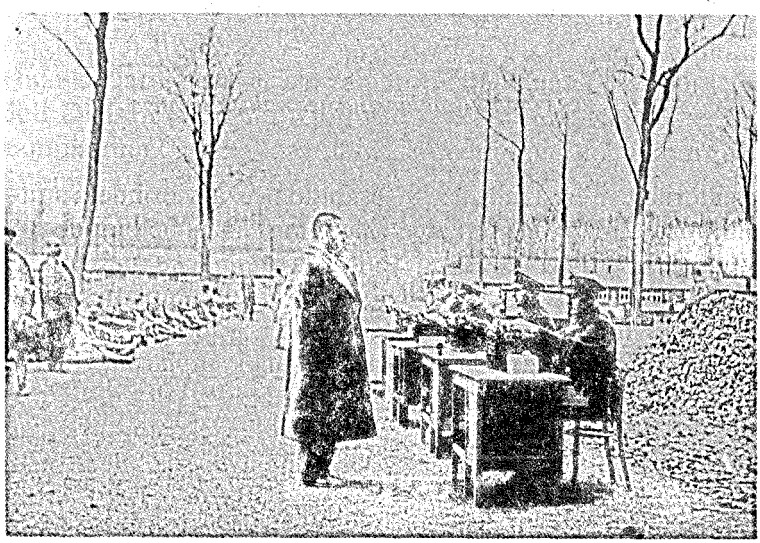

İşkence gören tutsaklar. Buchenwald, Almanya

gönderilmeye başlandı. 1938 Nisanında cezaevlerindeki sıradan tutuklular da toplama kamplarına nakledildiler ve kamplar özgün işlevlerinin yanı sıra *Staatliche Besserungs und Arbeitslager* ("Devlet Islah ve Çalışma Kampları") adını aldılar. Yahudiler de Komünist veya Sosyalist olarak değil de, Yahudi oldukları için ilk kez toplama kamplarına gönderildiler.

Avusturya'nın (Mart ve Nisan 1938) ve Çekoslovakya'dan Südetlerin (Ekim ve Kasım 1938) ilhakıyla siyasal tutuklu (Marksistler, Nazi aleyhtarları ve Yahudiler) sayısı arttı. Kamplar özellikle 1938 *Kristallnacht*'tan sonra 35.000 Yahudi'nin tutuklanmasıyla kalabalıklaştı. O yıl tutuklu sayısı 24.000'den 60.000'e çıktı. 1939'da Yahudilerin *Schikanengezetsgebung* yasalarının en küçük ihlali durumunda tutuklanmaları başladı. Irk saflığını ihlalden (*Rassenschande*) hüküm

giyen Yahudiler genelde cezalarını çektikten sonra tutuklama kamplarına yerleştiriliyorlardı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Yahudilerin enterne edilmelerinin bir özelliği de, Almanya'yı terk etme imkanlarının olduğu kanıtlandığı takdirde serbest bırakılmalarıydı. 1939'da büyük bedeller ödeyerek göç kağıtları elde eden Yahudilerin serbest bırakılmaları Yahudi tutukluların sayısını önemli ölçüde azaltmıştı. Savaşın başlamasıyla tutuklu sayısı 25.000'e yükseldi (1939 Mayısında Lichtenburg yerine Ravensbrueck'te kurulan kadınlar kampındakiler de bu sayının içindedir).

Tutsakların Dachau Kampı'nda kayıtları. Almanya

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

İkinci Dünya Savaşında toplama kampı sistemine değişiklikler getirilmiştir. Tutuklu sayısı artmış, toplama kampları Almanya içinde ve dışında çoğalmış ve kampların işlevinde bir değişiklik olmuştur. Güvenlik fonksiyonu (yani önlemsel tutukluluk) tutukluların ekonomik sömürülmelerinin ve kitle olarak öldürülmelerinin arkasında kalmıştı. Yenilenmiş güvenlik bahaneleriyle Reich içinde 1935-36 döneminde olanın on katı siyasal suçlu tutuklanmıştır. İşgal edilmiş ülkelerde binlerce "muhalif" yerel toplama kamplarına atılmış, özel gruplar ise Reich içindeki toplama kamplarına "nakledilmiş"lerdir. Savaşın başından 1942 Martına kadar tutuklu sayısı 25.000'den 100.000'e yükselmiş ve bu rakam 1944'te 1.000.000'a varmıştır. Bunlardan sadece % 5 ila 10'u Almandı.

1939 sonlarına doğru Almanya'daki toplama kampı örgütüne aralarında, Internierungslager (ceza veya tevkif kampları) ve *Austauschlager* (değişim kampları) da olmak üzere her tipten 100 kadar toplama kampı kurma yetkisi verildi. Bunlara Auschwitz (Mayıs 1940), Gusen (Mayıs 1940) ve Gross-Rosen (Ağustos 1940) ilave edildi. O yıl Yahudi ve Yahudi olmayanlar için çalışma kamplarıyla Himmler'in "nakletme ve yeniden iskan" planının bir parçası olarak transit kampları (*Durchgangslager*) kuruldu. 1941 Mayısında Natzweiler, onun ardından Niederhagen (1940 Mayıs), Majdanek (1940 Kasım), Stutthof (1940 Kasım) ve Arbeitsdorf (1942 Nisan) kuruldu. 1942 başlarında yeni bir genişlemeyle Polonya'da imha kampları inşa edildi. Kampların kurulma temposu farklıydı ama sayılarında herhangi bir azalma yoktu. 1944 yılında bile Çekoslovakya ve Macaristan sınırında Avusturya'da Macar Yahudileri için Sonderlager ("özel kamplar") kurulmuştur.

İMHA

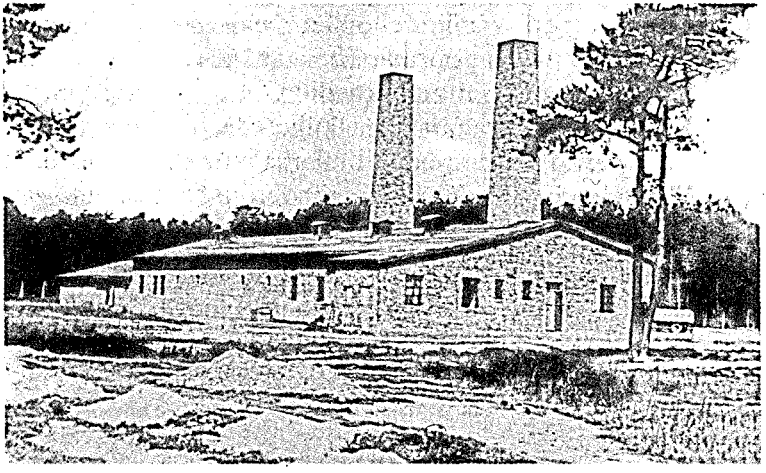
Kitle imha planları daha hazırlanmadan önce Toplama kampları infaz yerleri olarak belirlenmişti. Kişilerin idamları dışında çeşitli gruplar *Sonderbehandlung* ("özel tedavi") denilen yöntemle imha edilmekteydiler. Ötanazi Programı toplama kamplarındaki akıl hastalarıyla tedavisi olmayan hastaların ilaç zerk verilerek öldürülmesiydi. Bu maske altında sağlıklı insanlar da sık sık öldürülmekteydi. Bu kampanyada elde edilen deneyim daha sonra milyonlarca insanın öldürülmesinde kullanılmıştır. Toplama kampı doktorları çalışamayacak durumda olanları fenol, evipan-natrium ve prusik asit zerk ederek öldürmüşlerdir. Salgın hastalıklara tutulanlar da bu yöntemlerle öldürülmüşlerdir. Ravensbrueck kadınlar kampında hamile Yahudi kadınlar gaz odalarına gönderilirken Yahudi olmayan kadınlara kürtaj yapılmıştır.

1941'den başlayarak pek çok toplama kampında krematoryumlar inşa edilmiştir. Ceset sayısı çok olduğundan bunların tümü yakılmadan önce teşrih edilememişse de, yine de *Selektion* Alman üniversitelerindeki hekimlere araştırma ve koleksiyon için "örnekler" sağlamıştır. Krematoryumlarda çalışan tutuklu *Sonderkommando*'lar ("özel ekip") bilgi sızmasını önlemek için sık sık öldürülür ve yerine yenileri getirilirdi. Bu ekipler önceleri Yahudilerden, sonra da Polonyalılardan oluşmuştur.

1941 sonlarında "istenmeyen" nüfusun imhası amacıyla özel kamplar kurulmuştur. Bunlara daha ilk gününden imha tesisleri sağlanmıştı ve ortak bir toplama ve imha programıyla toplama ve çalışma kamplarından ayrılıyorlardı. Bu imha kampları kurulmadan önce Sovyetler Birliği'ni işgal eden Alman ordusu saflarında bulunan *Einsatzkommando* ("seyyar öldürme birimleri") cephe yakınlarında sivil nüfustan 1.000.000 kişiyi öldürmüştü. Bu sistem çok yavaş, çok göz

Yahudi tutsaklar Auschwitz'deki krematoryumu inşa ederken

Krematoryum'un tamamlanmış hali

önündeydi ve SS'ler için bile dehşet vericiydi; bu nedenle gelişmiş imha teknikleri getirildi. Bunlardan biri kapalı kasalı kamyonlara egzozlardan karbon monoksit verilmesiydi. Günde 1000 kişinin öldürülebildiği bu sistemin pek çok dezavantajı vardı ve 1942'de bundan vazgeçildi. İkinci bir yöntem duş gibi yapılmış ve çeşitli dillerde duş talimatı taşıyan gaz odalarıydı. İlk önceleri buralarda dizel egzoz gazı kullanılırdı ve motor bozulduğunda dışarda uzun kuyruklar beklerdi. Sonra bir böcek imha ilacı olan ve I.G. Farben'in ürettiği Zyklon B gazı kullanılmaya başlandı. Himmler'in 1942 yazında kampları ziyaretinden sonra gaz odalarının ve krematoryumlarının inşaatı hızlanmıştı.

Selektion'da seçilenler bir bando eşliğinde "duşlara" yollanırdı. 25 metrekarelik bir alana 700-800 erkek ve kadın, yaşlı ve çocuk sıkıştırılırdı. Gaz silindirleri duş deliklerinden odaya boşaltılırdı. Gaz verme odadakilerin sayısına bağlı olarak dört beş dakika devam ederdi. İçerdekiler boğulmaya başlayıp da ciğerleri patlarken korkunç çığlıklar yükselirdi. Kapılar bir daha açıldığında *Sonderkommando* içeri girip cesetleri çıkartırdı. Sağ kalmış olan varsa dövülerek öldürülürdü. Birbirlerine karışmış ve kasılmış cesetler baltalarla ayrılıp yüzükleri, altın dişleri çıkartılıp saçları kesildikten sonra teftiş için onarlı gruplar halinde toplanırlar, sonra da yakılmaya götürülürlerdi. Daha sonraları fırınlar ve yakma çukurları yapılmıştı. İmha işlemi arttıkça dumanları çok uzaklardan görülen çukurların yanıbaşında küller de birikmeye başlamıştı. Cesetlerin soygunundan tonlarca altın diş ve yüzük elde edilmiş, bunlar Reichsbank'a gönderilip SS hesabına yatırılmıştı. Saç ve kemikler sanayide kullanılır; küllerden gübre olarak yararlanılırdı; giysiler ise dezenfekte edildikten sonra başka kamplara gönderilirdi.

İmha programının üçte ikisi Alman yenilgisinin olası göründüğü 1943'ten sonra gerçekleştirilmiştir. Nakliye tempo-

suna bağlı olan imha temposu ordunun ihtiyacı olan bir zamanda ulaşım sistemini meşgul etmiş ve insan gücünün imhası savaş çabasını baltalamıştır.

"TIBBİ" DENEYLER

Bazı kamplarda yarı-tıbbi deneyler yapılmaktaydı. Enterne edilen Yahudiler İkinci Dünya Savaşından önce bile yarı-biyolojik "ırk araştırmaları" için kullanılmışlardı. Himmler'in girişimiyle kamplarda ve dışarda "tıbbi" deneyler amacıyla SS tıp kurumlarının emrine sınırsız sayıda erkek ve kadın tahsis edildi. Ötanazi Programının başlarından biri olan Viktor Brack'a "aşağı ırklar"ın biyolojik imhası programı altında çalışmaya uygun olan iki ila üç milyon Yahudi'nin kısırlaştırılması için hızlı bir sistem geliştirme görevi verildi. Auschwitz'de Horst Schumann tarafından kullanılan Brack sisteminde erkek ve kadınların üreme organları radyasyona tabi tutuluyordu. Auschwitz'de Karl Clauberg'in denediği bir sistem de, kadınların jinekolojik muayeneleri sırasında rahimlerini yakan bir maddenin zerk edilmesiydi. Gerhard Madaus ve Ernst Koch *Caladium seguinum* bitkisini kullanarak bir kısırlaştırma yöntemi üzerinde çalışmışlardı; bu işte kobay olarak çingeneler de kullanılmıştı. August Hirt "ırk araştırmaları" için Strasbourg'daki anatomi enstitüsünde kafataslarını küçültme işlemi üzerinde çalışmıştı. "Örnekler" Natzweiler'de öldürülürlerdi. Hava kuvvetlerinin isteği üzerine pilotların sağ kalma olasılıklarını araştırmak için Dachau'da insanlara yüksek basınç ve donma koşulları altında deneyler yapılmıştı. "Tıbbi araştırma" adına insanlara bulaşıcı hastalık mikropları verilmiş, yeni ilaç ve zehirler denenmişti. SS doktorları nakil amaçlı olarak kemikleri çıkarmışlar, kasları kesmişler, iç organları alıp insanlara kanser aşılamışlardı. Hemen ölmeyen kurbanlar bakımsızlık ve ıstırap içinde ölüme terk edilirlerdi. Bunlardan bazıları ömürlerinin sonuna ka-

dar sakat kalmak üzere bu deneylerden sağ kurtulabilmişlerdi.

KAMPLAR VE "NİHAİ ÇÖZÜM"

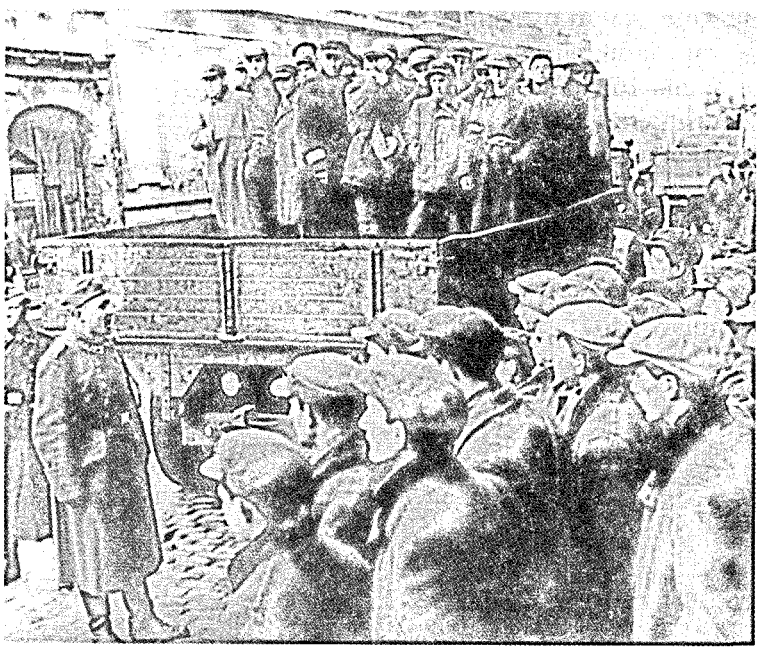
Yahudilerin 1941 Aralık ayından başlayarak Chelmno imha kampında kamyonlarda gaz verilerek öldürülmelerinin temposu "Yahudi Sorunu"na çözüm bulmakla sorumlu olanları tatmin etmez olmuştu. Yahudilerin ortadan kaldırılması yolunda işbirliğini kolaylaştırmak için 1942'de toplanan Wannsee Konferansı'ndan sonra çoğunluğu Polonya topraklarında olmak üzere yeni imha kamplarının inşası hızlandırıldı. Gaz odalarını ilk kullanan Lublin bölgesinde 1940'ta bir Yahudi çalışma kampı kuran Lublin SS ve Polis şefi Odilo Globocnik oldu. Globocnik daha sonraları bu kampı imha kampına dönüştürmüştür. 1942 ile 1943 arasında Yahudiler Belzec, Treblinka ve Sobibor'da gaz verilerek öldürülmüşlerdir. Vilna, Riga, Minsk, Kovno ve Lvov yakınlarında Yahudilerin kurşuna dizilerek öldürüldükleri daha küçük imha kampları vardı. Majdanek ve günde 20.000 kişinin öldürüldüğü Auschwitz gibi büyük kamplar imha merkezlerine dönüştürüldüler. Adolf Eichman Polonyalı Yahudilerin ve Reich'tan atılanların imhasına öncelik veriyordu. Bunların durumunda herhangi bir nakliye sorunu yoktu. Ayrıca Merkezi Hükümet'in valisi Frank, bölgesinin 3.500.000 olarak tahmin ettiği Yahudilerden "temizlenmesini" istiyordu. Böylece 1942 başlarında aldatıcı *Umsiedlung* (yeniden iskan) adı altında Polonya gettolarının boşaltılması işlemleri başladı ve bu insanlar imha kamplarına gönderildiler. Operasyonun sona erdiği 1943 Ekiminde hala pek çok Yahudi çalışma kampı vardı ve, bunların hepsi 1944'te toplama kamplarına dönüştürüldü.

Avrupa'nın diğer bölgelerinden (ve toplama kamplarından) imha kamplarına nakil Mart ve Nisan 1942'de başladı

ve 1944 sonlarına kadar devam etti. Treblinka'da (Ağustos 1943) ve Sobibor'daki (Ekim 1943) ayaklanmalar ve Sovyet ordusunun ilerlemesi üzerine Belzec kampıyla bu ikisi kapatıldı ve imha merkezi Auschwitz ve Stutthof'a taşındı. Yahudilerin gazlanarak öldürülmeleri Himmler'in emriyle durdurulduğu 1944 Kasımına kadar devam etti.

TUTUKLU ÇALIŞTIRILMASI

SS 1938'de DEST'in (*Deutsche Erd- und Steinwerke GmbH*) girişimiyle, Berlin'i ve Nürnberg'i yeniden inşa etme programından sorumlu olan Albert Speer'in işbirliğiyle ce-

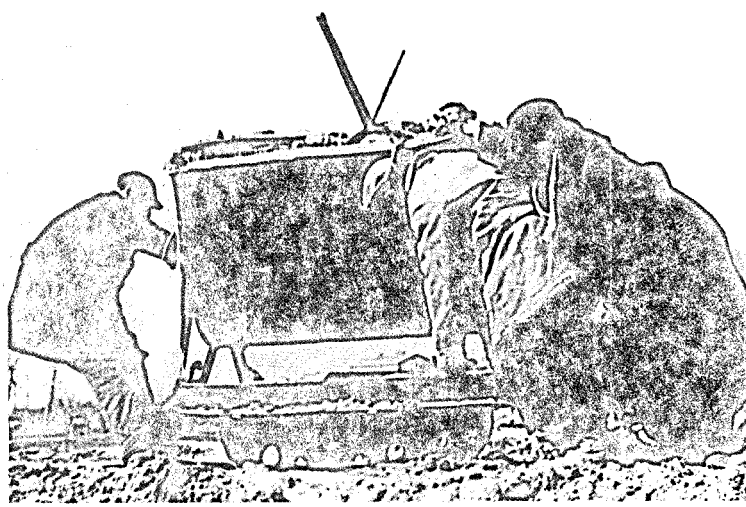
Geto'dan alınarak zorla çalışmaya götürülen Yahudiler. Polonya, Varşova

zaevindeki işgücünü kullanmaya başlamıştır. Bu politika yeni toplama kamplarının yerini belirlemiştir: bir ceza kampı olan Flossenbuerg ve Mauthausen 1938 ortalarında kurulmuştur. Savaş hazırlığı kampların zorunlu çalışma için bir insan gücü kaynağı olarak işlevlerini pekiştirmiştir. SS Ekonomik Yönetimi Başkanı Oswald Pohl döneminde toplama kampları, tutuklularının sömürülme merkezleri olmuştur. Alman hesaplarına göre (gece veya gündüz) 11 saatlik cezaevi emeği karşılığı 6 Reichsmark'tı (1 dolar). Cezaevi işgücünden gelen yüz milyonlarca mark SS'in başlıca gelir kaynaklarından biriydi. SS'in yiyecek ve giyecek de içinde olmak üzere cezaevi masrafı kişi başına 0.70 RM'tan fazla değildi. Bir köle işçinin ortalama yaşam süresi (9 ay) ve cesedinden de yararlanıldığı gözönüne alındığında, SS için her tutuklu ortalama 1631 RM. getirmekteydi. Bu rakamın içinde cesetlerin sınai amaçlarla kullanımı ve kampa alınmadan önce el konulan malları bulunmuyordu.

I.G. Farben, Krupp, Thyssen, Flick, Siemens ve diğer askeri malzeme üreticisi özel şirketler ucuz cezaevi işgücünü kullanıyorlar, tutuklular sanayi işgücünün yüzde 40'ını oluşturuyorlardı. Özel şirketlerdeki çalışma koşulları toplama kamplarındakinden daha kötü olduğundan yüksek ölüm oranının başlıca nedeni olmaktaydı. I.G. Farben'in Auschwitz yakınlarında Monowitz'deki Bunawerke'sinde (yapay kauçuk fabrikası) insan gücü istihdam devri yüzde 300'dü. İşverenlerin ceza verme yetkisi yoktu, ancak Kapo'lar aracılığıyla öyle zalim bir cezalandırma sistemi kurmuşlardı ki, SS kimi zaman tutuklular adına müdahale zorunda kalıyordu. Kamp tutuklularından yaklaşık 250.000'i özel sanayide çalıştırılırken 170.000 kadarı da Reich Cephane ve Savaş Bakanlığı tarafından kullanılmaktaydı. Toplama kamplarındaki ölüm oranı (1942'de %60 ve sonraları %80) Teftiş Kuruluna bile öyle aşırı gelmişti ki, insan gücü rezervinin azalacağı

kaygısıyla Kurul'dan yeni tutuklu alması ve ölüm oranını düşürmesi istenmişti.

Tutukluları sömürme isteği "aşağı" nüfus gruplarının imha edilmesi ve özellikle de Yahudilerin imhası ("Nihai Çözüm") programlarıyla çelişmekteydi. Bu çelişki işverenler olan SS Wirtschafts und Verwaltungshauptamt (Ekonomik ve İdari Müdürlük, WVHA) ile imha politikasından sorumlu olan Reichssicherheitshauptamt (RSHA) arasında sürekli bir mücadele yaratmaktaydı. Bu çatışma alanlarının başlıcaları Auschwitz gibi kitle imha tesislerinin kurulduğu, SS subay ve SS doktorlarının seçim yapıp zayıfları (çocuklar dahil) ölüme, sağlıklıları çalışmaya gönderdikleri kamplardı. Sağlıklılar kamp tutukluları olurlar ve kayda geçerlerdi. Bunlar çalışabildikleri sürece yaşatılırlardı. Gerçekçilik bir

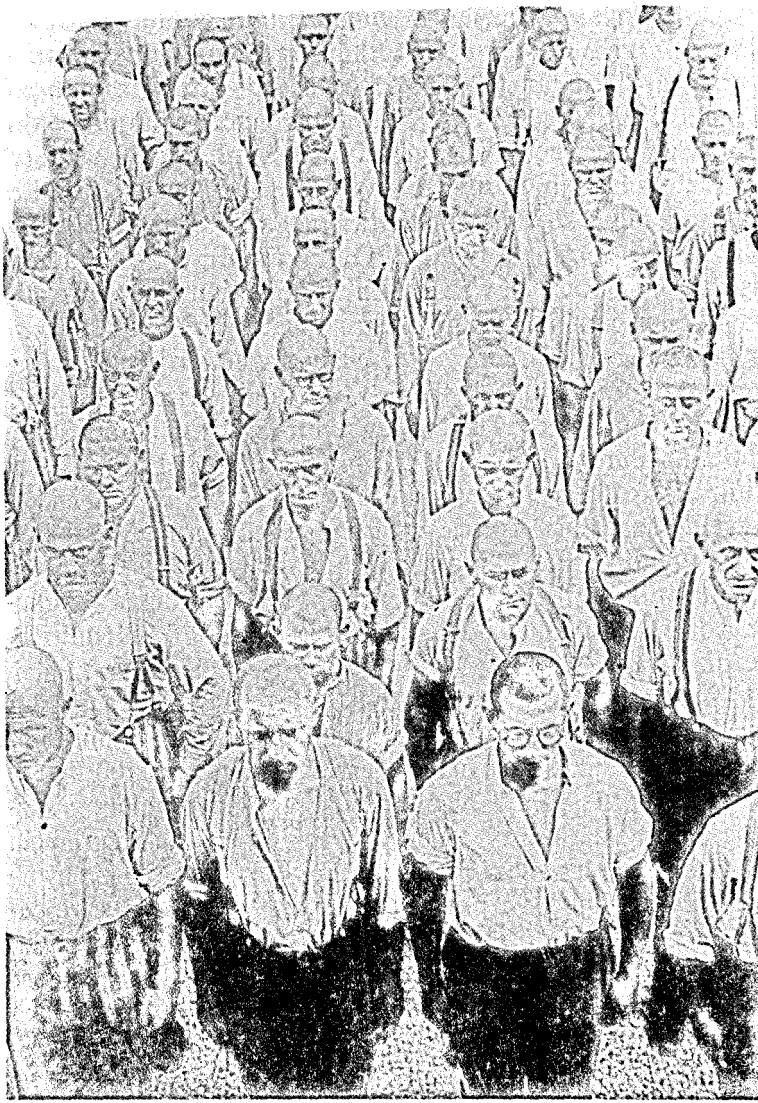
Zorunlu çalışmada Polonyalı Yahudiler

tür uzlaşma yaratmıştı; tutukluların istihdam koşulları onların öldürülmelerine yardımcı oluyordu ve sadece oldukları yere yığılıp krematoryumlara gönderilene kadar yaşamlarını uzatmaya yarıyordu. Toplama kampları böylece büyük çaplı imha merkezlerine dönüşmüştü.

YAPI VE YÖNETİM

Himmler 7 Temmuz 1934'te Theodor Eicke'yi toplama kampı müfettişliğine ve *SS Wachverbaende* (muhafız) Führerliğine getirdi. Fanatik ve zalim bir Nazi ve becerikli bir örgütleyici olan Eicke toplama kamplarının birliğini sağladı, yerlerini saptadı ve 1939 Kasımında cepheye nakline kadar teftiş kurulunun başında bulundu. SS Kurukafa Birimi'nin finansmanı ve teçhizatlandırılması da içinde olmak üzere ekonomik idare Pohl'un elindeydi. Gestapo ile SS arasındaki çatışma sonucunda bir görev bölümü yapıldı: Gestapo tutuklamaları yapıyor, SS kampları idare ediyordu. Ancak bu durum çeşitli makamlar arasındaki mücadeleyi önlemedi ve sonuçtaki bürokrasi karmaşasında tutuklular kaderlerine hangi makamın karar verdiğini bilemediler. Çeşitli toplama kampları cezalandırma koşullarının ağırlığına göre üç kategoriye ayrıldı. Uygulamada çeşitli kamplar insanlık dışı davranışları bakımından birbirlerinden farksızdı. Dachau muhafızların ve komutanların eğitim gördükleri model kamptı. Eicke tutuklulardan kar amacıyla ve kampları finanse etmek için yararlanarak bir toplama ve çalışma kampı bileşimi yarattı.

Kampın kapısı tam ortasında bir saat kulesi ile bir ışıldağın bulunduğu tek katlı bir yapıydı. Üzerinde genellikle Arbeit Macht Frei (*Çalışmak Özgür Kılar*) gibi bir özdeyiş bulunurdu. Toplanma alanı (*Appelplatz*) kapıdan tutukluların kaldıkları ahşap kulübelere kadar uzanırdı. Komuta yapısı 1936'da belirlenmişti ve şöyleydi: (a) Bölümlerin başları üze-

Almanya, Dachau Kampı'ndaki tutuklular 27/7/1938

rinde yetkiye sahip olan *Kommandant*'ın bulunduğu *Kommandatur*; (b) Gestapo'da özerk bir makam olan ve tutukluların kayıtlarından ve 1943'ten sonra da idamlarından sorumlu olan Siyasal Bölüm (*Selektion*'un gaz odalarında öldürülmek üzere seçtiği Yahudilerin listelerini onaylardı); (c) Blockführer'lerin tutuklu barakalarında düzen ve disiplinden sorumlu oldukları ve *Schutzhaftlagerführer* komutasındaki *Schutzhaftlager* (koruyucu gözaltı kampı); (d) yönetim, iç işler ve ekonomi ile uğraşan idare (Toplama kamplarının Yahudilerin mallarını sınıflandırıp Auschwitz'deki *Hauptversorgungslager*'e gönderen özel bir kadrosu vardı); (e) *Lagerartzt*, yani SS hekimi.

Gardiyanlık görevleri çoğunlukla SS Kurukafa Birimleriyle sağlanırdı. 1944'te 1.000.000 tutuklu 45.000 gardiyan tarafından korunurdu ve bunların 35.000'i SS, 10.000'i kara veya deniz ordusu askerleri ya da Alman olmayan yardımcılardı. Gardiyanların kaçaklara ve isyancılara karşı silah kullanma yetkileri vardı; bir tutuklu kaçarsa gardiyan mahkemeye verilir, kaçakları öldüren gardiyanlar ise ödüllendirilirlerdi.

Tutuklular şu sınıflara ayrılmışlardı: aralarında kaçakçılar ve asker kaçakları da olan (savaşın başlamasından sonra bütün Alman olmayanlar da bunların arasına alınmıştır) siyasal tutuklular; "Aşağı ırk" olan Yahudiler ve çingeneler ve suçlular; boş gezerler, ayyaşlar ve işyerlerinde ihmalden suçlu olanlar gibi asosyaller. Eşcinseller özel bir grup oluşturuyorlardı. Her grubun ayırt edici bir arması, bir numarası ve çeşitli kategorilere göre ayrı renklerde olan bir üçgeni vardı. Yahudiler ayrıca birinci üçgenin altında ters çevrilmiş bir sarı üçgen daha takarak, bir Davud Yıldızı oluştururlardı. Daha sonraki aşamalarda bazı kamplarda tutuklunun numarası koluna dövmeyle yazılmıştır.

Yapısı toplama kampı komutanlığına benzeyen tutuklu-

lar yönetimi SS'lerle işbirliği yaptığı için sonunda tutuklular çifte denetim altında olurlardı. İdari görevlerdeki sadist veya sapık insanlar arkadaşlarına işkence ederlerdi. Tutuklu yönetiminin başında kamp komutanı tarafından atanan bir *Lageraeltester* (kamp büyüğü) vardı. Her tutuklu barakasında bir *Blockaeltester*'e düzeni sağlamakta ve yemek dağıtımında yardımcı olan iki *Stubendienste* (oda hizmetlisi) bulunmaktaydı. Çalışma gruplarının başlarında Kapo'lar vardı; bunlar *SS Kommandoführer*'e karşı sorumluydular ve kendilerime bir *Vorarbeiter* (ustabaşı) yardımcı olurdu. Bu görevler genelde suçlulara verilirdi ve bunlar ya sadistliklerinden ya da SS'lerden korkularından zalimlikte SS'leri aşarlardı. Kapo'lar tutuklular arasında espiyonluk yaparlar, efendilerine yaltaklanırlardı ama hemcinslerine işkence ederek sağ kalabilme çabaları boşunaydı ve onlar da SS mekanizmasının kurbanları olurlardı. Çalışma gruplarındaki bir tutuklu Kapo'ların cezalarından sadece onlara rüşvet vermekle kurtulup sağ kalabilirdi. Kapo'lar bir şantaj ve rüşvet rejimi kurmuşlardı ve bu sayede görevlerinde kaldıkları sürece konfor içinde yaşarlardı.

Kamplara açlıktan ve yorgunluktan tükenmiş halde gelen tutuklular ellerindeki tüm kişisel malların en sonuncularını da teslim ederler ve karşılığında lacivert beyaz çizgili bir gömlek, bir kaşık, bir tas ve bir bardaktan oluşan yeni eşyalarını alırlardı. Tutsaklara, alabileceğinin üç dört katı insan doldurulmuş bir barakada ahşap ranza dizilerinde bir yer verilirdi. Tutuklular için "yemek," "çalışma," "ilaç" gibi kabul edilen sözcüklerin ardında genelde korkunç gerçekler vardı. *Sonderbehandlung* ("özel uygulama", yani infaz), *Selektion* (ölüme gönderileceklerin seçilmesi) ya da *Desinfektion* (yani gaz verme) gibi sözcükler de böyleydi. Tutuklulara verilen yemekler bir insanın yaşaması için alt sınırdaydı ve savaş yıllarında bu bile azaltılmıştı. İnsanların insanlığını yok eden

en korkunç şey açlıktı ve bazılarını yamyamlığa bile yöneltmişti. Sağlık ve hijyen koşullarının kötülüğü ve susuzluk, hastalıkların ve özellikle tifüsle kızılın yayılmasında etkili olmuşlardır. Kamp doktoru ile yardımcısı genelde ihmal, yanlış tedavi veya öldürücü ilaç vererek ölümü çabuklaştırır, hatta ölüme neden olurdu.

KAMPLARIN SONU

Ruslar doğudan, İngiliz ve Amerikalılar batıdan yaklaşmaya başladıklarında Himmler işgal edilmiş topraklardaki kamplardan tutukluların acil olarak boşaltılmasını emretti. Boşaltma için ulaşım aracı yoktu ve 1945 başlarında tutuklulardan çoğu soğuk ve yağmur altında, aç olarak uzun ölüm yürüyüşlerine mecbur edildiler. Alman tutuklulara SS'lere yardım etmeleri için silah verilmişti. Yorgunluk, açlık, susuzluk ve zayıflarla kaçanların öldürülmesi yüz binlerce kurban verdirtmişti. Tutuklulara karşı kışkırtılmış olan yerel halk bunlara saldırıyor, kaçanlara barınacak yer sağlamıyordu. Kamplara yeni gelenler açlıktan, tifüs ve kızıl gibi salgın hastalıkların yayılmasını kolaylaştıran aşırı kalabalıktan kitleler halinde öldüler. Kampların boşaltılması, çoğunluğu Yahudi olan 250.000 kadar tutuklunun hayatına mal olmuştu.

Toplama ve imha kampları Nazilerin "ideoloji"yi gerçeğe dönüştürmek için terörü kullandıkları ve milyonlarca insanı öldürerek tüm dünya için hazırladıkları "yeni düzen"in korkunç bir örneğiydi. Cinayetin kendisi kurbanların kimliklerinin ve ahlaki kişiliklerinin yok edilmesinin son aşamasıydı. Grupların bireylere ve bireylerin atomlara bölünmesi tutsaklardan çoğunu insan gölgelerine indirgemişti. Bazıları komşularının yaşamları pahasına varlıklarını sürdürmek için mücadele eden aç hayvanlar olmuşlardı. Bir kısmı yaşam isteğini kaybetmiş "*muselmann*"lara dönüşmüşlerdir. Ancak bazıları Yahudi olan tutsaklar Treblinka ve Sobibor'da olduğu

gibi ayaklanmalar başlatmışlar, tek tek veya gruplar halinde (örneğin Auschwitz'den) kaçmaya çalışmışlardır. Bunlardan pek azı başarılı olmuştur. SS'ler de suçlarının bütün izlerini silmek umuduyla kalan tutsakları alıp batıya doğru kaçmışlardır. Sadece 500.000 toplama kampı tutsağı, çoğu fiziksel ve zihinsel açıdan sakat olarak sağ kalabilmiştir. Bu kişiler ve terör hükümranlığına yetki veren pek çek belge Holokost dehşetinin tanıklarıdır. Kesin bilgi yoktur, ancak pek çok ifade ve belge imha kamplarında 4.000.000 Yahudi'nin öldürüldüğünü ve bunların dışında 2.000.000 Yahudi'nin de başka yollarla öldüklerini doğrulamaktadır.

GAZ VERME

Yahudiler ve Yahudi olmayanlar gibi zararsız insanların sistematik ve örgütlü imhası fikri, insan yaşamının kutsallığına olan temel inancı ortadan kaldıran ve yerine üstün değer ve saflığının güvence altına alınması gereken Ari ırkın hakimiyetini sağlayan bir kavramdan çıkmıştır. Hitler *Mein Kampf*'da şöyle diyordu: "Daha iyi nitelik için düzeltici bir önlem alınmalıdır."

Irksal-biyolojik "eugenics" ilk önce Yahudilere değil, Alman halkı içindeki unsurlara karşı uygulanmıştır. "Soyun Kalıtımsal Hastalıklardan Korunma Yasası" 14 Temmuz 1933'te yayınlanmıştı. Konu Nazi Partisinin 1 Eylül 1933'teki kurultayında da ele alınmış, burada "Irk Politikası Bürosu" müdürü kalıtımsal hastalıklardan ıstırap çeken insanlara acımanın "sahte insancıllık" ve "Yaratıcı'nın kendi yaşam yasalarına karşı bir günah" olduğunu belirtmişti.

"Ötanazi Programı" 1939 Temmuzunda, savaşın başlamasıyla birlikte hazırlanmıştı. Bu, Hitler'in özel kadrosu tarafından uygulanan ve denetlenen çok gizli bir programdı. Bu süreçte "merhametli ölüm" için seçilen akıl hastalarının toplanması, oradan en yakın ötanazi istasyonuna götürülmeleri,

inandırıcı "ölüm nedeni" bulmak için her hastanın kısa bir "tıbbi" muayenesi ve sonra da banyo gibi gözüken odalarda 20-30 kişinin gaz verilerek öldürülmesi, altın dişleri ve "tıbbi araştırma" için bazılarının beyinleri alındıktan sonra krematoryumlarda yakılmaları vardı.

Ocak 1940 ile Ağustos 1941 arasında 70.273 Alman bu *Sonderbehandlung* (özel tedavi) yoluyla beş ötanazi istasyonunda öldürülmüşlerdir. Karbon monoksit gazı çelik kaplarda basınç altında tutulur ve borular aracılığıyla gaz odasına iletilirdi. İnsanlar 6-7 dakikada ölürlerdi. İlk deney Kriminal-Kommisar Christian Wirth tarafından yapılmıştır; daha sonra özel olarak eğitilmiş kimyacı Dr. Kallmeyer tüm gaz verme sürecinden sorumlu olmuştur. Hitler halktaki huzursuzluk, hukuki zorluklar ve özellikle Kiliselerin giderek artan itirazları nedeniyle 1941 Ağustosunda programı resmen kaldırmıştır. Ancak kurumlar 1944'e kadar devam etmiş, fakat ölümler kısmen gazla, kısmen de ilaç zerki ve aç bırakarak sağlanmıştır. Kronik hastalıkları olanlar, çingeneler, yabancı işçiler, Rus savaş tutsakları, karma evliliklerden doğan çocuklar ve "yaşamaya değer olmayan" diğerleri de böyle öldürülmüşlerdir.

1941 Ekiminde *Einsatzgruppen*'in Yahudileri kitle halinde kurşuna dizmeleri sorun yaratmaya başladığında öldürme operasyonunun dört uzmanı bir araya gelmiş ve gaz kullanımına karar vermişlerdir. Bu dört kişi Nazi partisinin Irk Politikası Bürosu müdürü Erhard Wetzel; İşgal Edilmiş Doğu Toprakları Reich Bakanı ve Yahudi İşleri danışmanı Alfred Rosenberg; Führer Şansölyeliği müdür yardımcısı ve ötanazi programının başlıca sorumlusu olan Victor Brack; ve Adolf Eichmann idi (Kaynak: NO-997). Ötanazi programı resmen kaldırıldığı için birikmiş deneyimi yeni program için kullanmak mantıklı gelmiş olmalıydı. İki teknik uzman, Christian Wirth ile Dr. Kallmeyer ve ötenazi programını uygulamış

hekimler gerekli tesisleri kurmak üzere Doğu'ya gönderildiler. Bu arada gaz Yugoslavya'daki partizanlara karşı kullanılmıştı. Burada egzoz gazlarının borularla kapalı kasalarına verildiği kamyonlar kullanılıyordu. Bu yöntem şimdi ilk kez Chelmno'daki birinci öldürme merkezinde denendi. Globnick bu fikirden hoşlanarak aynı şeyi Belzec ve Treblinka tesislerinde kullandı. Gerstein orada Wirth'le karşılaştı. Wirth egzoz gazını karbon monoksidin ötanazi programında kullanıldığı gibi kullandı ve sürece duş görünümü vererek altın dişleri ve diğer değerli eşyaları toplamaya başladı. Auschwitz imha kampı komutanı Hoess sistemi yetkinleştirdi. Karbon monoksit yerine bulunması daha kolay olan Zyklon-B adı verilen hidrojen siyanürü kullandı. Ayrıca ötanazi tesislerindeki krematoryum planını da geliştirdi. Daha önceki aşamalardaki terim birliğine uyularak yeni ekiplere Sonderkommando adı verildi. Zyklon B az olarak Majdanek'te ve Almanya'daki toplama kampı sakinlerinin imhasının yer aldığı Gross-Rosen'deki kampta da kullanılmıştır. Dachau ve Theresienstadt'taki gaz odaları hiç kullanılmamıştır.

4
ADOLF HİTLER

Hitler'in antisemitizmi muhtemelen çok kaynaklıdır. Hitler, Mein Kampf'da Linz'deki evinde ya da gittiği okulda Yahudi sorunundan söz edildiğini duyduğunu inkar etmekteyse de, çocukluk arkadaşı Kubizek, Hitler'in babasının Yahudi aleyhtarı politikacı Georg von Schoenerer'in taraftarı olduğunu ve Hitler'in de okulda Yahudi aleyhtarı duygular sergilediğini doğrulamıştır. Çeşitli tanıklar genç Hitler'in Yahudi aleyhtarlığı ile ün salmış *Linzer Fliegende Blaetter* gazetesini okuduğunu anlatmışlardır. Hitler'in babasının bir gümrük memuru olarak Avusturya'da (ve Almanya ile diğer Avrupa ülkelerinde) bu dönemde gayet yaygın olan Yahudi aleyhtarı küçük burjuvaziden olması Hitler'in antisemit olmasına bir neden olarak gösterilebilir. Hitler Viyana'da yaşadığı 1908-13 yıllarında Yahudi aleyhtarlığı aşırı boyutlara yükselmiş ve daha sonraki niteliklerini kazanmıştır.

Viyana döneminde Hitler'in antisemitizminin hızla yükselişinin nedeni politik etkiler, okudukları ve kişisel deneyimleridir ve bunlar birleşerek zaten varolan patolojik karakterini hakimiyeti altına almıştır. Hitler'in kendi ifadeleri bu dönemde özellikle iki Yahudi aleyhtarı politikacının etkisinde kaldığını göstermektedir: von Schoenerer ve Viyana belediye başkanı, Hıristiyan Sosyalist lider Karl Lueger. Ancak bazı tanıklar Joerg Lans von Liebenfels'in çıkardığı ve aşırı ırkçı antisemitizme *Ostara* dergisinin Adolf Hitler üzerinde kesin bir etkisi olduğunu söylemişlerdir. Hitler'in bu dönemde başka Yahudi aleyhtarı yayınlar da okumuş olması mümkündür. Kendisi, Yahudilerin beyaz insan ticaretindeki rollerini, Viyana basını üzerindeki yurtseverlik karşıtı olduğuna inandığı etkilerini ve "devrimci" sosyal demokrasideki

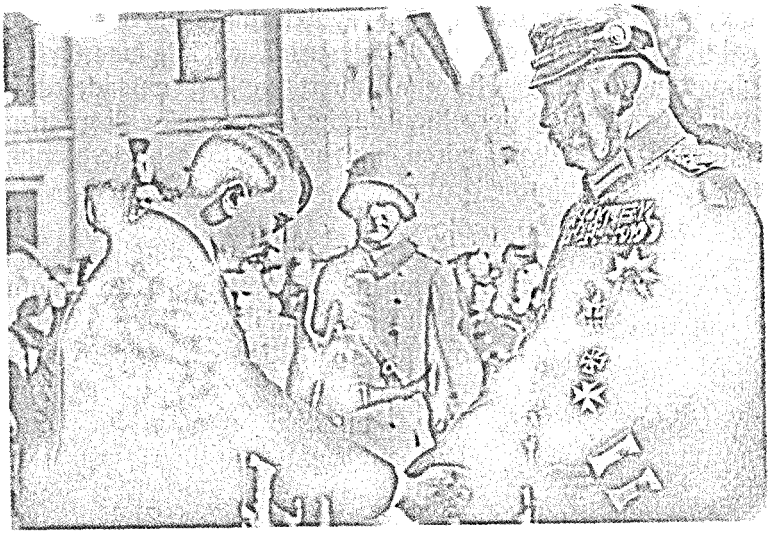

Adolf Hitler

işlevlerini "anladığı" zaman antisemitizmi benimsediğini kabul etmiştir. Bundan sonraki gözlemlerinin hepsi Yahudilere karşı duyduğu nefreti pekiştirmiş ve onun için yaygın yıkıcı etkilerini kanıtlamıştır. Hitler 1913'te Viyana'dan ayrılarak Münih'e yerleşmiştir. Birinci Dünya Savaşındaki deneyimlerinin antisemitizmini ne derecede etkilediği bilinmemektedir, ama Reich'taki, ve özellikle de Bavyera'daki 1918 sonundaki ve 1919 başlarındaki politik durum Yahudilere karşı duyduğu nefreti pekiştirmiştir. O sırada pek çok Yahudi Almanya'ya bolşevizmi getirmeye yönelik devrimci hareketlerin başındaydı. Bunlar diğer ülkelerdeki devrimci hareketlerin başında da aynı rolü oynuyorlardı. Hitler'in bulunduğu Münih'te 1918'in sonundan sonra kurulan sözde Sovyet Bavyera Cumhuriyeti'nin başında pek çok Yahudi bulunuyordu. Hitler o zaman Tanrı'nın kendisini Yahudilerle mücadeleye çağırdığını hissetti. 1919'da Deutsche Arbeiterpartei (Alman İşçi partisi) adındaki küçük milliyetçi ve Yahudi aleyhtarı politik bir gruba katıldı. Daha sonra Nazional-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) adını alan partinin 1920'de *Führer*'i oldu. Partinin ideolojisinin merkezi ve değişmez düsturu Yahudilere karşı mücadele olacaktı.

HİTLER'İN YAHUDİ MİT'İ

Hitler Münih'teki politik faaliyetlerinin başlangıcında antisemit politik yazar Dietrich Eckart ile yakın ilişki kurdu. Eckart'ın ölümünden kısa bir süre sonra kendi adı altında, Yahudi sorunu üzerindeki tezini de içeren tamamlanmamış bir kitabı yayınlandı: *Der Bolschevismus von Moses bis Lenin; Zwiegespraech zwischen Adolf Hitler und mir.* Hitler aynı fikirleri *Mein Kampf*'da, 1961'de bulunan ve *Hitlers Zweite Buch* (Hitler'in gizli kitabı) adını alan elyazmasında ve iktidar mücadelesi yaptığı bu dönemde çeşitli söylevlerinde ge-

Hitler ve Von Hindenburg. Almanya, Potsdam

liştirmiştir. Hitler'in geliştirdiği Yahudi mit'lerinin bütün unsurları daha önce 19. yüzyılın sonlarında Alman ve Avusturyalı antisemitikler tarafından ve daha sonraları (Almanca'sı 1920'de basılan) *Protocols of the Elders of Zion* gibi eserlerde farklı formlarda olmak üzere kullanılmıştı. Bu mit'e göre Yahudiler nihai amaçları üstün "ari" ırkını yok edip dünyaya hakim olmak olan müzmin kötü bir ırktır. Yahudiler amaçlarına erişmek için sürekli olarak politik yaşamda hakim mevkilere gelmek için ekonomik etkinliklerini kullanırlar, savaşları kışkırtırlar, devrimci hareketler başlatırlar. Bunun en açık örneği de Marksizm'dir. Yahudiler Ari kanını kirleterek Ari ırkını yozlaştırmaya çalışırlar. Yahudi aleyhtarı seleflerinden daha çok olarak Hitler Yahudilerin "cinsel bulaşma" tehlikesi üzerinde durmuş ve Yahudileri mikroplu bir enfeksiyon olarak görmüştür. Yahudilerin "en-

feksiyon yaydıklarına," "veba yaydıklarına" ve Almanya'ya geldiklerinde "salgın hastalık bulaştırma" dışında bir işlevleri olmadığına inanırdı. Hitler'in Yahudilere karşı mücadelesinde aldığı önlemler gerçekten de, kendilerini sürekli mikrop bulaşması tehdidinde gören akıl hastalarında gözlemlenen arındırma törenlerine benzer.

"NİHAİ ÇÖZÜM"ÜN BAŞLANGICI

1933'ten başlayarak Hitler'in antisemitizmi Almanya'nın Nasyonal Sosyalist politikası tarafından ifade edilmiştir. Hitler Yahudileri Alman toplumundan giderek daha çok uzaklaştırarak Reich'ın sistematik "arındırılmasına" karar vermiştir. 1935 Nürnberg Yasaları, Yahudi'ye "hukuksal" bir tanım getirmiş, Alman ile Yahudi arasında kesin bir ayrım yaratmıştır. "Alman Kan ve Şerefinin Korunması Yasası" tanımlanan iki kategori arasında evlilik çerçevesi içinde veya başka bir yolla her türlü birleşmeyi yasaklıyordu. Üçüncü Reich'ta sonra gelen bütün Yahudi aleyhtarı yasalar Nürnberg yasalarının koyduğu tanımlardan kaynaklanmıştır.

Savaş öncesi dönemde Hitler'in Yahudi aleyhtarı önlemlerinin, patolojik hüviyetleri dışında, politik çıkarlara hizmet etmesi mümkündü. Böylece, Yahudileri Almanya'nın kötü olan her şeyinin kaynağı olarak gösteren Hitler, Yahudileri Nasyonal Sosyalizme düşman unsurlarla özdeşleştirerek rejimin zayıflıkları için suçlayabilmekteydi. Yahudi'yi mutlak kötülüğün sembolü yaparak Yahudilerin milyonlarca Almanın gözünden düşmesini teşvik etti. Bütün Almanlardan "Yahudi sorunu" önünde tavır almalarını istedi ve bu yolla rejimin halk üzerindeki totaliter kontrolünü güçlendirdi.

Aşırı antisemitizminin dış dünyada yarattığı bazı olumsuz etkiler içerde sağladığı yararlardan daha azdı. Ancak Polonya'da, Balkanlarda ve Batı Avrupa'nın bazı ülkelerinde antisemit Alman politikası pek çok taraftar bulmuştu. Savaş baş-

ladığında Hitler'in antisemitizminin tümüyle mantıksız olan karakteri yeniden ortaya çıktı. Rusya'daki ilk kampanyalarla birlikte onun bu mücadeleyi (politik ve stratejik hesaplar bir yana) Nasyonal Sosyalist Almanya'nın temsil ettiği iyilik güçleriyle Yahudiler tarafından yönetilen kötülük güçleri arasında bir savaş olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Hitler'in tüm Avrupa Yahudilerini imha etmek kararı bu kapsam içinde ele alınmalıdır.

ADOLF HİTLER VE AVRUPA YAHUDİLERİNİN İMHASI

Hitler'in Yahudilerin fiziki olarak imhası için kesin planı ne zaman geliştirdiği bilinmemektedir. Mein Kampf'da Birinci Dünya Savaşı sırasından 12.000 ila 15.000 Yahudi'nin gazlanarak öldürülmesi gerektiğini yazmıştı. 30 Ocak 1939'da yeni bir dünya savaşının Avrupa'da Yahudi ırkının imhasına yol açacağı "kehanetinde" bulunmuştu. Böylece; Yahudilerin imhası fikri kendisine yabancı değildi. Polonya'nın işgali milyonlarca Yahudi'yi onun insafına bırakmıştı. Savaş durumu dış ülkelerindeki tepkiyi hesaba katma gerekliliğini ortadan kaldırıyor ve Alman sivil halkının büyük bir kısmının bilgisizce hareket etmesini sağlıyordu. Heydrich'in 21 Eylül 1939'da Polonya Yahudilerinin belirli bir toprak parçası içinde toplanmaları emri ve belirsiz bir "son hedef"ten söz etmesi belki de Yahudilerin fiziki olarak imhaları planını ima etmekteydi. Ancak Hitler'in 1940'ta işgal edilmiş ülkelerdeki Yahudilerin Madagaskar'a gönderilmeleri planını onayladığını gösteren çeşitli belgeler olduğundan böyle bir projenin o zaman için düşünülmediği anlaşılmaktadır. Madagaskar Planı kısa zamanda terk edilmiş ve 1941 başlarında Rus kampanyası hazırlıkları yapılırken Avrupa Yahudilerinin imha edilmesine karar verilmiştir. Bu emrin 1941 Martında, Hitler'in Rusya kampanyasında ele geçirilen

politik komiserlerin idamlarını emretmesi ve *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler'in işgal edilmiş Rus topraklarında oynayacağı özerk rolü belirlemesiyle sözlü olarak verildiği anlaşılmaktadır.

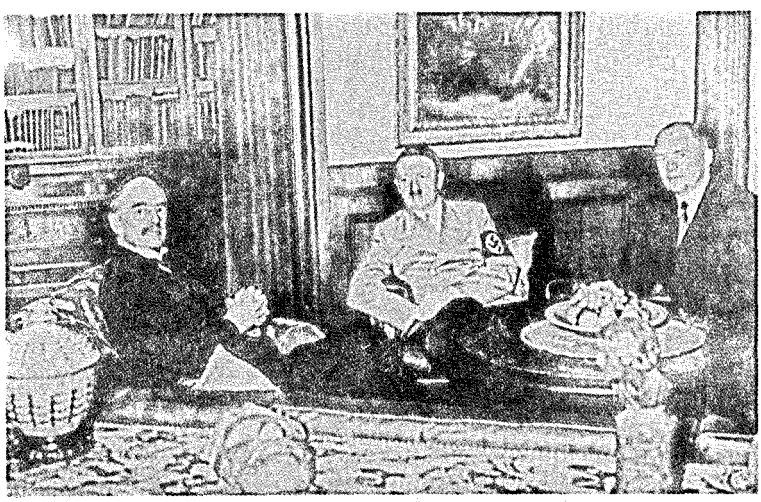
Hitler imhanın her aşamasını, hatta bazen tek tek bazı vakaları, izlemiş ve denetlemiştir. Himmler'in 18 Eylül 1941'de Wartheleand *Gauleiter*'i Arthur Greiser'e yazdığı mektupta şöyle denilmektedir: "Führer eski Reich'ın (*Altreich*) ve Himaye Altındaki Devletlerin (Bohemya-Moravya) batıdan doğuya yürütülecek bir hareketle Yahudilerden mümkün olduğu kadar çabuk arındırılmasını istemektedir." Hitler 1942 sonbaharında o zamana kadar silah sanayiinde çalıştırılan Yahudilerin sürülme emrini bizzat vermiştir. 19 Haziran 1943'te emrini tekrarlamıştır: "Sonuçta çıkabilecek karışıklığa rağmen Yahudilerin tahliyesi en radikal bir şekilde yapılmalıdır."

Hitler bu dönemde yakın çevresine Yahudilere karşı hareketi, "dünyanın en büyük devrimlerden biri" olarak tanımlamıştır. Hitler'e göre, Almanların mücadelesi bir önceki yüzyılda Pasteur ve Koch'un yaptıkları mücadeleden farksızdı. "Bu mikrobu yok etmekle insanlığa askerlerimizin hayal bile edemeyecekleri bir hizmet yapmaktayız," diyordu. Almanya'nın uydu devletlerinin başlarıyla konuşmalarında Yahudilerin imhasına imalarda bulunmuştur. 1943'te Macaristan kral naibi Horthy'ye şöyle demiştir: "Yahudilere sağlıklı bir bedene hastalık bulaştıran verem mikrobuymuş gibi davranmalı." Hitler, halk önünde yaptığı konuşmalarda da o zaman yapılmakta olan imha olayına değinmiştir: 8 Kasım 1942'de yukarda belirtilen 30 Ocak 1939 konuşmasına atıfla, "İnsanlar benim kehanetlerimle hep alay etmişlerdir. Ama o gün alay edenlerin çoğu bugün gülememekte, hala gülenler ise yakında susacaklardır," demiştir. 24 Şubat 1943'te daha da açık konuşmuştur: "Bu mücadele Ari insanın yok olma-

sıyla değil, Avrupa'daki Yahudilerin imhasıyla sonuçlanacaktır."

Hitler'in "Nihai Çözüm" çerçevesi içinde beş ila altı milyon Yahudi imha edilmiştir.

Himmler 1944 sonbaharından başlayarak Yahudilerin öldürülmelerini durdurmak için gizli bir çaba harcamışsa da, Hitler 1941'de verdiği imha emrini asla geri almamış ve bazı Yahudi gruplarının kurtarılma çabaları hakkında haberler aldığında çok şiddetli bir tepki göstermiştir. Yahudilere karşı mücadele Hitler için Alman halkının en büyük göreviydi. Berlin yıkıntıları altındaki koruganında yazdığı siyasal vasiyetnamesinde Alman halkına şöyle sesleniyordu: "Ülkenin liderlerini ve onlara tabi olanların ırk yasalarına riayet etmelerini ve bütün milletlerinin dünyayı zehirleyen uluslararası Yahudiliğe karşı amansızca direnmelerini istiyorum."

Hitler, Chamberlain ve Daladier "Minsk Konferansı"nda 30/9/1338 Almanya

5
PARTİZANLAR

İkinci Dünya Savaşında Avrupa'da Nazi Almanya'sına karşı gerilla savaşı ve direniş hareketleri yapanlar arasında Yahudi partizanlar da bulunmaktaydı. Partizanların çekirdeğini Nazilerden ve onların işbirlikçilerinden kaçan kişi ve gruplar, düşman işgalinde bulunan topraklara atılan askerler ve kamplardan kaçan savaş tutsakları oluşturmuştur. Bunların doğal üsleri doğu Polonya, Litvanya, Belorusya ve Ukrayna'nın bataklık ve ormanları, Alplerin ve Yugoslavya'nın dağlık bölgeleriydi. Partizan hareketi bir bütün olarak İkinci Dünya Savaşının askeri ve politik muharebelerinde önemli bir güç olmuşsa da, Yahudi partizan hareketinin motivasyo-

Yahudi müfrezesi ve İtalya'ya gidecek olan "Habricha" (kaçış) kamyonları. Almanya 21/5/1945

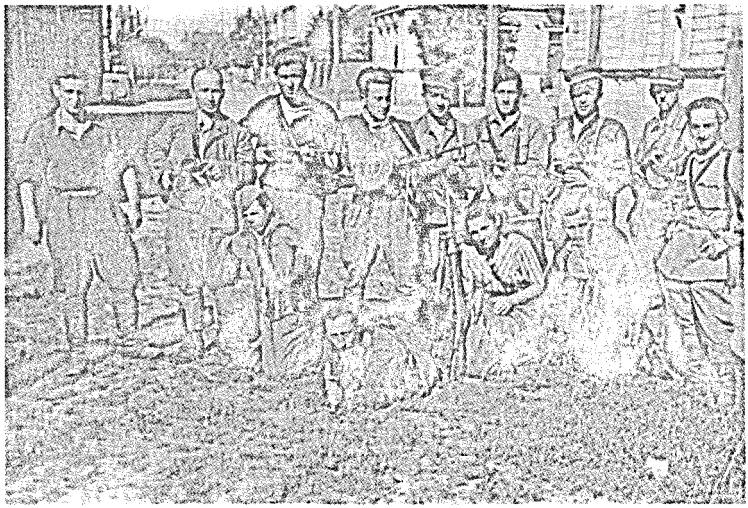
nu, örgütlenmesi ve gelişmesi temelden farklılıklar göstermekteydi. İşgal edilmiş bölgelerdeki Yahudi olmayanların aksine Yahudiler Naziler tarafından topyekün imha cezasına çarptırılmış bulunuyorlardı. Bu durum sonunda hareketin iki benzersiz görünümü ortaya çıkar: Yahudiler kendilerini öldürmeye azmetmiş düşmanlarından intikam yolu olarak partizan mücadelesine katılmışlardır; ve aynı zamanda partizan mücadelesinden kendilerini ve diğer Yahudileri kurtarmak için yararlanmak istemişlerdir.

Yahudiler SSCB'nin doğusunda Briansk'tan Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan'a kadar işgal edilmiş Avrupa'nın her yerindeki partizan hareketlerinde yer almışlardır. Partizan birliklerindeki Yahudilerin kesin sayısını bilmek olanaksızdır, ancak partizan mücadelesinde toplam olarak on binlerce Yahudi'nin yer aldığı söylenebilir. Gerçekte savaşan Yahudilerin sayısı partizanlara katılmak isteyen ve buna imkan bulan Avrupa Yahudilerinin ancak çok küçük bir bölümüdür. Doğu Avrupa'daki Yahudi yaşam durumundan kaynaklanan sübjektif engeller ile ve Yahudi olmayan çevrenin tutumundan kaynaklanan engeller arasında bir ayrım yapılması gerekir.

Yahudiler kent insanlarıydı. Yoğun ormanlarda, doğanın ıssızlığında yaşamak onlar için yabancı ve ürkütücüydü. Ayrıca, onları bir arada tutan geleneksel güçlü aile bağları evlerini terk etmelerini de önlüyordu. Ormanlara kaçan gençler varoluş mücadelesi veren ve gelecekteki belirsiz olan aileleri için kimi zaman tek destek kaynağı idiler. Herşeyden önce, Yahudilerin veya diğer grupların ormanlarda toplanması bazı unsurlara bağlıydı. Herhangi bir partizan gücünün kurulmasının başlıca koşulu çevredeki insanlarla ilişkiydi. Partizanların acil durumlarda sığınacak güvenli yerlere, kendilerine sadık istihbarat kaynaklarına, yiyeceğe ve at gibi hayvanlara ihtiyaçları vardı. Bütün bunlar partizan kampları ya-

kınlarında oturan köylülerden elde edilebilirdi. Köylüler gerekli hizmetleri ya korkudan, ya da işbirliğinin gelecekte kendilerine yardımcı olacağına inandıklarından sağlamaktaydılar. Ancak Polonya, Litvanya, Belorusya ve Ukrayna köylüleri Yahudilere karşı düşmanca davranıyorlardı. En güç koşullar altında bile Yahudilere sadık kalanlar dışındaki köylüler ormanlarda bulunan Yahudilere yardım etmek bir yana, çoğunlukla kaçak Yahudileri Almanlara teslim ediyorlar ya da ormana kadar varanları öldürüp eşyalarını yağmalıyorlardı.

Bir partizan birliğine kabul edilme fiziki güce, askeri deneyime ve silah sahibi olmaya bağlıydı. Silah kaynakları, geri çekilen ordular tarafından terk edilen ve yeraltı aracılığıyla partizanlara geçen veya özel mülkiyette olan silahlardı. Bu gibi silahlar Yahudilere verilmezdi ve onlar silahlarını düşmandan satın alarak, soygun yaparak veya çarpışarak sağlamak zorundaydılar. Bu yollarla ise ancak çok az miktarda silah elde edilebilmekteydi. Partizan hareketi içinde de antisemitizm görülmekteydi. Polonya yeraltısının aşırı sağ kanadı Yahudilere ormanlarda dolaşan "haydutlar" gözüyle bakardı. Yahudilerin silahlarını alırlar ve çoğunu da öldürürlerdi. Solcu grupların tavrı bu kadar düşmanca değildi. Litvanya, Belorusya ve Ukrayna'da antisemitizm bölgede partizanlarla Sovyet yüksek komutanlığı arasında sürekli bir bağlantı kurulduktan sonra daha normale dönmüştü; ancak Sovyet komutanlığı ayrı Yahudi partizan grupların varlığını kabul etmeyip bunları çokuluslu partizan gruplarla bütünleşmeye zorlamıştır. Ormana gitmek üzere gettoyu terk etmede pek çok engel ve güçlük vardı. Orta Polonya'nın Yahudi nüfusu sık ormanların bulunduğu yerlerden uzaktı. Varşova, Czestochowa ve Zaglebie'deki Yahudi Mücadele Örgütünün Polonya yeraltı örgütleriyle bağlantı kurma ve Yahudi partizan gruplarını ormanlara kaçırma girişimleri çoğunlukla başarı-

Rudniki ormanında partizanlar. Polonya

sızlıkla sonuçlanıyordu; savaşçılar hedeflerine erişemeden veya ormana varmalarının hemen ardından yakalanıyorlar veya öldürülüyorlardı. Varşova, Vilna ve Bialystok büyük gettolarında Yahudi Mücadele Örgütü içinde hangi yolun seçileceği konusunda şiddetli bir tartışma söz konusuydu: getto içinde mi direnilecekti, yoksa ormanlara kaçıp partizan gruplarıyla birlikte mi hareket edilecekti? Varşova'da bütün direniş güçlerini getto içinde toplamaya karar verildi; Vilna ve Bialystok'ta iki çatallı bir yöntemde anlaşıldı, yani getto ayaklanmasından sonra sağ kalan savaşçılar ormanlara kaçtılar.

Yahudilerin ormanlara kitle halinde kaçışlarını önleyen en önemli engel kronolojik unsurdu. Partizan hareketin genişlemesi ve güçlenmesi ancak 1943'te başlamıştı. O sırada Avrupa Yahudilerinin çoğu Nazi ölüm kamplarına gönderilmiş veya buralarda öldürülmüştü. Pek çok yerde orman yo-

lunu ilk açanlar Yahudiler olmuşsa da, bu öncü partizanların büyük grupları kendilerine çekebilme ve varlıklarını daha uzun bir süre sürdürme şansları pek kısıtlıydı. Batı Avrupa'daki engeller çok farklıydı; Almanlar burada Yahudileri kurnazca hazırlanmış yollarla kandırmayı başarmışlardır. Direniş hareketi genellikle kent yeraltı örgütleri biçimini almıştır ki, bu Yahudilerin yararına olmamıştır.

Ancak bütün engellere rağmen on binlerce Yahudi partizan hareketin saflarına erişebilmiştir. Pek çok Yahudi (kimi zaman Yahudi kimliğini saklayarak) karma partizan birliklerinde bireyler olarak çarpışmış, diğerleri daha geniş bir partizan çerçevesi içinde ayrı Yahudi birimleri olarak bulunmuşlardır. Yahudi partizanların pek çoğu komutanlıklara yükselmişlerdi ve Sovyet Yüksek Kumandanlığının geniş alanlarda partizan kampları kurmak ve yönetmek için paraşütle indirdikleri kişiler arasındaydılar. Bir kısmı liderlikleri nedeniyle madalyalar almışlar, adları ve kahramanlıkları efsaneleşmiştir.

Yahudi grupları arasında daha önce gettolardaki Yahudi Mücadele Örgütlerinde örgütlenmiş olanlar da vardı (Vilna'da *Fareinkte Partizaner Organizatsie* -FPO-, Bialystok'taki örgütler, Varşova getto ayaklanmasından sonra Yahudi Mücadele Örgütünden geri kalanlar). Bunlar gettoda geçirdikleri sürede eğitim görmüşler, teçhizatlanmışlardı ve daha sonra ormanlardaki mücadeleleri seçtikleri yolun devamıydı. Ayrıca sürgün sırasında veya bir kamptan tek tek veya aileler halinde kaçmış Yahudi grupları ve kampları da vardı. Savaşan gençlerin yanında ormanlarda Yahudi aile kampları da bulunuyordu. Bu kamplarda kadınlar ve çocuklar, yaşlılar ve hastalar ve onları koruyan ve ihtiyaçlarını sağlayan küçük savaşçı grupları yaşıyordu. Bu aile kampları çoğunlukla savaşçı Yahudi birliklerinin ya da komutanlarının Yahudilere

karşı insanca davranışlarda bulunduğu büyük partizan taburlarının himayesindeydiler.

Pek çok Yahudi savaşçısının amacı gettolarda hala saklanan Yahudilere yardım etmek ve Yahudileri öldürdükleri veya onları Nazilere teslim ettikleri bilinen insanlardan intikam almak için savaşmaktı. Ormanlara yerleşen Yahudi birimleri pek çok yerde savaş tutsaklarını ve diğer milletlerden olanları bir araya getirerek güçlü partizan merkezleri kurulmasında öncü olmuşlardır. Sovyet komutanlığı denetimi altındaki bölgede 15.000 - 20.000 Yahudi partizan vardı. Vilna çevresindeki Rudnik ormanlarında büyük bir partizan birikimi bulunuyordu. FPO örgütünden savaşçılar bu bölgeye 1943 Eylülünde sızarak Abba Kovner komutasında dört taburdan oluşan Yahudi Tugayını oluşturdular. Daha önceden Josef Glazman komutasındaki bir grup savaşçı gettodan ay-

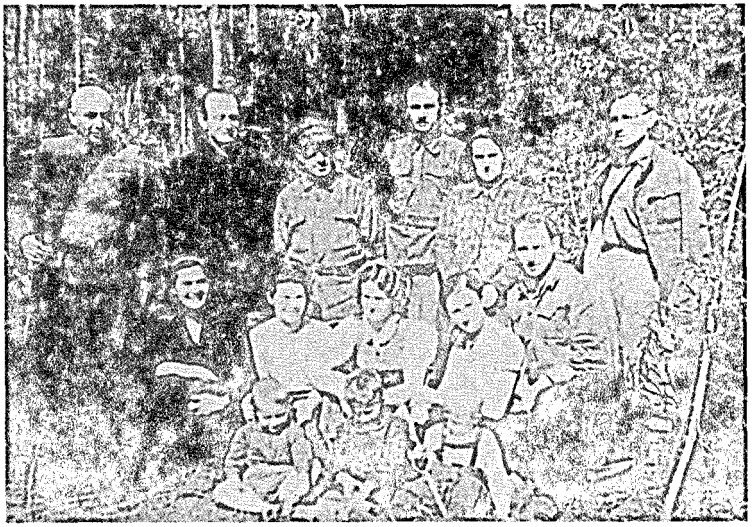

Polonya, Vilna'daki Yahudi partizanlar.
Üst sıra, soldan 4. Aba Kovner

rılarak Narocz ormanlarındaki bir grupla birleşerek Nekamah ("İntikam") partizan grubunu meydana getirdiler. Daha sonra dağılan grubun komutanı B. Boyarski'ydi. Kovno getto yeraltı örgütünün üyeleri de Rudnik ormanlarına varmışlardır. Bu partizanlar da çoğunluğu Yahudilerden oluşan "Litvanya Tugayı"nda bir Yahudi grubu oluşturmuşlardır.

1943 yılında Bialystok çevresindeki ormanlarda hemen hemen sadece Yahudiler bulunuyordu. Kentteki yeraltı örgütlerinde çalışan bir grup genç kadın bunlara ikmal malzemesi iletilmesinde yardımcı olmaktaydı. Slonim çevresindeki Lipiczansk ormanlarında pek çok Yahudi birimi ve Yahudi aile kampı vardı. Bu birimlerden en ünlüsünün başında Pobeda ("Zafer") birimiyle işbirliği yapan Jehezkiel Atlas bulunuyordu. Atlas'ın birliği savaşta çok deneyim kazanmıştır. Lipinczansk ormanlarında, Belorusya'nın batısında Hirsch Kaplinski komutasındaki grupta çoğunluğu Zheteil (Dyatlovo) kasabasından olan 100'den fazla insan vardı. Merkezi Belorusya'da, Naliboki ormanlık alanında Yahudi savaşçıların büyük bir kampı bulunuyordu. 1943 sonbaharında kamp mevcudu 1000'i aşmıştı, bunların bir kısmı savaşçı, diğerleri aile kampı üyeleriydi. Bu kamp Bielski kardeşlerin komutasındaydı ve bölgenin küçük köylerinden gelen basit insanlar tarafından oluşturulmuştu. Kamp daha sonra Ordzhonikidze savaşçı birliği ve Kalinin aile kampı olarak bölünmüştür.

Polesie bataklık alanında Yahudiler genel birliklerde ve ayrı Yahudi birliklerinde faaliyet gösteriyorlardı. Yahudi birimlerini köylerden kaçanlar oluşturmuşlardı. Polesie'nin merkezinde küçük bir köy olan Lachva'da 600 Yahudi isyan edip ormanlara doğru kaçmışlardı. Bunlardan sadece 120'si bir tüfek ve bir tabancayla ormana varabildi. Volhynia'da Yahudiler ormanlardaki ilk savaşçılardı. Volhynia'da partizan eylemlerini örgütlemek için Minsk'ten gelen temsilci Konishtschook komşu köylerdeki Yahudi gençlerini birleş-

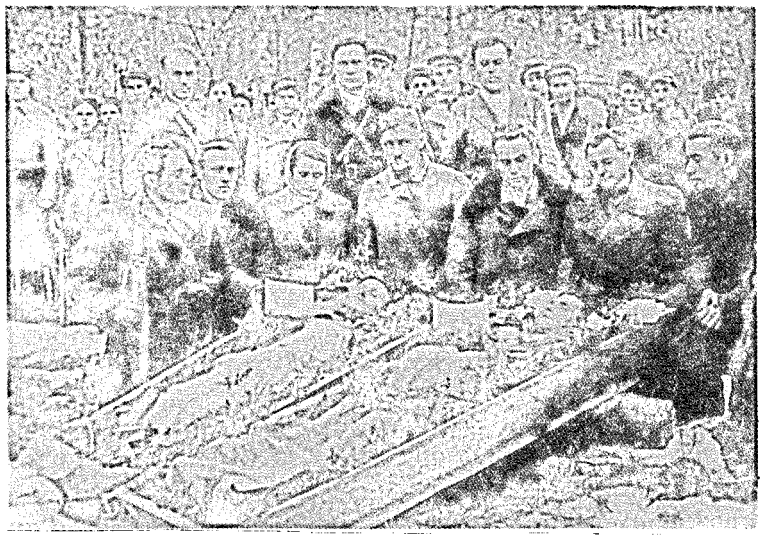

Yahudi partizanlar ve ortada liderleri Eliyahu Kalmanovits. Polonya, Hermanowicze

tirmiştir. Askeri saldırıların en cesurları M. Gildenman'ın komutasındaki bir birim tarafından yapılmıştır. Partizan hareketin tarihinde önemli bir bölümü de Minsk Yahudileri yazmışlardır. Minsk gettosunda yeraltı faaliyetlerini örgütleyen Yahudiler Sovyet topraklarındaki partizan hareketin başlıca örgütleyicileriydi. Sovyet tugaylarının çoğunda da Yahudiler vardı. General Kowpak kampında komutanlık yapan ve savaşan pek çok Yahudi vardı. Skalat gettosunun sağ kalan Yahudileri, Karpatlar üzerinden yaptıkları yolculuk sırasında bu kampa katılmışlar ve Kowpak kampının 7. Yahudi Tugayını oluşturmuşlardır.

Polonya Merkezi Hükümeti sınırları içinde Yahudi birlikleri solcu Halk Ordusu ile işbirliği yapmıştır. Bu birliklerden çoğu Lublin ve Kielce bölgelerinde faaliyet göstermişlerdir. Pek çok Yahudi Londra'da sürgündeki Polonya hükümeti-

nin askeri yeraltı birliklerine katılmışsa da, bu örgüt Yahudilerin ormanlara kaçmasını teşvik etmemiş, hatta aşırılık yanlıları Yahudileri kovalayıp öldürmüşlerdir.

Öldürülen iki partizanın cenaze töreni. 15/12/1943.

Tito'nun partizan hareketi saflarında 2000 kadar Yahudi çarpışmış ve bazı Yahudi grupları bir süre bağımsız olarak da varolmuşlardır. Moşe Piade, Tito'yla ilk ve en yakın işbirliğinde bulunanlar arasındaydı. 1943 Eylülünde birkaç yüz savaşçı ve önemli sayıda hemşireden oluşan bir grup Adriyatik'teki Rab Adasındaki İtalyan toplama kampında Yahudi "Rab Taburu"nu kurmuşlardı. Bunlar iyi örgütlenmiş bir birim olarak partizanlara katılmışlar, ama sonra dağılarak çeşitli birliklerde çarpışmışlardır. Resmi rakamlara göre Bulgaristan'daki partizanlar arasında 250 Yahudi çarpışmıştır. Yahudiler İtalya'da da İtalyan savaşçıları arasına dağılmış bulunuyorlardı. Pisa'lı Eugenio Calo Val di Piana'da bir par-

tizan birliğinin kurucusuydu ve bu birliğin üyeleri arasında Emmanuele Artom da vardı. Turin'den bir başka İtalyan Yahudi'si olan Giulio Bolaffi Piemonte'de Vale d'Suza'da faal olan "4. Alp Taburu"nu kurmuş ve komutanlığını yapmıştır.

Yahudiler Slovakya'daki partizan hareketin de kurucuları arasındaydılar. Bu hareket 1942'de başladıysa da, Slovakya'da partizan mücadelesi milli Slovak isyanıyla 1944 yazında büyük çaplı bir savaşa dönüşmüştür. Bu ayaklanmada savaşan pek çok milli grup içinde 2500 kadar Yahudi vardı. Partizanların kurtardığı bölgede bulunan Sered ve Novaky Yahudi çalışma kamplarında da Yahudi birlikleri oluşturulmuş ve bunlar da isyana katılmışlardır. İsyanın en kızışmış anında Filistin'den dört paraşütçü Slovakya'ya erişmişlerdir; bunlardan ikisi Slovakya'da kalmış, diğer ikisi Macaristan'a geçmişlerdir. Slovakya'da kalanlar Bystrica yakınlarındaki Banska'da bulunan isyancıların son merkezine giderlerken Nazilerin eline geçmişlerdir; her ikisi de 1944 Kasımında kurşuna dizilmişlerdir. İsyan 1944 Ekiminde bastırıldıktan sonra partizanlar dağlara çekilmişlerdir. İsyandan sonraki Slovak partizan hareketi içinde (toplam 15.000 kişi) 2000 Yahudi vardı.

Fransız Direnişine katılan Yahudilerin sayısı da çok yüksekti. Fransa'nın toplam nüfusunun sadece %1'ini oluşturan Yahudiler bir ara Direniş'in % 15-20'sini oluşturmaktaydılar. Direniş'in genel örgütlerine ve birliklerine katılan Yahudilerle bağımsız Yahudi birliklerini kuranlar arasında ayrım yapmak gereklidir.

Pek çok Doğu Avrupa ülkesindeki duruma karşılık Fransız Direnişi saflarına kabul edilmek için Yahudilik bir engel değildi. Yine de, Yahudi savaşçıların çoğu ya güvenlik nedeniyle, ya da Fransız olarak kimliklerinin Yahudi kimliklerinden daha önemli olduğuna inanarak kökenlerini saklamış-

lardır.

Direniş'in hem saflarında hem de liderlik ve komutanlığında Yahudilerin rolü büyük olmuştur. Liberation örgütünü kuran altı kişiden üçü Yahudi'ydi. Fransa'nın kurtarılışı sırasında yeraltının en yüksek kurumu olan Milli Komite'nin 16 üyesinin on üçü Yahudi'ydi. Jean-Pierre Levy, *Franc Tireurs* örgütünün kurucusuydu. 1942-43'te Paris bölgesindeki *Franc Tireurs* et *Partisan Français*'in (FTP) komutanı "Albay" Gilles'di (Varşovalı Jozef Epstein'ın yeraltı adı). Kurtuluşun sonlarına doğru ayaklanma sırasında ölen Toulouse FTP lideri "Yüzbaşı Philippe"ti (Ze'ev Gottesmann). Adı resmini taşıyan bir pulla anılan Jacques Bingen 1940'da Fransa'dan ayrılmış, De Gaulle'in kuvvetlerine katılmış, ve 1943'te kuzey bölgesi Özgür Fransa heyetinin başı olarak dönmüştür.

Bağımsız Yahudi grupları arasında Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi komünistleriyle milli ve dini nedenlerle birleşen Yahudi grupları arasında ayrım yapılması gerekir. Partinin Hitler'le ittifak fikrine (22 Haziran 1941'e kadar) karşı çıkan Yahudi komünist grupları 1942-43'te Paris'te eylemler yapan bir dizi komando birliği kurmuşlardı. FTP'nin bu grupları ve güneyde Yahudi Direniş ve Yardımlaşma Örgütü grupları etkin ve cesur faaliyetlerde bulunmuşlar, Nazi subayları ve işbirlikçilerini öldürmüşler, demiryollarını havaya uçurmuşlar, düşman ordusu depolarını basmışlardır.

Çekirdeği Yahudi izcilerden, Siyonist gençlik hareketlerinden ve Hollanda'dan Fransa'ya gelmiş olan Siyonist Sosyalist öncü hareketi He-Halutz üyelerinden oluşan bir hareketin ayrı bir milliyetçi Yahudi karakteri vardı. Yahudi İzciler hareketi ilk başlarda yardım işleri ve "pasif direniş"le uğraşmaktaydı. Paris'ten Yahudi çocuklarının taşra kentlerine boşaltılmasına yardım etmiş, sahte belgeler düzenlemiş, Yahudileri sınırlar ötesine kaçırmıştı; ancak sonunda bu faali-

yetlerle yetinmeyerek Armée Juive ile birlikte Organisation Juive de Combat'ı (OJC) kurmuştur.

Robert Gamzon, Yahudi Maki örgütünü kurmuştur. Bu birlik Müttefiklerin Fransa kıyılarına çıkmasıyla faaliyete başlamış, gerileyen Alman kuvvetlerine saldırmış ve silahlı bir Alman trenini ele geçirmiştir. Karargahları Toulouse'da olan OJC'nin diğer grupları Paris, Lyon, Grenoble, Marsilya, Chombron, Nice ve diğer kentlere yerleşmişlerdi. OJC, 1925 eylem yaptığını belirtmiştir ki, bunların içinde 750 tren sabotajı, düşman hesabına çalışan 32 fabrikanın ve 25 köprünün havaya uçurulması vardır. Ayrıca 152 milis, hain ve gizli ajanı öldürmüştür (bunların arasında bir Alman casusu olan General Phillipo da vardır). Ayrıca, örgütün eylemleri sonunda Alman ordusu yedi uçak (yerde havaya uçurulmuş), 286 kamyon ve 2 milyon litreden fazla benzin de kaybetmiştir. OJC grupları Marsilya ve Grenoble'un kurtarılma savaşlarında da yer almışlardır.

Asılarak idam edilen Yahudi partizanlar. Solda Masha Broskingage (17) 26/10/1941 Belorusya, Minsk

6
KURTARMA

Milletler Cemiyeti 1933 Ekiminde James G. McDonald'ın başkanlığında "Almanya'dan Gelen Mülteciler (Yahudi ve Diğer) Yüksek Komisyonu"nu kurdu. Komisyon önemli bir sonuç elde edemeyince McDonald bunu protesto amacıyla 27 Aralık 1935'te istifa etti.

ABD Başkanı Roosevelt de diğer bir uluslararası eylem girişimi olarak 1938 Temmuzunda Cenevre Gölü'nün Fransa kıyılarındaki Evian-Les-Bains'de mülteci sorunları konusunda devletlerarası bir toplantı düzenledi. 32 Avrupa ve Denizaşırı ülkenin temsilcilerinin bir hafta süren konuşmaları sırasında Başkan Roosevelt'in elçisi Myron Taylor'du. Konferansta yer alan 39 mülteci örgütü temsilcisi arasında 20 Yahudi kuruluşu da vardı ve bunlar Yahudilerin Nazi yönetiminde çektikleri sıkıntıları dile getirip çözümler önerdiler. Filistin Yahudi Ajansı'nın sunduğu bildiride ülkenin tarımsal ve sanayi gelişmesi olanakları dile getiriliyor ve şöyle deniliyordu: "... Bu Konferansın, Yahudi sorununun çözümlenmesinde Filistin'in sunduğu büyük olanaklara özel dikkat edeceğini umarız..." Yine de, İngilizlerin baskısı nedeniyle toplantıda böyle bir şey düşünülmedi bile. Daha sonraki yıllarda da olduğu gibi Roosevelt'in bu dönemdeki tutumu belirsizdi. Ne onun ne de Dışişleri Bakanlığının danışmanlarının Birleşik Devletlerin Birinci Dünya Savaşından sonra getirdiği sert göçmen yasalarını yumuşatmaya niyetleri yoktu. Yahudilerin ve Yahudi olmayanların (bunların arasında Dorothy Thompson da vardı) baskısıyla "bize zarar veremeyecek ve Almanların misilleme yapmalarına neden olmayacak" bir yol denendi. Dışişleri Bakanı Cordell Hull ve vekili Sumner Welles şu karara vardılar: "Dışişleri Bakanlığının baskıya

sadece direnmesi beklenemez, bu baskıyı yönlendirmek ve böylece göç yasalarının liberalleşmesi çabalarını önlemek çok daha tercih edilen bir yol olacaktır." Ancak Roosevelt yine de göç yasalarının daha liberal bir şekilde ele alınması emrini vermişti ve bu eğilim konferanstan sonra yoğunlaştırılarak en azından yasal kota dolduruldu. 1 Temmuz 1932 - 1 Temmuz 1937 döneminde Birleşik Devletler'e 20.000'den az Yahudi göçmen girebilmişken, 1938 ve 1939 mali yıllarında bu rakam 63.000'den fazlaya ulaşmıştır.

Konferansın düzenleyicileri daha ilk başta bir noktayı belirlemişlerdi: "Hiçbir ülkeden mevcut yasalarının izin verdiğinden fazla göçmen alması beklenemez ve istenemez." Bu yüzden konferansın pratik sonucunun pek zayıf olması şaşırtıcı değildi. Avustralya üç yılda 15.000 göçmen almayı kabul etmiş, ancak 1933'ten 1943'e kadar ülkeye sadece 9000 göçmen girebilmiştir. Avrupalılar gibi Latin Amerika ülkelerinin çoğu da ancak önemsiz sayılarda göçmen almaya razıydılar. Tek istisna, 100.000 tarımcı göçmen almaya hazır olduğunu bildiren Dominik Cumhuriyeti'ydi. Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi (JDC) sponsorluğunda özel bir İskan Birliği adanın kuzey bölümünde toprak satın aldı. JDC'nin yaptığı büyük bağışlara rağmen proje gerçekleşmedi. Zira 1942'de ancak 500 yerleşimci bu topraklara varabilmişti. Yine de, Dominik Cumhuriyeti'ne erişememişlerse de, verilen 5000 vize bunları alabilenlerin kurtulmalarını sağlayabilmişti.

Konferansın başlıca yararı başında Amerikalı avukat George Rublee'nin bulunduğu sürekli bir Devletlerarası Mülteci Komitesi kurulması oldu. Komitenin merkezi Londra'ydı ve burada İngiliz hükümeti temsilcisi Lord Winterton'la yakın işbirliği içinde çalışıyordu. Komite, pasaportu olmayan mültecilere yol belgesi verilmesi konusunda uluslararası bir anlaşma sağlamayı başardı. Rublee'nin başlıca girişimi, adını

Alman Ekonomi Bakanı ve Reichsbank başkanı olan Hjalmar Schacht'tan alan Schacht Planının uygulanması oldu. Plan, Almanya'da *Kristallnacht*'tan (9-10 Kasım 1938) sonra Yahudilerin göç istekleri artmaya başladığında yaratılmıştı. Yahudi malvarlığının Almanya'dan naklinin kolaylaştırılması için bunların Alman ihracatının arttırılmasına bağlama temeline dayandırılıyordu. Yahudi kuruluşları bunun için döviz olarak borç bulacaklardı, bunun miktarı büyük kısmı Almanya'da kalacak olan Almanya'daki Yahudi mallarının tahmini rakamına bağlıydı. Planın üç yıl içinde 150.000 Yahudi ile bunların 250.000 kişilik ailelerinin göçlerini finanse edeceği düşünülüyordu. Ama plan gerçekleşmedi. Hitler'in yönetimini 1939 başlarında planladığı bir savaşa hazırlaması nedeniyle Schacht kabineden çıkarıldı. Ayrıca, Yahudi liderleri de Nazi propagandasının sözde uluslararası mali Yahudi komplosunun elle tutulur kanıtı diye gösterilebileceğini düşündüklerinden bu olayı yüklenmekte isteksizdiler. Bunun dışında çeşitli hükümetler el konulmuş Yahudi mallarının Alman ihracatının arttırılması için temel oluşturmasına itiraz ediyorlardı. Yahudilere yardımı amaçlayan Rublee istifa etti ve yerini Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri Sir Herbert Emerson aldı. Görüşmeler savaşın başlamasıyla sona erdi.

1939 Mayısında İngiltere'nin Filistin Beyaz Kitabı, Filistin'e Yahudi göçünü beş yılda 75.000 olarak sınırlıyordu. Filistin'e "yasadışı" göç 1938'de başladı ama savaş başlayana kadar sadece 15.000 kişi ülkeye girebilmişti. Savaşın başından (1939 Eylül) 1941 başlarına kadar daha 12.000 Yahudi "yasadışı" giriş yaparak kurtarıldılar. 1942'de 769 Yahudi mülteciyi *Struma* şilebiyle Filistin'e göndermek için bir girişimde bulunuldu, ancak İngiltere onları Filistin'e kabul etmedi, Türkiye gemiyi Karadeniz'e gönderdi ve şilep 24 Şubatta orada battı.

Almanya, Wobbelin kampının boşaltılması. Yüzbaşı Philip Hannan bir tutukluyu kamyona bindirmeye çalışıyor. 1945

İngiltere Filistin'i kapatırken başka fırsat sağladı veya sağlar göründü. 1938 yazından savaşın başlamasına kadar, hatta ondan da sonra da, Yahudileri dünyanın ıssız yerlerine yerleştirmek için çeşitli planlar yapıldı. İngilizler Yahudileri Guyana'ya yerleştirmeyi önerdiler. Ancak önerdikleri yer bölgenin % 4'ünü oluşturan ve nüfusun % 90'ını barındıran kıyı değil, ona yakın olan açık bölgeydi. Belirtilen bölge ormanlık ve bataklıktı ve 1935'te uluslararası bir komisyon Irak'ta zulüm altında ezilen 20.000 kişinin yerleşmesi için burasını uygun bulmamıştı. Yine de, Filistin Beyaz Kitabı yayınlanmadan hemen önce, 1939 Mayısında, İngiliz Başbakanı Neville Chamberlain, İngiliz Guyanasında Yahudi yerleşiminin özerkliğe sahip yeni bir topluluk yaratacak imkanlara sahip olduğunu söylüyordu. İngilizler gerçekten de, kimi zaman "yeni Balfour Deklarasyonu" adı verilen bu planın Yahudilerin Filistin'deki "Milli Yurt"larını kaybetmelerinin yerine geçeceğini sanmışlarsa, çok safdillik etmişlerdir. Her sonuçta, yerlilerin itiraz ettiklerini ve bölgenin Batı Hint adalarından geleceklerin yerleşimi için gerekli olduğunu söyleyerek projeyi rafa kaldırdılar. Araştırma komisyonunda JDC'nin de bir temsilcisi vardı. İngiltere, özellikle *Kristallnacht*'tan sonra binlerce Yahudi toplama kamplarına atıldığında Yahudi mültecileri İngiltere'ye kabul etmek için çaba harcamıştır. Bunlardan 8000'i Almanya'dan hemen İngiltere'ye alınarak kurtarılmışlardı. Bu, 1933 Mayısında *Alman Yahudileri İçin Merkezi Britanya Fonu* adı altında örgütlenen *Alman Yahudileri İçin İngiliz Yahudileri Konseyi*'nin başarılı eylemlerinden biri olmuştur. Konsey mültecilerin bakım masraflarının hemen hemen tümünü yüklenmişti. Savaşın başında mülteci sayısı 60.000'e ulaşmıştı ki, bu herhangi bir Avrupa ülkesinin kabul ettiği en yüksek rakamdır.

Savaşın başlamasıyla her tarafta yabancıların girişi sıkı bir denetim altına alınmıştı ve beşinci kol korkusuyla daha fazla

mülteci alınmasına karşı güçlü bir muhalefet belirmişti. Almanya hakimiyetinde olan yerlerden gelenlerin tümü Fransa ve İngiltere'de enterne ediliyordu. İngiltere'de, Nazi aleyhtarı mülteciler olarak tanımlanmaları üzerine kamuoyunun baskısıyla bunlardan sadece bir kısmı serbest bırakılmıştı. Birleşik Devletler bir tür yabancı aleyhtarı kamu isterisi karşısında kalmış ve Dışişleri Bakanlığının Özel Savaş Sorunları Bölümü başında olan Breckinridge Long göçü azaltmayı kendisine özel bir görev olarak kabul etmişti. Kendi deyişiyle, "göç mücadelesinde bütün muharebeleri ve savaşı kazanmış"tı. Bu, göçmen kotasının sadece % 75'inin doldurulmuş olması demekti. Roosevelt'in tutumu yine belirsizdi. "Yabancılar üzerinde daha etkin kontrolu" sağlamak için önlem almıştı ve Kongre gelecekteki göçmenlerin önüne daha büyük engeller yığarak bu girişiminde onu bile aşmıştı. Diğer yandan, Yahudi örgütlerinin baskısı ve kamuoyunda yükselen bazı sesler karşısında Başkan yönetiminden bağımsız olarak hareket etmeye kalkışmış ve özellikle tavsiye edilmiş yüzlerce kişinin ülkeye alınması için müdahale etmişti. Yahudilerin bu çabası sayesinde 1939-41 arasında Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi ve HICEM 30.000 Avrupalı Yahudi'yi kurtarmayı başarmıştır. Bunlardan çoğu ABD'ye İtalya, 1940 Haziranından sonra Portekiz ve İspanya yollarıyla gelmişlerdir. 1940 yazı ile 1941 başları arasında 4.400 Polonya Yahudi'si Litvanya'dan Japonya ve ABD'ye kaçabilmişler, birkaç yüzü de Odessa yoluyla Filistin'e gitmişlerdir. Polonya Yahudilerinin bir kısmı 1942'de General Anders'in Polonya Ordusu ile SSCB'den ayrılmışlar ve aralarında, çoğunluğu yetim, 850 çocuğun da bulunduğu bir grup 1943'te Filistin'e varmıştır. ABD'nin savaşa girmesinden sonra Batıya kaçış ancak tarafsız ülkelerde bulunanlar için mümkün olabilmiştir. 1942 sonlarında ve 1943'te Filistin'e Avrupa'dan sadece 350 Yahudi göçebilmiştir. Holokost

konusunda haberler ancak 1942 sonlarında duyulmaya başlamış ve Müttefikler 17 Aralıkta kitle kıyımlarını kınayan bir bildiri yayınlamışlardır. Ancak Müttefiklerin Yahudileri kurtarmak için 1944 başlarına kadar somut bir girişimleri olmamıştır.

Bergen Belsen Kampı'ndan kurtulan tutsaklar. Arkada tutsakların giysileri yakılıyor

Birleşik Devletler'in savaşa girmesiyle mültecilerin durumları da kötüleşmişti. Bütün insancıl düşünceler bir yana atılmış, "zaferle kurtuluş" sloganı resmi politikanın beyanı olmuştu. Bu politika zaferden sonra kurtarılacak pek az Yahudi kalacağını dikkate almıyordu. 1943 Nisanında Bermuda'da mülteci sorununu ele alan bir Anglo-Amerikan konferansı düzenlendiğinde Varşova gettosunun sağ kalanları umutsuzca bir mücadele içindeydiler. İngilizlerin başkanlığında toplanan konferansın başlıca amacı, Evian'da olduğu gibi, "Yahudilerin derin duygularına" yanıt bulmaktı. Ancak Devletlerarası Komite'nin yeniden kurulması dışında hiçbir karar alınamadı. Delegeler, Yahudilerden Nazilerin özel kurbanları olarak söz etmekten kaçındılar ve savaş sonrasının genel mülteci sorunları üzerinde durdular.

Eichmann'ın Bratislava'daki temsilcisi Dieter Wisliceny oradaki Yahudi liderlere Avrupa'da kalan Yahudilerin kurtuluşlarını satın almayı önermiş ve teklif ABD hükümetine iletilmiş, ancak bir sonuç çıkmamıştı. Gerek Yahudi örgütleri gerekse İsviçre'de bazı kişiler 1943 ve 1944'te Avrupa'daki bazı Yahudilere Güney Amerika pasaportları veya vatandaşlık belgeleri gönderme girişiminde bulundular. Özellikle Polonya, Hollanda ve Belçika'da bulunan insanlara Filistin göç sertifikalarının kendilerini beklediği bildirilmişti. Güney Amerika devletlerinden bir kısmı çoğunluğu sahte olan bu belgelerin sahiplerini korumayı reddettiler ve bu tavır ancak 1944'te değişti.

Yine de Naziler bu belge sahiplerinden bazılarını özel kamplarda tutmuşlar ve bunlardan bir kısmı da savaşın sonunda sağ kalabilmişlerdir. İsviçre'den ve kısmen Lizbon'dan JDC, Yahudi Ajansı, Va'ad ha-Hazzalah ve bu gibi kuruluşlar Yahudilerle yazışmışlar ve onlara paketler göndermişlerdir. Cenevre'deki He-Halutz kurtarma işlemleri için gerekli bağlantıları sağlamış ve bilgi toplamıştır. JDC,

ABD'nin onayıyla Avrupa'daki yeraltı Yahudi örgütlerine para da göndermiştir. Başkan Roosevelt'in 1944 Ocak ayında kurduğu *Savaş Mültecileri Kurulu* (War Refugee Board-WRB) küçük çaplı kurtarma planlarını ve yiyecek paketleri gönderilmesini finanse etmiştir. 1944 başında Türkiye'deki WRB temsilcisi Ira A. Hirschmann ve Bükreş'teki Uluslararası Kızılhaç, 48.000 Yahudi'nin Transnistria'dan Romanya'ya geri getirilmesinde yardımcı olmuşlardır. İstanbul'da 1943-44'te Filistin'e göçle uğraşan bir kurtarma merkezi kurulmuştu. Romanya'nın Ağustosta kurtarılmasından önce Yahudi Ajansı temsilcileri ve diğerleri İstanbul yoluyla 3000'den fazla insan kaçırmışlardır. İkinci Dünya Savaşında Budapeşte Yahudi yardım komitesi üyesi Joel Brand, 1944 Mayısında Almanların kamyon ve diğer eşyaya karşılık Yahudileri takas etme teklifi konusunda müttefiklerle görüşmek üzere Macaristan tarafından görevlendirilmişti. Ancak Sovyetler resmi görüşmeleri veto etmişlerse de, İsviçre'de JDC temsilcisi Saly Mayer ile Kurt Becher'in başkanlığında bir SS heyeti arasında Himmler'in bilgisi dahilinde olmak üzere konuşmalar başladı. Bu konuşmaların bir sonucu olarak Bergen-Belsen yoluyla Macaristan'dan İsviçre'ye 1.691 ve Viyana'ya 17.000 kişi aşağı yukarı tahammül edilebilir koşullar altında getirilmiştir. 1945 Şubatında Alman yanlısı İsviçreli devlet adamı Jean-Marie Musy, Theresienstadt'tan 1200 kişi daha çıkarmıştır. WRB 1944 Haziranında İsviçre, İsveç, Papalık ve Uluslararası Kızılhaç müdahalesini sağlamış ve güçlü bir Amerikan uyarısı da elde edilerek Macar hükümetinin temmuz ayında Macar Yahudilerini sürgüne göndermekten vazgeçmesi mümkün olmuştur. Ancak, İsviçre'deki WRB temsilcisi Roswell McClelland ve Yahudi Ajansı'nın Auschwitz cinayet tesislerinin ve oraya giden demiryollarının bombalanması istekleri, kampa bitişik fabrikaların Eylülde bombalanmış olmalarına rağmen, reddedilmiş-

tir. 1944 sonbahar ve kışında aralarında İsveçli Raoul Wallenberg ve İsviçreli Charles Lutz'un da bulunduğu Budapeşte'deki tarafsız devletler temsilcileri gerçek veya sahte "korunma" belgelerine sahip binlerce Yahudi'nin yaşamlarını kurtararak Siyonist gençlik gruplarıyla işbirliği yapmışlardır.

Yahudi Ajansı, Filistinli Yahudi paraşütçülerin Avrupa'ya gönderilmesini istemiş ama bu istek reddedilmiştir. Sadece 32 erkek ve kadın 1943-44'te Balkanlara, Macaristan'a ve Slovakya'ya gönderilmiştir. Fakat sayıları çok az olduğu ve çok geç kaldıkları için paraşütçüler genelde başarısız olmuşlar, yedisi Naziler tarafından öldürülmüştür. 1940 ila 1942 yazı arasında Fransa'dan İspanya ve Portekiz'e 20 ila 30 bin; 1942'den 1944 yazına kadar da 11.000'den fazla Yahudi kaçmıştır. 1942-44 arasında 11.000 kadar Yahudi İsviçre'ye girmiştir. JDC ve diğer kuruluşların desteğini alan Fransa yeraltı örgütü bu kurtarma operasyonlarını kolaylaştırmıştır. Danimarka yeraltı örgütü 1943 Ekiminde 7000'den fazla Yahudi'yi İsveç'e göndermiştir. Yüzlerce Norveç Yahudi'si de İsveç'e gizlice sokulmuştur. 1944 sonlarında ve 1945 başlarında Norveç, Danimarka ve İsveç'in gayretleri ve Himmler'in Finlandiyalı masajcısı Felix Kersten'in de girişimleriyle Nazi kamplarından ilk İskandinav ve Danimarka Yahudileri çıkartılmış, sonra Ravensbrück kampından aralarında 1500 Yahudi kadının da bulunduğu binlerce kadın kurtarılmıştır. Bu sonuncusu Himmler ile Dünya Yahudi Kongresi'nin İsveç temsilcisi Norbert Masur'un yüz yüze gelmeleri sonucunda başarılmıştı. Masur 1945 Nisanında Kersten'le uçakla Berlin'e gelmiş ve orada kitle kıyımının stratejilerini düzenleyenlerle görüşmüştür.

Genelde kurtarma operasyonları, Müttefiklerin soruna kayıtsız kalmaları nedeniyle, 1944'e kadar pek başarılı olamamıştır. Bu kayıtsızlığın nedeni, ezilenlerin ancak Almanya'nın yenilgisiyle kurtulacakları inancı ve onları kurtarmak

için sarfedilen çabaların savaşın başarılı sonuçlarını azaltacağı olarak açıklanıyordu.

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ'NDE

Sovyetler Birliği'nden kurtulan Yahudilerin sayısı diğer Avrupa ülkelerinden daha fazlaydı. Savaştan sonra yıllar boyunca Sovyet hükümetinin Yahudileri Nazilerin elinden kurtarmak için özel çaba gösterdiği ya da onları ilerleyen Alman ordularının önünden boşalttığı söylentileri daha ziyade Komünist propaganda kaynakları tarafından yayılmıştı. Bu iddiaların dayanaksız olduğu kanıtlanmıştır. Sovyet topraklarında (1941 Haziranına kadar Sovyet işgalinde olan doğu Polonya, Baltık devletleri, kuzey Bukovina ve Besarabya da bunların içindedir) Nazi imhasından kaçan Yahudiler bunu ya Alman orduları önünden doğuya kaçarak ve çoğunlukla kendilerini geri püskürten Sovyet askerleriyle karşılaşarak, ya da 1941 Haziranından sonra Sovyet idari personeli ya da nitelikli işçiler olarak Sovyetlerin iç bölgelerine taşınarak yapabilmişlerdir. Sovyet yetkilileri, Yahudilerin Nazi zulmünden kaçmaları için asla özel bir yardımda bulunmamışlardı.

Kızılordu'nun doğu.Polonya'ya girdiği 17 Eylül 1939'da o bölgede batı Polonya'daki Alman işgalinden kaçmış olan yüz binlerce Yahudi vardı ve daha on binlercesi de akın akın gelmekteydi. Sovyetler Ekim sonuna kadar sınırı açık tutmuşlar, ondan sonra da iki işgal bölgesi arasında Yahudi olsun veya olmasın bütün geçişleri önlemişlerdir. Bu hareket sona erdiğinde sadece Nazi zulmünden kaçanlar Sovyet tarafına gelmekte devam edince Sovyetler bu yeni mültecileri Almanya'ya geri dönmek zorunda bırakmışlar ve bunların çoğu iki sınır arasında ölmüşlerdir. Batı Polonya'dan gelen Yahudi mültecilerin sayısı 300.000 ila 400.000'di. Bunlar Sovyet

yurttaşlığını kabul etmek veya batıdaki eski yerlerine dönmek seçeneklerinden birini kabule zorlanmışlardır. Sovyetler bu teklifi yaparken, Almanların onları kabul etmeyeceklerini biliyorlardı (mülteciler ise bunu bilmemekteydiler). Mültecilere Sovyet topraklarında geçici sığınma seçeneği verilmemişti. Sovyet makamları yersiz yurtsuz mültecilere hemen hemen hiçbir yardımda bulunmadıklarından çoğu, ve özellikle de yakın akrabalarını geride bırakmış olanlar, Alman işgalindeki eski yerlerine dönmek için kayıt yaptırma zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu "sadakatsızlık gösterisi" üzerine Sovyetler mültecileri Sovyetler Birliği'nin içlerine göndererek cezalandırmışlardır. Mültecilerin çoğu 1940 Haziranında tutuklanmışlar; aileler ülkenin kuzeyinde küçük ve ıssız köylere, ailesi olmayanlar da cezaevlerine ve toplama kamplarına gönderilmişlerdir. Sovyetlerin Nazilerin Yahudilere karşı tutumlarını gözardı etme politikalarının tipik bir örneği 31 Aralık 1939'da Brest Litovsk'ta yaşanmıştır. Sovyetler burada Almanya ve Avusturya'dan gelmiş ve SSCB'ye savaştan önce sığınmış olan yüzlerce Komünist eylemciyi Yahudi olup olmadıklarına bakmadan Gestapo'ya teslim etmişlerdir.

Alman-Sovyet savaşının (1941 Haziran) arifesinde doğu Polonya'dan, ilhak edilen Baltık devletlerinden ve Romanya eyaletlerinden binlerce Yahudi ve Yahudi olmayan "burjuva" ve "güvenilmez" unsurlar Sovyetler Birliği'nin uzak doğusuna ve uzak kuzeyine sürülüp orada cezaevlerine konuldular. Bunun sonucunda sürgünlerden çoğu yaşadıkları yerlerin Nazi işgalinden (1941-45) kaçınış oldular.

Alman-Sovyet savaşının başlamasından sonra Sovyet hükümeti sürgündeki Polonya hükümeti ile bir anlaşma yaparak 12 Ağustos 1941'de Polonya yurttaşlarının kamplardan ve sürgün yerlerinden salıverilmesini emretti. Serbest bırakılanlardan Yahudiler genelde yeni kurulan Polonya ordusuna

alınmadılar. Böylece pek çok Yahudi, Polonya elçiliğinin ve Sovyet topraklarındaki temsilcilerinin yardım hizmetlerine rağmen barınak ve yiyecek sıkıntısı çektiler. Stalin "kavrulmuş toprak" politikasını ilan edip idari personelin, önemli sanayi tesislerinin işçileri ve makineleriyle birlikte boşaltılmasını emredince Yahudiler bir an önce kaçmak için Yahudi olmayanlardan daha hevesli davrandılar. Ancak yetkili makamlar Yahudilere herhangi bir öncelik tanımamışlardı. Sovyet Yahudileri, yani 1939 Eylülü öncesi SSCB sınırları içinde yaşayanlar ve SSCB yurttaşı olanlar kendi girişimleriyle doğuya doğru kaçmaya çalışabilirlerdi. Ancak Belorusya, Ukrayna ve Baltık devletlerinde 1939 öncesi sınırlarda resmen tahliye edilmemiş olan mültecilerin Sovyetlerin iç bölgelerine geçmelerini önlemek için devriyeler dolaşmaya başladı. Bu bölgelerde yaşayan Yahudi olmayan nüfustan pek azı yaklaşan Almanlardan kaçmak istediklerinden bu abluka en çok Yahudileri etkiledi. Alman ilerlemesi yavaşladıkça ya kendi girişimleriyle, ya da idari personelin ve önemli sanayi tesislerinin boşaltılması çerçevesinde doğuya gitmekte olan Yahudilerin sayısı arttı. Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yahudi nüfusundun % 50'sinin Almanlardan kaçabildiği tahmin edilmektedir. Kentlerdeki Sovyet yeraltı örgütlerinde ve ormanlardaki partizanlar arasında Yahudilere karşı ayrımcılık ve düşmanlık vardı ve bu kimi zaman dayanaksız suçlamalar sonunda idamlarla sonuçlanabiliyordu. Ancak bazı Yahudi partizanları özellikle Minsk ve Belorusya gettolarından kurtarılan ve savaşmayan Yahudiler -kadınlar, çocuklar ve yaşlılar- için "aile kampları" kurmayı başardılar. Bazı Alman işgalindeki kentlerde Yahudilere gösterilen bu düşmanlık ve kayıtsızlığın istisnaları da görülmüştür; Minsk'te Belorusyalı kadınlar Yahudi çocuklarını saklamışlar, Vilna'da din adamları, entelektüeller ve Ya-

hudi evlerinde çalışan hizmetçiler tek tek Yahudileri, özellikle de çocukları kurtarmışlardır. Sovyet partizan komutanları Yahudilerin kaçmalarına yardımcı olmuşlardır; ve bazı durumlarda partizan birlikleri, özellikle de Yahudi savaşçısı çok olanlar Yahudi sakinleri kurtarmak için Alman işgalinde köy ve kasabalara saldırmışlardır. Batı Ukrayna'da (eski Doğu Galiçya) Alman işgalindeki Lvov'da, Uniate Kilisesi'nin Ukraynalı lideri Andreas Szeptycki'nin başlattığı bir hareket 150 Yahudi çocuğunu saklamayı başarmıştır. Szeptycki Yahudilerinin öldürülmesini protesto edip vaazlar vermiş ve iki hahamın başvurusu üzerine keşiş ve rahibelerin manastırlarında Yahudi çocukları saklamalarını sağlamıştır.

1939-1940'ta Sovyetler Birliği'ne ilhak edilen Alman işgalindeki topraklardan kaçan Yahudilere Nazilerle işbirliği yapan batı Ukraynalılar kadar sert davranılmıştır. Bu Yahudilerden çoğu aslında sakinleri arasında suçluların bulunduğu bir köle çalışma kampları sistemi olan "çalışma ordusu"na gönderilmiştir. Baltık bölgelerinden ve diğer ülkelerden gelen Yahudiler Litvanya ve Letonya tümenlerine, Çekoslovak tugayına ve Moskova'nın Londra'daki sürgündeki Polonya hükümeti ile ilişkisini kestikten sonra 1943'te SSCB'de kurulan Polonya ordusuna alınmışlardır. Yahudiler bu askeri birliklerin bir kısmında askerlerin çoğunluğunu oluşturmuşlar ve büyük oranlarda kayıplar vermişlerdir. Almanya ve Avusturya'dan gelen Yahudi mülteciler "düşman yurttaşları" olarak muamele görmüşler ve zorunlu çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. 1943'te Sovyet topraklarında ele geçen Macar Yahudileri Alman yanlısı Macaristan ordusunun çalışma gruplarında, zorla bile olsa, hizmet gördüklerinden yenik Macar askerleri gibi "düşman tutsakları" olarak muamele görmüşlerdir. Yahudilerin askeri personel olmamalarına, sivil giyinmelerine, kollarına sarı kolluk takmalarına ve Nazi ve Macar komutanlarınca hor görülmüş olmalarına rağmen

Sovyet topraklarında onlara da Macar askerlerine olduğu gibi davranılmıştır.

SSCB'deki Yahudiler konusunda Sovyet nüfus sayımlarının güvenilir olmaması Sovyet topraklarında Nazilerden kaçabilen Yahudi sayısının hesaplanmasını güçleştirmektedir. Sovyet kaynaklarına dayanılarak Batı'da yayınlanan kurtarılmış Yahudi rakamları herhalde çok abartılıdır: örneğin Sovyet Yidiş şairi ve Yahudi anti-Faşist Komitesi üyesi İtzik Fefer New York'ta yidiş dilinde yayınlanan Morgen-Frayheyt gazetesinin 21 Ekim 1946 sayısında 1.500.000 rakamını vermektedir. Resmi Sovyet davranışına rağmen Sovyet topraklarında oldukları ve her nasılsa Almanlardan kaçabildikleri için Holokost'tan kurtulan Yahudi sayısı yine de az değildir.

7
HIRİSTİYAN KİLİSELERİ

KATOLİK KİLİSESİ

Hitler'in antisemitik politikalarına tepki olarak XI. Pius, Alman din çevreleri gibi, kaygısını Ari ırkından olmayan Katoliklerle sınırlamış görünmektedir. 1937 Martının papalık genelgesi *Mit brennender Sorge* (yanan kaygıyla) "ırk" ve "kan" mit'lerini Hıristiyan gerçeğine karşıt olarak reddetmekte, ama antisemitizmden ne söz etmekte, ne de bunu eleştirmektedir. Roma Seminerler ve Üniversiteler Birliğinin Nazi doktrininden alınan ve yanlış olduğu iddia edilen sekiz tezin eleştirisinde de (13 Nisan 1938) antisemitizmden söz edilmiş değildir. XI. Pius'ın Belçika'dan gelen Katolik hacıları 7 Eylül 1938'de kabulünde Katoliklerin antisemitik hareketlere katılmalarını kınadığı ve İbrahim'in ruhsal soyundan gelen Hıristiyanların da "ruhen Sami" olduklarını söylediği bildirilmektedir. Ancak bu sözleri, beyanatı veren ve aralarında *L'Osservatore Romano* da olan hiçbir İtalyan gazetesine girmemiştir.

1939 baharında Kardinal Pacelli'nin XII. Pius olarak papalığa seçilmesi St. Peter'in tahtına bir Alman yanlısını getirmişti. Yeni Papa selefinin aksine duygusuz, heyecansız bir insandı ve diplomatik belirsizlik dilinin bir ustasıydı. Vatikan 1942'den başlayarak Yahudilerin toplama kamplarında öldürülmelerinin ayrıntılı bilgilerini almışsa da, XII. Pius kamuoyuna verdiği bütün beyanatlarda haksızlık kurbanlarına çok titizlikle seçilen sempati ifadeleri kullanmış ve savaşın daha insanca yürütülmesi için çağrıda bulunmuştur. Papa 1942 Noel mesajında suçlu olmadıkları halde sadece milliyet ve soyları nedeniyle ölüme mahkum olan yüz binlere duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. 1943 Haziranında Kardinaller

Koleji'ne bir konuşmasında tarafsız olma ve ahlaki yanlışları gösterme görevlerinden söz etmiştir. Milliyet ve soyları nedeniyle herhangi bir suçları olmadan hala zulüm altında bulunanlardan özellikle bahsetmiştir.

Naziler 1943 sonbaharında Roma'daki 8000 Yahudi'yi toplamaya başladıklarında Papanın tarafsızlık politikası önemli bir sınav verdi. Naziler tutuklamalardan önce Yahudi toplumuna 36 saat içinde 50 kilo altın toplamadıkları takdirde 300 rehinenin alınacağını bildirmişlerdi. Yahudilerin bu fidyenin ancak bir kısmını toplayabileceklerini görünce topluluğun bir temsilcisi Vatikan hazinesinden borç istedi ve aldı. Papa bu yardım teklifini onaylamıştı.

Almanların Roma Yahudilerini aramaları sırasında Almanların bütün korkularına rağmen XII. Pius sessiz kaldı. 18 Ekim 1943'te 1000'den fazla Romalı Yahudi -üçte ikisi kadınlar ve çocuklardı- Auschwitz ölüm kampına gönderildiler. 7000 Roma Yahudi'si saklanarak kurtuldu. Bunlardan 4000'i papanın bilgisi ve onayı altında Roma'daki çeşitli manastırlarda ve tarikat evlerinde saklandı, birkaç düzinesinin de Vatikan'a sığınması sağlandı. Geri kalanlar faşistlerin Yahudi aleyhtarı politikalarının popüler olmadığı komşuları tarafından saklandılar. Pius'un Nazi zulmüne, özellikle de Yahudilerin öldürülmesine kamuoyu önünde protesto etmemesi eleştirilere neden olmuştur. Roosevelt'in Papalıktaki kişisel temsilcisi Myron C. Tylor'un yardımcısı Harold H. Titmann 1942 Temmuzunda Vatikan'a bu sessizliğinin moral prestijini tehlikeye attığını belirtmiştir. Sürgündeki Polonya hükümeti, Polonyalıların Almanlara direnme ve Yahudilere yardım etme isteklerini güçlendirmek için Papa'dan Nazi terörünü açık bir şekilde kınamasını istedi. Cesaret ve merhamet sahibi bir insan olan Berlin Piskopos'u Preysing, Papa'dan en az iki kere Yahudiler lehine kamuoyuna çağrı-

da bulunması için Papa'dan istekte bulunmuştur. Filistin baş hahamı Isaac Herzog da 1944 Eylülünde Papa Pius'tan Macar Katolikleri için benzer bir istekte bulunmuştur.

XII. Pius İkinci Dünya Savaşının sonundan sonra da suskunluğu için eleştirilmiştir. Papa'nın bu imha makinesini tümüyle durduramasa bile, Almanların karşısına çıkıp Hitler'i, Goebbels'i ve diğer ileri gelen Katolik Nazileri aforoz ile tehdit etmiş olmasının sayısız inanı kurtaracağı iddia edilmiştir. Bu iddiada bulunanlardan biri de Alman oyun yazarı Rolf Hochhuth'tur. Kamuoyu protestosunun etkinliğinin örneği olarak Alman din çevrelerinin ötanazi programına kararlı tepkisi gösterilebilir. Slovakya, Macaristan ve Romanya'da Nazi yanlısı hükümetleri Papa'nın kamuoyu önünde suçlamasıyla tehdit eden papalık elçilerinin güçlü müdahaleleri geçici de olsa sürgünleri durdurmuştu. XII. Pius'un Vatikan radyosundan kitle cinayetlerini kınamasının bile Yahudilere ve Hıristiyanlara doğuya sürgünün ne demek olduğunu açıkça anlatacağı ileri sürülmüştür. Sürgüne gönderilenlerden pek çoğu böylece uyarılmış olacak ve kaçmak için bir neden bulacaklardı, ayrıca daha pek çok Hıristiyan, Yahudilere yardım edip onları saklayacak ve böylece pek çok kişi daha kurtulmuş olacaktı.

Bu iddiaların doğru olup olmadığını kanıtlamak kuşkusuz olanaksızdır. Hitler'in aforoz edilmesinin Yahudileri ortadan kaldırma planını uygulamaktan vazgeçirteceği kuşkuludur. Ancak Yahudilerin katledilmelerinin ateşli bir şekilde protesto edilmesi, bütün Almanya'da halkın kilise ayinlerine katılmasının yasaklanması, ya da "Nihai Çözüm"e karışan bütün Katoliklerin aforozu çok güçlü ve etkili bir silah olurdu. Ancak Papa Alman Katoliklerinin sadakatlarını riske atmadan böyle bir eyleme kalkışamazdı. Alman halkının Yahudilerin kaderlerine olan kayıtsızlığı ve Alman Kilisesinin Nazilerin antisemitizmine karşı çok belirsiz tavrı gözönüne

alındığında Papa'nın güçlü bir tavır alması Kiliseden büyük çaplı ayrılmalara neden olabilirdi. Papanın belki de suskun kalmak için daha güçlü nedenleri vardı. Katoliklerin Katoliklerle savaştığı bir dünyada, Curia'nın yüksek düzey yetkililerinin Bay Tittmann'a söyledikleri gibi, Papalık Alman valisetini kınayarak tarafsızlığını tehlikeye atmak istemiyordu; Papa taraf tuttuğu ve Alman yenilgisine katkıda bulunduğu suçlamasına maruz kalmak istememekteydi. Ayrıca, Vatikan Almanya'nın Rusya'ya karşı mücadelesini baltalamak istemezdi. 1943 yazı sonlarında Papalık sözcüsü Avrupa'nın kaderinin Almanya'nın Doğu cephesindeki zaferine bağlı olduğunu açıkladı. Washington'daki Papalık elçisi 20 Ağustos 1943 tarihli bir notayla Amerikan Dışişleri Bakanlığına Komünizmin İtalya ve Almanya'da sürekli ilerlemeler kaydettiğini ve Avrupa'nın savaşın hemen sonunda Komünizmin etkisi altına girme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu bildirdi. XII. Pius'un sekreterlerinden Peder Robert Leiber daha sonraları Papa'nın Rus Bolşevizmini Alman Nasyonal Sosyalizminden daha tehlikeli gördüğünü söylemiştir (*Stimmen der Zeit*, Mart 1961). Bu nedenle Hitler'e biraz hoşgörüyle davranılmalıydı.

XII. Pius'un "Nihai Çözüm"e karşı açık bir protestoda bulunmaktan kaçınması Slovakya, Macaristan, Romanya ve Türkiye papalık elçilerinin çoğunlukla enerjik kurtarma faaliyetleriyle tam bir çelişki oluşturmaktadır. Daha sonra Papa XXIII. Johannes olacak olan İstanbul'daki papalık temsilcisi Monsenyör Roncalli binlerce kişinin kurtulmasına yardım etmiştir. Bu insanların Roma'dan aldıkları talimatlara ne derece uydukları bilinmemektedir, ancak Vatikan'ın kuşkularının nedenleri biraz belirsizdir. Vatikan'ın 1942 sonlarından sonra Müttefik zaferinin kaçınılmaz olduğunu bildiği anlaşılmaktadır. Papa'nın Yahudilerin katledilmesinden

duyduğu ahlaki tiksinti her ne kadarsa, çıkar düşünceleri bunun pekiştirilmesini gerektiriyordu ve Pius Almanya ve Macaristan piskoposlarına Yahudilerin öldürülmesine karşı çıktıklarının belirtilmesinin hem halklarının hem de Kilisenin yararına olacağı imalarında bulunmaya başlamıştı. Örneğin, 15 Ekim 1942'de Avusturyalı bir din adamına işgal edilmiş topraklarda acı çekenlere yardım etmenin sadece bir Hıristiyanlık görevi olmayıp sonuçta Almanya davasına da yararlı olabileceğini belirten bir mektup yazmıştı.

Nazilerin Avrupa Yahudilerine saldırıları Hıristiyanların Yahudi dinine ve halkına yüzyıllardır devam edegelen düşmanlığıyla koşullanmış bir düşünce ortamında gelişmişti. Aynı zamanda çeşitli milliyetçilik biçimleri gibi bazı unsurların da Avrupa ülkelerindeki Katolik kiliselerin Yahudi trajedisine karşı tavırlarında önemli bir yeri vardı. Böylece, Almanya ile Avrupa'nın Nazi işgalinde olan çeşitli ülkeler arasında bir ayrım yapılması önemlidir. 19. yüzyılda Alman katolikliğinin bazı unsurları modern antisemitizmin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır ve 1920'lerde Katolik siyaset yazarlarından çoğu Yahudi liberalizmi ile mücadelenin önemi ve Yahudilerin Alman kamu yaşamındaki sözde yıkıcı etkileri konusunda Nazilerle fikir birliği içindeydiler. Hitler'in 1933'te iktidara gelmesiyle bu eğilim büyük ivme kazandı. Nazilerin Alman halkının sadakatına rakip olarak Katolik Kilisesine saldırılarına karşı koymak için din adamları Nazi ideolojisinin bazı yanlarını benimseyerek Nazi rejiminin ve taraftarlarının gözüne girmeye çalıştılar. Bunlar ırkın ve ırk saflığının temel değerlerini vurguladılar ve muhalefetlerini bu Nasyonal Sosyalist hedefin ahlak dışı yollara başvurulmadan elde edilebileceğini söylemekle sınırladılar. Eski Ahit'in kutsal kitaplarının sadece Yahudi zihniyetinin ötesinde kalmayıp onunla çatıştığı ileri sürüldü. İsa'nın Ari ırkından olmadığı kabul ediliyordu, ancak Tanrı'nın oğlu zamanının

Yahudilerinden temel farklılıklar gösteriyordu ve Yahudiler kendisini öldürmüşlerdi. Bu kişiler Yahudilerin Alman milli karakteri üzerinde demoralize edici bir etki yarattığını, basının, edebiyatın, bilimin ve sanatın "Yahudi zihniyeti"nden arındırılması gerektiğini de iddia ediyorlardı.

Nazilerin Yahudi aleyhtarı yasaları karşısında Kilise, yasalar evlilik gibi dini hukukun önemli alanlarına değindiği zamanlar bile, geriledi. Kilise makamları cemaatlarının dini kayıtlarını açarak Nazilerin Yahudi asıllı insanları araştırmasına yardımcı oldular. Piskoposlar Ari ırkından olmayan Katoliklerin göç etmelerini kolaylaştırdılar ama Katolik dininden olmayanlar için fazla bir kaygı göstermediler. Bunun gibi, 1941 Ekiminde Alman Yahudileri kitle halinde sürülmeye başlandıklarında dini makamlar müdahalelerini Ari ırkından olmayan Hıristiyanlar için ricacı olmakla sınırladılar. Piskoposlar Yahudilerin ölüm kamplarında Katolik subaylar ve memurlar tarafından kitle halinde öldürüldükleri hakkında haberler aldıklarında tepkileri Yahudilerden söz edilmeyen üstü kapalı açıklamalarla kısıtlı kaldı. Bunun tek istisnası Yahudiler için kamuoyu önünde dua eden Berlinli din adamı Bernhard Lichtenberg oldu. Alman din adamlarının 1943 Ağustosunda yazdıkları ortak mektupta "yabancı ırk ve soydan" olanlara bile yasaklanmayacak yaşam ve özgürlük hakkından söz ediliyorsa da, bu beyanlar Slavların kast edildiği şeklinde yorumlanabilirdi. Alman Reich'ının hemen hemen yarısı (1939'da % 43.1) Katolik'ti, ve Nazilerin Kiliselerin terk edilmesi baskısına rağmen SS'lerin yaklaşık dörtte biri Katolik inancına sahipti. Geçmişte dini makamlar düello yapan veya cesetlerinin yakılmasını isteyen Katoliklerin ayinlere alınmaması konusunda emirler yayınladıkları halde, Yahudilerin kıyımına katılanları aforoz edeceklerini söylememişlerdi. Piskoposlar delilerin ve geri zekalıların "ötana-

zi" programıyla imha edilmelerini protesto ederek Nazi rejimiyle ciddi bir çatışmaya istekli olduklarını göstermişlerdi. Bu müdahale kamuoyunun desteğine sahip olduğu için büyük ölçüde başarılı olmuştu. Ancak Yahudiler konusunda dini makamların dindarların desteğine güvenip güvenmeyecekleri belli değildi ve belki de "Nihai Çözüm"e karşı halkın açık bir itirazının yükselmemesinin başlıca nedeni buydu. Din adamları ya da Almanya'daki Katolikler pek az sayıda Yahudi'ye yardım etmişlerdir. Katolik Kilisesinin resmi bir politikasının olmadığı Polonya'da da, Almanya'da olduğu gibi, Yahudilere yardım sadece bireyler tarafından yapılmıştı. Bu durum Nazi işgalindeki Avrupa'daki durumla tam bir zıtlık oluşturmaktadır. Batı Avrupa'da Yahudilere yardım ve dayanışma çağrıları hemen hemen yurtseverlik ve Almanlara direnmekle eş tutuluyordu. Burada Kilisenin en yüksek düzeydeki insanları Yahudilere yapılan zulmü kınamışlardır. Katoliklerin Hollanda Nazi hareketine katılmalarını daha 1934'te yasaklamış olan Hollanda'da 1942'de piskoposlar Hollanda Yahudilerinin ilk sürülmelerine hemen karşı çıkıp bunu açıkça protesto etmişler ve 1943 Mayısında, işlerini kaybetmek pahasına bile olsa, Katolik polislerin Yahudilerin yakalanmasına katılmalarını yasaklamışlardı.

Belçika'da dini makamlar papazların yüzlerce Yahudi çocuğunu saklama girişimlerini aktif olarak desteklemişlerdir. Pek çok Fransız piskoposu vaazlarında sürgünleri ve Yahudilere karşı barbarca tavırları kınamışlardır. Batı Avrupa'nın her yerinde sayısız papaz ve keşiş Yahudilerin kurtarılması için örgütler kurmuşlar, onları manastırlarda ve özel evlerde saklamışlardır. Fransız papazları binlerce sahte vaftiz belgesi vermişlerdir. Fransa, Hollanda, Belçika ve İtalya'da pek çok Katolik aynı şekilde davranıp binlerce Yahudi'nin hayatını kurtarmıştır. Bu ülkelerde halkın Yahudi yurttaşlarına duydukları kaygı Fransız, Hollanda ve Belçika piskoposlarının

cüretli protestolarının ardındaki en önemli unsur olmuştur. Doğu Avrupa'da antisemitizmin kökleri daha derinlere inmekteydi ve oradaki Katolik kiliselerinin durumu daha belirsizdir. Slovakya'da Katolik papazı Dr. Josef Tiso Nazi yanlısı bir rejimin başıydı. Dini makamlar insani ve ilahi yasaların çiğnenmesi olarak sürgünleri protesto etmişlerse de, Slovakya kilisesi insan yaşamından çok ruhunu kurtarmakla ilgilenmekteydi. Pek çok Macar piskoposu Yahudilerin sürülmesini ve Yahudilere karşı kötü davranılmasını yetkili makamlara protesto etmişlerdi ama, çok sayıda Yahudi'yi sürgüne gitmekten kurtaracak din değiştirme belgesi vermek için güçlükler çıkarmışlardı. Ancak ne olursa olsun, çok sayıda Yahudi, yaşamlarını alt düzeydeki papazların, keşişlerin, sıradan Katolik halkın cesur kurtarma eylemlerine borçludurlar.

PROTESTAN VE YUNAN ORTODOKS KİLİSELERİ

Protestan kiliseleri ve bunların İngiltere, Birleşik Devletler, Fransa, İsviçre ve İsveç'teki liderleri Almanya'daki ilk antisemitik önlemlere, Nürnberg Yasalarına ve 1938'in *Kristallnacht*'ına protestoda bulunmuşlardır. Almanya'da Hitler'in Protestan Kilisesindeki destekçileri Yahudi aleyhtarı yasalara uymuşlar, hatta Yahudi asıllı Hıristiyanları cemaatten atarak bunları Kilise içinde de uygulamışlardır. "İtiraf Kilisesi" (Niemoller'in muhalif *Bekenntniskirche'si*) Yahudi asıllı Hıristiyanların haklarını kilise içinde savunmuşsa da, kilise dışında bu ayrımcılığa itiraz etmemiş ve Yahudilere yapılan zulmü kınamamıştır. Bunun bir istisnası "İtiraf Kilisesi'nin 1936 Mayısında Hitler'e gönderdiği bir memorandumdur; burada şöyle denilmektedir: "*Nasyonal Sosyalist ideoloji çerçevesinde antisemitizm Hıristiyan insanına aşılanıp*

kendisi Yahudilerden nefret etmek zorunda bırakılsa bile, kişi yine de komşusunu sevme ilahi emri altındadır." Yahudi aleyhtarı genelgelere uymadıkları için "İtiraf Kilisesi"nin bazı papazları toplama kamplarına gönderilmişlerdir. Almanya'daki Protestan papazlar savaş sırasında sessizliklerini korumuşlardır. Bunların içinde önemli bir istisna, 1943'te sözde "Ari olmayan ayrıcalıklılar" için müdahalede bulunan Wuerttemberg Piskoposu Wurm'dur.

Ancak işgal altındaki ülkelerde durum farklıydı. Norveç ve Danimarka'nın Lüteryen kiliseleri, ülkelerinden sürgünler başlamasını protesto etmişlerdi. Hollanda'daki Protestan kiliseler Katolik kiliselerle birlikte protestolar göndermişler ve bunlar kürsülerden okunmuştu. Fransa'da Protestan Federasyonu başkanı Marc Boegner, Fransa başhahamına, Amiral Darlan'a, Mareşal Petain'e, Pierre Laval'e ve başkalarına mektuplar göndermiştir. Yugoslavya'da Ortodoks Sırplara yapılan zulüm Yahudilere yapılanları aratmayacak nitelikteydi. Ortodoks Kilisesi liderlerinin Yahudileri savundukları bildirilmişti ama bu konuda fazla bir ayrıntı yoktur. Yunanistan'da Atina başpiskoposu Damaskinos önderliğinde önemli kişilerden bir grup Yahudilerin sürülmeleri konusunda kukla rejimin başbakanına ve Atina'daki Alman temsilcisine sert bir protesto göndermiştir. Bu protestoların içeriği bunların dinselden çok milli düşüncelere dayandırıldığını göstermektedir. Damaskinos Yahudilerin kurtarılmasında faal olarak rol almıştır. Selanik piskoposu Genadios da Yahudiler adına müdahalede bulunmuştur. Ancak Selanik halkının direnmemesi dindarların her zaman liderlerinin örneğini izlemediklerini göstermektedir.

UYDU ÜLKELER

Slovakya'daki Lüteryen Kilisesi 1939 Kasımında ve 1942 Mayısında protestoda bulunmuştur. Romanya, kilise liderle-

ri ve üyelerinin sık sık yer aldıkları uzun bir antisemitik faaliyet geçmişine sahiptir. Ancak, Bukovina metropoliti Tot Simedrea, Transilvanya metropoliti Balan ve Patrik Nicodemus Başhaham Safran'ın ateşli çağrılarından sonra Yahudiler adına Romanya hükümetine başvurmuşlar ve başarılı olmuşlardır.

Bulgaristan'da Sofya metropoliti Stephan ve Plovdiv metropoliti Kyril çok güçlü ifadeler kullanarak Kral Boris'e bizzat başvurmuşlardır. Bulgaristan Ortodoks Kilisesi Kutsal Sinodu hükümete sürekli olarak yazılı sert protestolarda bulunmuştur. Bir Yahudi sözcüsü olan Joseph Geron'a göre, Ortodoks Kilisesi, Bulgaristan Yahudilerinin kurtarılmalarında yardımcı olan "kolektif unsurlar" içinde önemli bir rol oynamıştır.

Macaristan'da Reformcu ve Luteryen kiliselerin piskoposları 1938 ve 1939'da birinci ve ikinci Yahudi aleyhtarı yasalar için üst mecliste oy vermişlerdir. 1944'te kitle halinde sürgünlerin başlamasına karşı çıkmışlar, ancak hazırladıkları bildiriyi, hükümetin baskısıyla, kürsülerden okumamışlardır.

Tarafsız ülkelerde İsveç Kilisesi Norveç Yahudilerinin sürülmesini sert bir dille protesto etmiştir. İsviçre'de Protestan kiliselerinin protestosu İsviçre'ye "yasadışı" olarak giren ve ilk başta geri gönderilen Yahudi mültecilere karşı alınan resmi önlemlerin hafifletilmesinde ve sonra da kaldırılmasında önemli olmuştur. Kiliseler mültecilere maddi yardımlarda da bulunmuşlardır.

İngiltere'de Canterbury başpiskoposu, Chichester piskoposu ve diğer kilise liderleri güçlü protestolarda bulunmuşlarsa da, pratik adımlar atılması konusundaki isteklerinden bir sonuç çıkmamıştır. Aynı şey kilise liderlerinin pek çok protestoda bulundukları Birleşik Devletler için de geçerlidir.

O sırada kurulma aşamasında olan Dünya Kiliseler Konseyi'nin New York, Londra ve Cenevre'de büroları vardı. Genel sekreter Willem Visser't Hooft ve Mülteciler Bölümü müdürü Adolf Freudenberg Uluslararası Kızılhaç'a gönderdikleri üç mektupta Yahudilerin sürüldüklerini ve kitle halinde öldürüldüklerini bildirmişler ve yardım istemişlerdir. Visser't Hooft Dünya Yahudi Kongresi'nden Gerhart Riegner'le birlikte ABD ve İngiltere hükümetlerine birer rapor göndermiş, bu ülkelerin kilise liderlerine Yahudilerin imha edilmekte olduğunu bildirmiş, İsviçre hükümetine Yahudi mülteciler adına çağrıda bulunmuş ve toplama kamplarındaki Yahudilere yardım paketleri gönderilmesinde yardımcı olmuştur.

Avusturya, Belçika, Bohemya-Moravya, Finlandiya, İtalya, Polonya ve Rusya'nın Katolik olmayan kiliseleri İkinci Dünya Savaşı sırasında açık bir protestoda bulunmamışlardır. Hıristiyanlar bireysel olarak yardım etmişlerse de bunun önemi de fazla abartılmamalıdır. İşgal altındaki Avrupa'da Protestan ve Ortodoks Hıristiyanların çok küçük bir azınlığı zulme uğrayan Yahudiler için canlarını tehlikeye atmışlardır. Kiliselerin ve kilise liderlerinin müdahale ve protestolarının pratik sonuçlarına değer biçmek güçtür. Kendi hükümetlerine başvurabildikleri uydu devletlerde kilise liderlerinin müdahaleleri bir ölçüde başarılı olmuştur. İşgal altında olan ülkelerde protestolar Alman makamlarını pek etkilememiştir; ancak kilise kürsülerinden okundukları zaman Yahudilerin imhası çevresindeki sessizlik ve uyuşukluğu kırmakta katkıları olmuş ve dindar kişilerin Almanlarla işbirliğini terk edip Yahudilere bireysel yardımlarını sağlamıştır.

İKİNCİ KISIM
HOLOKOST SONRASI

8
SAVAŞ SUÇLARI DAVALARI

ULUSLARARASI KRİMİNAL HUKUK İLKELERİNİN BELİRLENMESİ

La Haye ve Cenevre Anlaşmalarıyla tanımlanan savaş yasaları ve geleneklerinin Naziler tarafından ilk çiğnendiğinde (özellikle bunların savaşmayan halk ve savaş tutsaklarına ilişkin hükümleri) Müttefikler tarafından resmi notalar, uyarılar ve deklarasyonlar yayınlanmaya başlandı. Çekoslovakya'nın sürgündeki cumhurbaşkanı Eduard Beneş, Büyük Britanya başbakanı Neville Chamberlain'e bir mektup göndererek ülkesinin sivil halkının Nazilerin elinde işkence çektiğini bildirdi. 1940'ta İngiltere, Polonya, Çekoslovakya ve Fransa hükümetleri Polonya'da savaş yasalarının çiğnendiğini bildiren çeşitli bildiriler yayınlardı. Bildirilerde Yahudilere karşı işlenen suçlardan da söz ediliyordu. Bu devletler Almanya'yı uyardılar ve Nazi rejiminin bu suç eylemlerinden dolayı sorumlu olduğunu vurguladılar. O zaman tarafsız olan ABD başkanı 25 Ekim 1941'de "Nazilerin sivil halka davranışlarının dünyayı tiksindirdiğini" söyledi. Winston Churchill "bu suçlara karşı misilleme bundan sonra savaşın başlıca amaçları arasında yer almalıdır" dedi.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinden sonra, sivil halka ve savaş tutsaklarına karşı işlenen suçlardan dolayı Sovyetler de bu konuda bildiriler yayınlamaya başladı. Sovyet dışişleri bakanı V. Molotov, 7 Kasım 1941 ve 6 Ocak 1942'de Sovyet hükümetinin Alman ordusunun işlediği suçlardan Nazi Almanya'sının liderlerini sorumlu tuttuğunu bildirdi. Misillemeye doğru önemli adımlardan biri de 13 Ocak 1942'de Londra'da yapılan St. James deklarasyonunda gö-

rülmektedir. Belçika, Hollanda, Yugoslavya, Norveç, Yunanistan, Hollanda, Lüksemburg, Polonya ve Çekoslovakya sürgün hükümetleri ile Özgür Fransa Komitesi temsilcileri imzacı devletlerin başlıca savaş hedefleri arasında Almanların sivil halka karşı işledikleri suçların organize adalet kanallarıyla cezalandırılmasının bulunduğunu bildirdiler. St. James Konferansı'nda aralarında İngiltere ve ABD'nin de bulunduğu savaşan ama işgal edilmemiş ülkelerin temsilcileri de bulunuyordu. St. James deklarasyonu Yahudilere karşı işlenen suçları belirtmemiştir. Bu *Totschweigen* (Yahudi trajedisini örtbas etme) politikası ABD ve İngiltere'de Yahudi kamuoyunu harekete geçirmiş ve 18 Şubat 1942'de bu politika protesto edilmiştir. İngiltere Dışişleri bakanı Anthony Eden ancak 17 Aralık 1942'de Avam Kamarasında Yahudilerin fiziki imhası konusunda bir beyanda bulunmuştur (bu beyanı aynı anda Londra, Moskova ve Washington'da yayınlanmıştır). Bu amaca yönelik diğer bir önemli adım da, 1 Kasım 1943 Moskova deklarasyonudur. Bu deklarasyonla İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği savaş suçlarından sorumlu olanların cezalandırılacağını açıklamışlardır. Moskova deklarasyonu eylemleri belirli ülkelerin sınırları içinde işlenen suçlularla "suçlarının belirli bir coğrafi alanı olmayan ve Müttefik hükümetlerin ortak kararıyla cezalandırılacak olan büyük suçlular" arasında bir ayrım yapmaktadır.

Suçluların cezalandırılması hazırlıklarıyla uğraşan ilk uluslararası kuruluş Birleşmiş Milletler Savaş Suçları Komisyonu (UNWCC) olmuştur. Komisyonun kurulma teklifi 1942 Ekiminde yapılmış ve 20 Ekim 1943'te kurulmuştur. Komisyonun amaçları sorumlu kişilerin araştırılmasıydı. Komisyonda Avustralya, Birleşik Devletler, Belçika, İngiltere, Danimarka, Hindistan, Hollanda, Yugoslavya, Yunanistan, Lüksemburg, Norveç, Yeni Zelanda, Çin, Polonya, Çekoslo-

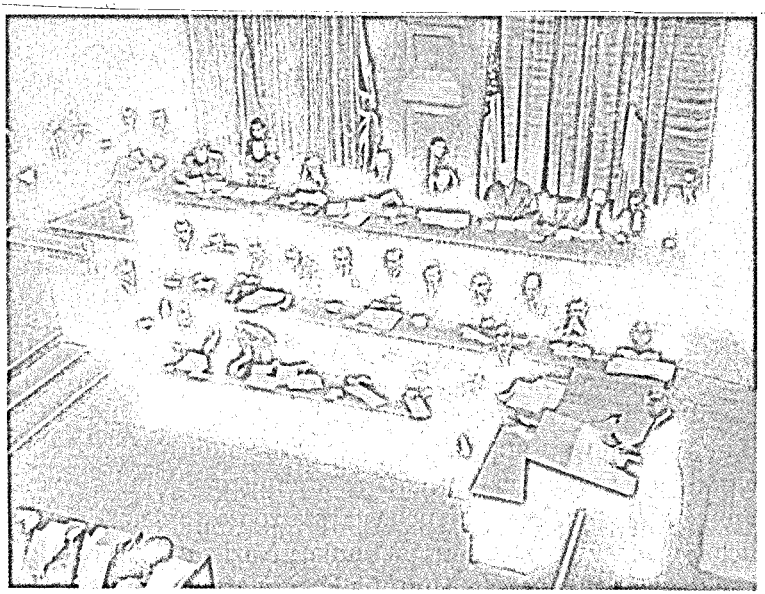
vakya, Fransa ve Kanada temsilcileri yer almıştı. Temsil bileşimi tartışmalarına giren Sovyetler Birliği, komisyona katılmamıştır.

Nazi suçluları listeleri hazırlanmış ve hükümetlerin ve politik örgütlerin de suçlu örgütler olarak kabul edilmesi önerilmişti; bu kuruluşlara üye olmak bir insanın suçlu olarak komisyon listesinde yer alması için yeterliydi. Komisyon çalışmasını üç komite aracılığıyla yürütmüştür: I. Komite: Gerçekler ve Deliller; II. Komite: Yaptırım; III. Komite: Hukuk. Ayrıca bir de Uzak Doğu ve Pasifik Komisyonu vardı.

Müttefiklerin çeşitli çalışmaları 8 Ağustos 1945'te Londra Anlaşması'yla son buldu; bu Anlaşmayla Uluslararası Askeri Mahkeme kuruluyor ve Mahkemenin usul kurallarını içeren yasası saptanıyordu. Nürnberg'in devrimci ilkelerinin formüle edilmesinde kesin katkısı olanlardan biri de Cambridge'de uluslararası hukuk profesörü olan Hersch Lauterpacht'tır. Lauterpacht üç suç tanımlamıştır: barışa karşı suçlar, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar. Lauterpacht çalışmalarında ve kitaplarında "Nürnberg ilkeleri"ni formüle etmiş, bunlar sadece Londra Charter'inde kabul görmekle kalmayıp genelde uluslararası ceza hukukunun gelişmesinde de kullanılmıştır. Uluslararası askeri hukukun çiğnenmesinin ilk kapsamlı tanımı Yale hukuk profesörlerinden Raphael Lemkin'in *Axis Rule in Occupied Europe* (1944) adlı kitabında görülür. Mahkemelerce benimsenmeyen ama özel bir uluslararası toplantının konusu olan 'jenosit' terimini bulan da odur. Dünya Yahudi kurumları tarafından bu alanda başlıca kuramsal ve pratik çalışma Dünya Yahudi Kongresi Yahudi İşleri Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Yahudi Ajansı'nın politik bölümü de suçlayıcı malzeme toplamış, savaş suçluları listeleri hazırlamış ve bunları Nazi suçluların yerleri ve davalarıyla uğraşan Müttefik kurumlarına vermiştir.

MÜTTEFİK MAHKEMELERİNDE VE KURTARILMIŞ ÜLKELERDE YARGILAMALAR, 1943-1949

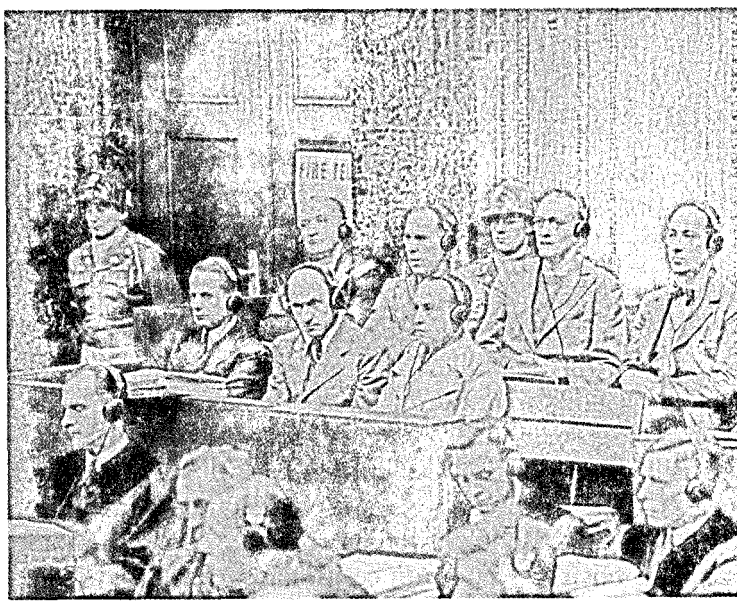
Nazi savaş suçları mahkemeleri İkinci Dünya Savaşı içinde başlamıştır. Sivil halka karşı işlenen suçların ilk davası Sovyetler Birliği'nin kurtarılmış topraklarında görülmüştür. Burada Nazi işgalcilerin Krasnodar kentinde işledikleri suçlar ele alınmıştır. Duruşma kuzey Kafkasya'nın kurtarılmasından sonra 14 Temmuz 1943'te 11 sanıkla başlamış ve bunlardan sekizi ölüm cezasına çarptırılmıştır. Sivil halkın ve savaş tutsaklarının öldürülmesine ilişkin ikinci dava 1943 Aralık ayında Ukrayna'da Kharkov kentinde görülmüştür. SS ve polis üyesi olan üç Alman ve bir Rus işbirlikçisi yargılanmış ve hepsi asılarak ölüme mahkum olmuşlardır. İlk kez bu da-

Nürnberg Mahkemesi 20/11/1945, Almanya

vada dünyaya sivil halkın öldürülmesi için gaz kullanıldığı gösterilmiştir.

"Nihai Çözüm" genel politikası içinde Yahudilere karşı işlenen suçların insanlık suçu olduğu kabul edilmiş ve savaş suçları ancak savaşın sonunda Müttefiklerin ele geçirdiği Nazi rejimi liderlerini yargılayan Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesinde (20 Kasım 1945 - 1 Ekim 1946) ele alınmıştır. Sanıklar arasında, Hermann Göring; işgal edilmiş Polonya genel valisi Hans Frank; Reich Güvenlik Dairesi (RS-

Nürnberg Mahkemesi, Einsatzgruppen üyeleri yargılanırken: Otto Ohlendorf, Erich Naumann, Ernst Biberstein, Werne Braune, Gustav Mosske, 29/2/1947

HA) başı Ernst Kaltenbrunner; Reich Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop; Franconia gauleiter'i ve Yahudi aleyhtarı *Stuermer*'in editörü Julius Streicher bulunuyordu. Nazi Partisi, başkanı Martin Bormann (gıyabında yargılanmıştır). Bazı ileri gelen Nazi suçluları ve devlet liderleri adaletten kaçmayı başarmışlar ve Nürnberg'de yargılanamamışlardır: Adolf Hitler, Heinrich Himmler, Joseph Goebbels ve Robert Ley intihar etmişlerdi; Göring tarafından "Nihai Çözüm"ün uygulanmasıyla görevlendirilen Reinhard Heydrich 1942'de bir suikast sonucu öldürülmüştü; Gestapo şeflerinden biri olan Heinrich Mueller iz bırakmadan kaybolmuştur.

8 Ağustos 1945 Londra Charter'i ilkelerine uygun olarak dört büyük devletin dört savcısı ortak bir iddianame hazırlamışlardır. Burada sanıkların herbirine olduğu gibi suçlu olarak tanımlanan altı kuruluşa da ayrıntılı suçlamalar bulunmaktaydı. Bu altı kuruluş şunlardı: Reich kabinesi; Nazi Partisi liderliği; SS; SA; Gestapo ve SD; Alman Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı ve Genelkurmayı. Dört savcı gerek iddianamenin hazırlanmasında, gerekse dava sırasında Anti-Nazi ittifakının öteki üyeleriyle bazı Yahudi kurumlarının temsilcilerinin ve özellikle de, başında Jacob Robinson'un bulunduğu Dünya Yahudi Kongresi Yahudi İşleri Enstitüsü'nden yardım görmüşlerdi. Robinson malzemenin hazırlanmasında ve Yahudilere yapılan zulüm ve imha eylemleriyle ilgili iddianın formüle edilmesinde yardımcı olmuştur.

Dava bir yıl kadar devam etmiş ve Kefaret Günü'ne isabet eden 1 Ekim 1946'da tamamlanmıştır. 12 sanık ölüme, üçü yaşam boyu hapse, dördü çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış ve üçü beraat etmiştir. Hükümler 16-17 Ekim 1946'da infaz edilmiş, sadece Göring asılmadan önce zehir alıp intihar etmiştir. Nürnberg Uluslararası Mahkemesinin kuruluş yasası savaş suçlularının yargılandığı ülkelerde aynı tip yasa-

lar için temel oluşturmuştur (sadece Batı Almanya, Nürnberg ilkelerini resmen benimsememiştir). Devletler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle dava sonuçlandıktan sonra Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi ve dört devletin işbirliği devam etmemiştir. Uluslarası Askeri Mahkemenin malzemeleri (zabıtlar, ifadeler ve belgeler) 1947 ile 1949 arasında 42 ciltlik bir dizi olarak İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak basılmıştır (İngilizce adı: *Trial of The Major War Criminals*, "Mavi Dizi") ve çeşitli ülkelerde Nazi suçluların adalet önüne çıkarılmasında, Nazi rejimi ile Holokost'un araştırılmasında önemli bir katkı sağlamıştır.

Nürnberg yargılaması büyük bir tarihi dönüm noktası, uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin gelişmesinde atılmış önemli adımlardan biridir. Mahkeme Yahudi halkına karşı alınan kriminal önlemler sürecini ayrıntılarıyla açıklamış ve Yahudi davasını "ırksal zulüm kurbanları," "yurtsuz kişiler" veya başka benzetmeler gizlememiştir. Bu bakımdan çeşitli yerlerdeki davalarda izlenen bağlayıcı bir örnek olmuştur. Ancak diğer yandan, Uluslararası Mahkeme kuruluş yasasını izleyerek "insanlığa karşı işlenen suçları", bunların ancak "barışa karşı işlenen suçlar" veya "savaş suçları" ile ilişkileri bakımından ele almıştı; yani savaşın başlamasından sonra işlenmiş olan suçları. Bu nedenle 1 Nisan 1933 boykotu, Nürnberg Yasaları, Kristallnact ve bunlar gibi suçlar gözönüne alınmamıştı.

ULUSLARARASI ASKERİ MAHKEME

Davacılar
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, FRANSA CUMHURİYETİ, BÜYÜK BRİTANYA VE KUZEY İRLANDA KRALLIĞI ve SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ.

Davalılar
HERMANN WILHELM GÖRING, RUDOLF HESS, JOACHIM VON RIBBENTROP, ROBERT LEY, WILHELM KEITEL, ERNST KALTENBRUNNER, ALFRED ROSENBERG, HANS FRANK, WILHELM FRICK, JULIUS STREICHER, WALTER FUNK, HJALMAR SCHACHT, GUSTAV KRUPP VON BOHLEN UND HALBACH, KARL DÖNITZ, ERICH RAEDER, BALDUR VON SCHIRACH, FRITZ SAUCKEL, ALFRED JODL, MARTIN BORMANN, FRANZ VON PAPEN, ARTHUR SEYSS-INQUART, ALBERT SPEER, CONSTANTIN VON NEURATH ve HANS FRITSZCHE. Bireysel olarak ve aşağıda üyesi bulundukları grup veya kurumların üyeleri olarak: DIE REICHSREGIERUNG (Reich Kabinesi); DAS KORPS DER POLITICHEN LEITER DER NATIONALSOZIALISTISCHEN DEUTSCHEN ARBEITERPARTEI (Nazi Parti Liderliği); DIE SCHUTSTAFFELN DER NATIONALSOZIALISTISCHEN DEUTSCHEN ARBEITERPARTEI (SS olarak bilinir.); DER SICHERHEITSDIENST (SD olarak bilinir.) DIE GEHEIME STAATSPOLIZEI (Gestapo); DIE STURMABTEILUNGEN DER NSDAP (SA olarak bilinir) ve ALMAN SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN YÜKSEK KOMUTANLIĞI ve GENEL KURMAYI.

Nürnberg Mahkemeleri iddianamesinin birinci sayfası.

İşgal edilmiş Almanya'daki dört müttefik devlet 20 Aralık 1945'te Nazilerin yargılanmasının devamı ve "insanlığa karşı işlenen suçlar" tanımı için özel bir önemi olan 10 No.lu Kontrol Konseyi yasasını çıkardılar. Bazı küçük değişikliklerle bu yasa insanlığa karşı suçlarla diğer iki suç (barışa karşı suç ve savaş suçları) arasındaki bağlantıyı kaldırarak insanlığa karşı suçları diğer ikisinin düzeyine yükseltti. Böylece yasanın geçerliliği sadece savaş yıllarıyla sınırlı kalmayıp tüm Nazi dönemini kapsayacak derecede genişlemiş oldu. Yine bu yasa Müttefiklerin her birinin ve askeri ve sivil mahkemele-

rin Almanya'nın işgal edilmiş topraklarında dava görebilmelerini sağladı.

MÜTTEFİK MAHKEMELERİ

Amerikan Bölgesinde özel bir önemi olan on iki dava görülmüştür (bunlar Sonraki Nürnberg Davaları olarak anılırlar). Davalılar suçların başlıca sorumluluğunu taşıyan Nazi suçlularıydı ve 1946 ile 1949 yılları arasında ABD'li yargıçlardan oluşan "Nürnberg Askeri Mahkelemeleri" tarafından yargılanmışlardır.

1. Tıbbi Dava, 21 Kasım 1946 - 20 Ağustos 1947.
2. Milch Davası, 20 Aralık 1946 - 17 Nisan 1947.
3. Adalet Davası, 17 Şubat - 4 Aralık, 1947.
4. Pohl Davası, 10 Mart - 3 Kasım 1947.
5. Flick Davası, 19 Nisan - 22 Aralık 1947.
6. I.G. Farben Davası, 14 Ağustos 1947 - 30 Temmuz 1948.
7. Rehine Davası, 8 Temmuz 1947 - 19 Şubat 1948.
8. RUSHA Davası, 10 Ekim 1947 - 10 Mart 1948.
9. *Einsatzgruppen* Davası, 3 Temmuz 1947 - 10 Nisan 1948.
10. Krupp Davası, 17 Eylül 1947 - 10 Nisan 1948.
11. Bakanlık Davası, 15 Kasım 1947 - 14 Nisan 1949.
12. Başkomutanlık Davası, 30 Aralık 1947 - 28 Ekim 1948.

Bu davalar sırasında Nazi rejiminde Yahudilere yapılan zulüm eylemleri ve Yahudilerin imha edilmeleri görüşülmüştür. Yahudi sorunu şu davalarda özel bir öneme sahipti:

4. dava. Pohl ve suç ortakları. Bu davada suçlular toplama ve ölüm kamplarında, özellikle Yahudilere karşı işledikleri suçlar için yargılanmışlardır.

9. dava. Doğu Avrupa'da ve özellikle Sovyetler Birliği'nde yüz binlerce Yahudi'yi öldüren Einsatzgruppen idam

mangalarının şefleri olan 24 SS ve Gestapo'nun yargılanmaları.

11. dava. Bakanlık Davası. Reich politikasını hazırlayan 21 sanıklı bu davada kişiler savaşa hazırlık ve Nazi rejiminin suç işleme koşullarını yaratmak suçlarından yargılanmışlardır. Son davada ABD başsavcılarından R. Kempner mahkemeye ve bütün dünyaya Alman Dışişleri Bakanlığı dosyalarından Yahudilerin imhasına, "Nihai Çözüm"e ilişkin en önemli Nazi belgelerinden birini sunmuştur. Bu "Nihai Çözüm" için bütün parti ve devlet kurumlarından işbirliğinin istendiği ve elde edildiği 20 Ocak 1942 Wannsee Konferansı tutanaklarıydı.

Bu 12 davada 177 Nazi suçlusu yargılanmış ve hüküm giymiştir. Bunlardan 12'si ölüme, 25'i yaşam boyu hapse, diğerleri ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Ancak Almanya'daki ABD yüksek komiseri John J. McCloy'un Ocak 1951'de çıkardığı af yasası ile çoğu salıverilmişti.

ABD mahkemeleri 1200 duruşma yapmışlar ve bunların tutanakları (belgeler dışında) 330.000 sayfa tutmuştur. Bu büyük malzeme Uluslararası Askeri Mahkeme'nin malzemesini tamamlamaktadır. Nürnberg Askeri Mahkemesi duruşmaları Amerikalılar tarafından 15 ciltte yayınlamıştır (*Trials of War Criminals - "Yeşil Dizi" 1949-1953*).

ABD İşgal Bölgesinde (Dachau'da) 1949'a kadar yargılanan 1941 sanıktan 1517'si suçlu bulunmuştur. Bunlardan 324'ü ölüme mahkum olmuş ve 278'inin cezaları infaz edilmiştir.

Lüneburg, Hamburg ve Wuppertal'deki İngiliz İşgal Bölgesinde 1085 sanık İngiliz askeri mahkemesinde yargılanmış, bunlardan 240'ı ölüme mahkum olmuştur. İngiliz Bölgesindeki önemli davalar arasında Bergen-Belsen toplama kampının SS gardiyanlarının davasından (17 Eylül -17 Kasım

1945, Bergen Davası) söz edilmesi gerekir. Burada kamp komutanı Josef Kramer ile suç ortakları mahkum olmuşlardır.

Fransız Bölgesinde 2107 sanık yargılanmış, bunlardan 104'ü ölüme mahkum olmuştur. Üç batı İşgal Bölgesinde 1945 ile 1949 arasında hüküm giyen suçlu sayısı 5025'tir ve bunlardan 806'sı ölüme mahkum olmuştur. Sadece 486 ölüm cezası infaz edilmiştir. Geri kalanların cezaları ağır hapse çevrilmiştir. Almanya'nın Sovyet İşgal Bölgesinde Nazilerin yargılanmaları konusunda resmi ya da yarı resmi rakamlar mevcut değildir. Ancak orada da on binlerce Almanın yargılandığı ve çoğunun hüküm giyip cezalarını çekmek üzere Sovyet topraklarına nakledildikleri tahmin edilmektedir. (1955'te, Sovyet-Batı Almanya arasındaki bir anlaşma sonunda 8877 suçlu salıverilmiştir. Ayrıca 749 suçlu da yeniden soruşturma yapılabilmesi için Almanya'ya teslim edilmiştir.)

Birleşmiş Milletler Savaş Suçları Komisyonu'nun hazırladığı 80 "savaş suçlusu" listesinde (Japonlar da dahil olmak üzere) 36.529 ad bulunmaktadır. Komisyon 1 Mart 1948'e kadar olan dönem için bir dizi kısmi istatistik yayınlamıştır. Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa, Yunanistan, Hollanda, Norveç, Polonya ve Yugoslavya makamları 3470 Alman sanığın yargılandığı 969 dava görmüşlerdi. Bunlardan 952'sine ölüm cezası verilmiş, 1905'i çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış ve 613'ü beraat etmiştir.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ DAVALAR

Savaşın sona ermesinden sonra Naziler tarafından işgal edilmiş pek çok ülkede çok sayıda dava görülmüştür. Bu ülkelerin çoğunda Naziler ve işgal edilmiş topraklardaki işbirlikçileri özel yasalara uygun olarak yargılanmışlardır; ancak Alman kökenli suçlu sayısı azdır. Bunun nedeni Nazi suçlularının (ele geçirilenler dışında) her zaman kendi sınırları içinde bulunmamalarıdır. Bu ülkeler arasında suçluların

iadesi anlaşması yapılmış ve bu çerçeve içinde yüzlerce Nazi suçlusu suç işledikleri ülkelerin adli makamlarına teslim edilmişlerdir. Suçluların iadesi sadece 1950 yılına kadar devam etmiştir. Çeşitli ülkelerde görülen davalardan Yahudi görüş açısından özelliği olan bazıları aşağıya alınmıştır.

Polonya'da Nazi suçlularını yargılamayı mümkün kılan özel yasalarla 1944'ten itibaren yargılamalar başlamıştır. Burada kurulan özel mahkemeler 1946'ya kadar çalışmış, bu süre içinde 10.000 kadar sanıktan 2471'i hüküm giymiş, bunlardan 631'i ölüm cezasına çarptırılmıştır. Aşağıdaki davalar Holokost konusundan önemlidir:

Amon Goeth, Plaszow toplama kampı komutanı, 1946.

Ludwig Fischer, varşova Bölgesi valisi, 1947.

Rudolf Hoess, Auschwitz ölüm kampı komutanı, 1947.

SS General Juergen Stroop, Varşova gettosu ayaklanmasını bastıran kişi, 1951.

SS General J. Sporrenberg, Majdanek ölüm kampında Yahudilerin öldürülmesinden sorumlu, 1950.

Resmi olmayan istatistiklere göre (1968'e kadar), Polonya mahkemeleri Nazi suçlarıyla suçlanan (Alman ve işbirlikçi olarak) 40.000 kişiyi yargılamışlardır.

Çekoslovakya'da yargılananlar arasında şunlar bulunuyordu: Eichmann'ın yardımcısı Dieter Wisliceny; Çekoslovakya'da polis ve SS komutanı Karl Frank; Slovak liderler içinde Slovak Yahudilerin imhasında işbirlikçilik yapan Josef Stefan Tiso, Alexander Mach ve Anton Vasek. Elde edilebilen istatistiklere göre Çekoslovakya'da 19.000 kişi yargı önüne çıkarılmışsa da, bunlardan çoğu işbirlikçiydi.

Adalet Bakanlığının resmi istatistiklerine göre Macaristan'da 1 Mart 1948'e kadar 39.514 kişiye dava açılmış, bunlardan 31.472'si tamamlanmış olup 8.042'si hala devam etmektedir. Mahkemeler 5.954 davayı reddetmiş, 9.245 dava

beraatla sonuçlanmış ve 19.273 sanık çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. 322 kişi ölüme mahkum olup bunlardan sadece 149'unun cezaları infaz edilmiştir. 1948 sonrası davaları konusunda resmi veriler bulunmamaktadır. Macaristan'da Blitz-Holokost o ülkenin savaş suçları davalarında önemli bir unsurdu. Daha hafif savaş suçluları arasında "işçi taburları"nda bulunanlar ve Yahudilerin sürülmelerine karışanlar bulunmaktaydı. Büyük savaş suçlularına gelince, eski Başbakan Laszlo Bardossy Yahudilerin Kamenets-Podolski'ye sürülmelerinden ve Novi Sad katliamından sorumlu tutulmuş ve idam edilmiştir. Bir başka eski başbakan Bela İmsedy diğer suçları arasında Yahudi aleyhtarı yasalar çıkarmakla ve Macar Yahudilerinin öldürülmesiyle suçlanmış ve idam edilmiştir. İçişleri Bakanlığının ileri gelen üç kişisi -Macar Yahudilerinin imhasında önemli rol oynamış olan bakan Andor Jaross, devlet bakanları Laszlo Baky ve Laszlo Endre- de idama mahkum olmuşlar ve cezaları infaz edilmiştir. Szalasi ve Sztojay hükümetlerinin hemen hemen bütün üyeleri (başbakanlar dahil) yargılanmışlar ve ölüme mahkum edilmişlerdir.

Hollanda'da yargılamalar 1948 ila 1952 arasında yapılmıştır. 200'den fazla işbirlikçi ile pek çok Alman yargılanmıştı. Almanlar arasında Hollanda'da polis ve SS komutanı Hans Rauter (1948); Hollanda Yahudilerinin ölüm kamplarına gönderilmesinden sorumlu olan Hollanda Güvenlik Polisi (SD) komutanı Wilhelm Harster; ve yine Yahudilerin Hollanda'da sürülmelerinden sorumlu olan Harster'in yardımcısı Ferdinand der Fuenten (1949) davaları kayda değer. Harster La Haye'de 23 Mart 1949'da yargılanmış ve 12 yıl hapse mahkum olmuştur. (Münih'te başka bir davada ilave olarak 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.) Aus der Fuenten'in ölüm cezası daha sonra yaşam boyu hapse çevrilmiştir.

Danimarka, Belçika (610), Norveç (81) ve Fransa'da

(2345) dava görülmüştür. Fransa'daki davalar arasında Fransız Yahudilerinin ölüm kamplarına gönderilmelerinden sorumlu polis ve SS komutanları Karl Oberg ve Helmut Knochen'in yargılanmaları da vardır. Batı Alman kaynaklarına göre Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya'dakiler de içinde olmak üzere bütün ülkelerde insanlığa karşı işlenen suçlardan 80.000 Alman hüküm giymiştir. Yerel işbirlikçilerin sayısı ise on binlere varmaktadır. Örneğin yalnız Danimarka'da 13.600 işbirlikçi yargılanmıştır. İşbirlikçilerin % 90'dan fazlası dört yıldan az hapis cezaları almışlardır. Yukarda sözü edilen davalarda, zamansızlık ve kanıt yetersizliklerinin getirdiği eksiklere ve kısıtlamalara rağmen büyük başarılar elde edilmiştir. Nazi rejiminin Yahudilere karşı politikaları ve liderlerinin bu suçların işlenmesindeki sorumlulukları konusunda Müttefikler tarafından pek çok belge toplanmıştır. Ayrıca büyük davaların belgeleri ve tutanakları çeşitli dillerde yayımlanmıştır. Bütün bu davalarda, büyük önemine rağmen Yahudi görünümü Nazi suçlarının pek çok yüzünden sadece biri olarak ortaya çıkmıştır. Nazilerin barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları kapsayan uluslararası hukukun çiğnenmesinin sorumluluğunu belirlemek için bunların hepsinin ele alınması gerekiyordu. Buna karşılık sadece Yahudilerin imha edilmelerinin -"Nihai Çözüm"ün- ele alındığı kapsamlı dava Kudüs'teki Eichmann Davası'dır. Eichmann Davası'nın Nazi suçlularının ve yardımcılarının Nazi suçlularına karşı davaların hala görüldüğü ülkeler için (Batı ve Doğu Almanya, Avusturya ve SSCB) önemli etkileri olmuştur.

1961'DEN SONRA SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEKİ DAVALAR

Savaşta işgal edilmiş topraklarda Nazilerle işbirliği yapan Sovyet yurttaşlarına karşı son yıllarda Sovyetler Birliği'nde

davalar açılmıştır. Bu davalar konusunda resmi yayın ve belge bulunmadığı için bunlar hakkında bilgiler Sovyet Haber Ajansı Tass'ın yayınlarından alınabilmiştir. Daha önce Sovyet yurttaşı olanlar, yani Sovyet ordusundan kaçıp da Batı ülkelerine sığınan işbirlikçiler de bu davalarda yargılanmışlardır. SSCB'nin diğer yerlerinde Yahudiler Sovyet yurttaşları olarak ele alındıkları halde, 1961'den sonraki davalar Yahudilerin Yahudi oldukları için imha edilmelerini ele almıştır. Yahudilerin öldürülmesi ve Letonya'lı işbirlikçilerinin bundaki rolleri konusunda önemli olan bir dava 1965 Ekiminde Letonya'da Riga'da görülmüştür.

BATI ALMAN VE AVUSTURYA MAHKEMELERİ'NDE DAVALAR

Savaş sonrasında bazı Müttefik devletlerin Almanlara yargılama hakkını yeniden vermeleriyle 1945'ten sonra Almanya'da mahkemeler işlemeye başlamıştı. Bonn'daki Federal Adalet Bakanlığının bir raporuna göre Alman makamları 1945 ile 1 Ocak 1969 arasında 9.401 Nazi suçlusuna karşı iddianame hazırlamışlardır. Bunlardan 12'si ölüme (1949'a kadar), 98'i yaşam boyu hapse, 6.002'si çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış, geri kalanlar ya beraat etmişler ya da cezalandırılmamışlardır. Yukarda belirtilen süre içinde 79.401 Nazı suçlu zanlısı soruşturulmuştur.

Batı Almanya'da Nazi suçlularının yargılanmaları ve cezalandırılmalarında üç dönem olduğu göze çarpmaktadır: savaşın sonundan 1952'ye kadar olan "Nazilerden arındırma dönemi"; bu alanda hukuksal faaliyetlerin nispeten kesildiği, 1952-57 dönemi; ve 1958'den sonra, Ludwigsburg'da Eyalet Adalet Bakanlıkları Merkez Bürosu'nın (Zentralstelle der Landesjustizverwaltungen) kurulmasıyla başlayan dönem. Müttefikler İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında uluslararası güvenlik açısından Almanya'nın Nazi unsurlarından

tümüyle temizlenmesi gerektiğini anlamışlardı. 1945'te başlayan "Nazilerden arındırma", yani Almanya'yı Nazi geçmişinden temizlemenin askeri, siyasal ve hukuki yanları vardır. Askeri alanda bunlar işgal altındaki Almanya'da Müttefiklerin silahlı kuvvetleri ve askeri hükümetleri için güvenli koşullarının sağlanması ve Nazi hükümetinin, polisinin, ordusunun ve parti kuruluşlarının bütün üyelerinin koruyucu tutuklanmalarıyla Nazi unsurların bunlara saldırısının önlenmesiydi. Politik alanda ise, Alman demokratikleşmesi sürecini garantiye almak için, savaş suçluları listesinde yer almayan Nazilerin, Almanya'nın kamusal, ekonomik ve sosyal yaşamına girmelerine engel olmaktı. Hukuki alanda ise, geçmişleri hakkında açıklamaların bir yargılanmayı gerektirdiği suçluların yargı önüne çıkarılmasıydı. Bu temizlik sürecinden 3 milyondan fazla Alman geçmek zorunda kalmıştır. Bu hedeflere uygun olarak hem Müttefik hem Alman mahkemelerinde Nazi suçluları yargılanmışlardır. 1946'dan 1952'ye kadar görülen davalar arasında *Kristallnacht* olaylarına (9-10 Kasım 1938) karışanlar da vardı ve sanık sayısı birkaç yüze kadar çıkmıştı.

1953'ten sonra Batı ve Doğu Almanya'da "denazifikasyon" (Nazilerden arındırma) sona erdi. Henüz yargı önüne çıkarılmamış suçluların aranmasından vazgeçildi ve bunların çoğu Almanya'dan kaçabildiler. Kaçanların Latin Amerika, Avustralya ve Arap ülkelerine gittikleri bilinmektedir. Sonuçta katiller dünyanın her yerinde özgürce ve korkusuzca yaşamaya devam ettiler (örneğin, Adolf Eichmann Arjantin'de; "Auschwitz canavarı" doktor Josef Mengele 1960'a kadar Arjantin'de; toplama kamplarında Yahudi tutsaklar üzerinde tıbbi deneyler yapan Horst Schumann iade edilene kadar Gana'da; Treblinka ve Sobibor ölüm kamplarının komutanı Franz Stangl iade edilene kadar Brezilya'da yaşamışlardır). Alman makamları Almanya'da yapılmış olmasına

rağmen Nürnberg Davalarının ülkede gerekli tepkiyi uyandırmadığını iddia ederek bu soruşturmaların kesilmesini mantıklı göstermeye çalışmışlardır. Alınan milleti, büyük yenilgiden sonra savaşın yıkıntılarını toplamaya çalışıyordu. Gerekli belgeler yoktu, galipler savaştan geriye kalmış olan bütün arşivleri ganimet olarak götürmüşlerdi. 1945 ile 1950 arasında Almanya'da varolan ve suçlulara karşı şikayet ve kanıtların büyük bir kaynağı olan olası tanık kitlesi Almanya'da Yurtsuzlar kamplarının kaldırılması ve mültecilerin İsrail ile diğer ülkelere göç etmeleri sonunda ortadan yok olmuştu. Bunun dışında, Alman halkı ve yetkili kurumları Nazilerin işledikleri suçların boyutlarının farkında değillerdi. Bu nedenle Almanlar ancak 1958'de, Litvanya'da operasyonlar yapan *Einsatzkommando Tilsit* üyelerinin Ulm'da davaları görüldüğünde bu suçların boyutlarını öğrendiklerini iddia ediyorlardı .

Bu iddianın geçerliliği ne olursa olsun, 1958'in Alman Federal Cumhuriyetinde ve bir ölçüde de Avusturya'da Nazi suçlularının adalet önüne çıkarılması için yeni bir çaba gösterilmesinin bir dönüm noktası olduğu kesindir. Dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle Batı Almanya'da, İsrail'de (Yad Vashem ve İsrail Polis Kuvveti içinde Nazi suçlularını araştıran özel bir birimin çalışmaları) ve Birleşik Devletler'de (Yahudi Ajansı Enstitüsü, Alman ve Avusturya makamlarına hukuki yardım yapmaktaydı) bu alanda yeni çalışmalar için uygun koşullar ve araçlar yaratıldı. Almanların iddiasına göre Ulm davasına kadar Alman mahkemeleri Doğu Avrupa Yahudi'lerinin "Nihai Çözüm"ü suçunu ele almamışlar ve bunun planlamasından ve uygulamasından sorumlu olanlar hiç yargılanmamışlardı. Bu davanın ardından Almanya'nın liberal hukukçuları arasında bir uyanma görüldü. Savaştan 13 yıl sonra Stuttgart yakınlarında Ludwigsburg'da, Federal Almanya Cumhuriyetini oluşturan 13 Eyalet adalet bakanla-

rının özel bir toplantısında daha önce sözü edilmiş olan Zentralstelle der Landesjustizverwaltungen zur Auflaerung der NS-Verbrechen kuruldu. 1958 Ekiminde toplanan bu kurumun memurları savcılar ve soruşturma yargıçlarıydı ve çoğunluğu genç insanlardı. Kurum işine sorunu irdeleyerek, belge toplayarak ve İsrail ve Birleşik Devletler'deki Yahudi kuruluşlarıyla bağlantılar kurarak başladı. Kurum Alman sınırlarının ötesinde, özellikle Doğu Avrupa'da işlenen suçları ortaya çıkarmayı üstlenmişti. Ancak çok karmaşık sorunlarla karşılaştı. Çalışmaları geçmişi unutmak isteyen etkin kişilerin de içinde bulunduğu Alman çevreleri için bir tehdit oluşturuyordu ve bunların arasında eski Nazi politikacıları, çeşitli yargıçlar ve polis yetkilileri, neo-Naziler vardı. Diğer yandan, çeşitli ülkelere dağılmış olan belgelerin toplanmasında çok büyük güçlükler ve engeller çıkıyordu. Bazı devletler politik nedenlerle, ellerindeki belgeleri Alman makamlarına vermek istememekteydiler.

Kurumun karşılaştığı bir engel de uygun görgü tanıklarının bulunmasıydı. Sağ kalan Yahudiler arasından seçilen tanıkların sorgulanmasında pek çok güçlüklerle karşılaşıldı; bunlardan çoğu suç işleyen kişilerin adlarını hatırlamıyorlardı. Suçluların cezalandırılması için ifadelerinin ne kadar önemli olduğunu bilmelerine rağmen bazıları o korkunç geçmişi yeniden yaşamak istemediklerini belirterek tanıklık yapmadılar. Bazıları Almanya veya Avusturya'ya gitmeyi reddettiklerinden buradaki mahkeme önünde ifade veremediler. Zaman geçtikçe tanıkları bulma sorunu arttı ve Holokost dönemi iyice geçmişe gömüldü. Bu arada sağ kalanlar içinde pek çok kişi ölmüş, bir kısmı ise adlarını değiştirmişlerdi. Alman tanıkları ise suç ortakları konusunda suçlayıcı ifadeler vermekten kaçınıyorlardı. Ancak bütün bu sorunlara rağmen kurum çalıştığı yıllar içinde önemli işler başarmıştır. 1 Ocak 1969'a kadar 1.830 büyük araştırma yapmış ve

bunların büyük bir kısmını adli makamlara iletmişti. Bu soruşturmalara 60.000'den fazla zanlı karışmış olup kurum tarafından 1969 sonuna kadar daha 500'den fazla ek soruşturma yapılmıştır.

Adli makamlara devredilen dosyalardan büyük bir kısmı zanlıların yargılanmaları ve hüküm giymeleriyle son bulmuştur. Bunlar arasında Chelmno ölüm kampı kadrosundan SS'ler; Belorusya'da çalışan *Einsatzgruppen* üyeleri; Minsk Yahudilerinin imha edilmesini konu alan Heuser davası; Treblinka, Auschwitz ve Sobibor ölüm kampları ile Tarnolopol, Czestochowa, Lvov ve Stanislav gettoları katillerinin davaları vardı. Kurum 190.000 adı içeren bir Nazi suçluları merkez katalogu da hazırlamıştır (bunların içinde ölenler ve serbest bırakılan da vardır). Kuruma yardımcı olmak üzere poliste özel birimler kurulmuştu; bunların görevleri Almanya'daki tanıkları sorguya çekmek, suçluların yerlerini bulmak ve kurumun verilerine dayanarak tutuklamalar yapmaktı. Kurumun ele aldığı önemli olaylar arasında genelde Nazi işgalindeki Sovyet topraklarında çalışan *Einsatzgruppen*'in tüm birimleri; 2.000.000 Polonya Yahudi'sinin imha edilmesini amaçlayan *Aktion* Reinhard davası sayılabilir. Kurum ayrıca Polonya'nın çeşitli yerlerindeki ve Avrupa'nın Nazi işgalindeki tüm ülkelerdeki gettolarda işlenen suçları da araştırmıştır.

Avusturya'da hükümet çevrelerinin ülkedeki Nazizm ve Yahudi aleyhtarlığı izlerini silmek iddialarına rağmen Avusturya mahkemeleri bunun aksine bir tutum sergilemişti. 1960'lı yıllarda Avusturya'da Nazi suçlularına karşı tek tük birkaç dava açılmış ve verilen kararlar dünya çapında öfke uyandıracak derecede adaletle aykırı olmuştur. Yargılananlar arasında: Adolf Eichmann'ın on binlerce Yahudi'nin gaz odalarına gönderilmesini düzenleyen yardımcısı Franz Novak; Vilna Yahudilerinin katili olan Franz Murer (Graz

mahkemesi tarafından beraat ettirilmiştir ve serbesttir); Adolf Eichmann'ın on binlerce Hollanda Yahudi'sini ölüm kamplarına gönderen yardımcısı Erich Raja Rajakowitsch (iki buçuk yıl hapse mahkum olmuştur); Doğu Galiçya'da Stanislav kenti Yahudilerini öldüren Mauer kardeşler bulunuyordu.

BATI ALMANYA VE AVUSTURYA'DA YARGILANAN SUÇLULARIN CEZALARI

Bir Nazi örgütünde üyeliğin dava açılması için yeterli olduğu savaştan hemen sonraki dönemin aksine, Alman ceza hukukunda sanığın cinayet eylemini gerçekleştirdiği veya bu eylemlerde suç ortaklığı yaptığının kanıtlanması gerekmektedir. Alt kademelerdeki Naziler için Yahudi görgü tanıklarının bulunması hala mümkün olabiliyorsa da, emirleri veren yüksek düzey Naziler için bu hemen hemen imkansızdı. Bu insanlar ancak o dönemden kalma belgelere veya suç ortaklarının verdikleri ifadelere dayanılarak yargı önüne çıkarılabilirlerdi ki, bunlar da genellikle bulunmuyordu. Batı Almanya'da ve özellikle de Avusturya'da Nazi suçlularının yargılanmalarında verilen kararlar genelde suçluları ağır cezalardan kurtarmak ya da "vicdan hatası" işledikleri temeline dayandırılarak beraat etmek eğilimini yansıtmıştır. Bu savunmaya göre Nazi yasalarına ve Nazi Partisinin politikasına göre resmi görevlerine dahil olan her şeyi yapmak zorunlulukları vardı. Böylece ya öldürmek ya da öldürülmekle karşı karşıya olduklarının kanıtlanması yeterliydi.

Almanya içindeki ve dışındaki kurumların aleyhlerinde önemli miktarda malzeme ve ifade toplamalarından sonra bile suçlulardan çoğu suçlarıyla kıyaslanmayacak kadar hafif cezalara çarptırılmışlardır. On binlerce sanık Alman zaman aşımı hükümlerinin sağladığı korunmadan yararlanmışlardır. Bu süre iki kere uzatılmış olup şimdi cinayet vakalarında 30

yıldır. Bu yumuşaklığın nedenleri arasında pek çok Alman ve Avusturyalı yargıç veya hukukçunun Nazi Partisi üyesi olmaları vardır. Nazi olmayanlar bile komşularına ağır cezalar vermek istememişlerdir. Alman ve Avusturya kamuoyunun önemli bir kısmının Nazi suçluları sorununa kayıtsızlıkları bu konuda rol oynamıştır.

Almanya'nın çeşitli çevreleri ve Alman basının büyük bir kısmı sıradan hırsızlara, katillere ve diğer suçlulara verilen cezalara kıyasla Nazilere verilen bu gülünç derecede hafif cezalara ve beraatlara birden fazla kere olmak üzere itirazda bulunmuşlardır. Buna karşılık Nazi sempatizanları beraatları ve hafif cezaları desteklemişlerdir.

NAZİ SUÇLULARI İLE İŞBİRLİKÇİLERİNİN SAYISI

Yahudilerin imha edilmesine katılmış olan Alman suçluların tam sayısını vermek mümkün olmadığından, bu konuda ancak bir tahmin yürütülebilir. Öldürme operasyonlarını planlayanlar ve bunları yöneten komutanlar ya da bu eylemlerin bilgileri, onayları ve pasif katılımları ile gerçekleştiği insanlar; bu planları ve emirleri çeşitli yetki ve girişim düzeyinde uygulayanlar başlıca suçluları oluşturuyordu. Alman devleti Başkomutanlığı, Nazi Partisinin şefleri, Gestapo, SS ve Reich Güvenlik Bürosu şeflerinden oluşan birinci grup yüzlerce kişiyi içermektedir. İkinci grupta yüz binlerce kişi olup bunların arasında Gestapo üyeleri, SS'ler, Waffen SS'ler, SD üyeleri, Nazi Almanya'sındaki polis örgütleri, Dışişleri ve İçişleri bakanlıklarının Yahudi sorunlarıyla ilgilenen özel bölüm elemanları, toplama kampları kadroları, toplama kamplarında görevli doktorlar, avukatlar, yargıçlar, silahlı kuvvetler üyeleri bulunmaktadır. Bu nedenle Yahudilerin imhası konusuna aktif olarak katılanlar hakkında yukarda verilen rakam bir abartma değildir.

Ancak bu sayının içinde Hırvatlar, Ukraynalılar, Letonyalılar, Litvanyalılar, Ruslar gibi işgal edilmiş topraklardaki işbirlikçiler yoktur. Yahudilerin, Sovyet savaş tutsaklarının ve sivil halkların öldürülmesinin planlanmasında ve gerçekleştirilmesinde yer almış olan on binlerce işbirlikçi yaşadıkları yerlerde tam bir özgürlüğe sahip olmuşlar ya da Birleşik Devletler, Latin Amerika, Avustralya ve Arap ülkeleri gibi yerlere sığınabilmişlerdir. Bunlar savaş sırasında Ukrayna milisleri, Bandera çeteleri, SS birlikleri gibi özel birimler içinde örgütlenmişlerdi. Bu işbirlikçiler sadece Nazilerin emirlerini yerine getirmekle kalmayıp kendi girişimleriyle on binlerce Yahudi'yi öldürmüşlerdir. Örneğin, Kaunas'ın ve Litvanya'nın diğer bölgelerindeki Yahudilerin öldürülmesi Sovyet ordusunun buralardan çekilmesinin hemen ardından, daha ilk Almanlarının ülkeye girişlerinden önce gerçekleşmiştir. Aynı şey Lvov'da, Doğu Galiçya'da ve başka yerlerde de görülmüştür.

DAVALARDAN ALINACAK DERSLER

1958'den, özellikle de Eichmann'ın yakalanıp yargılanmasından sonra Nazi suçlularının cezalandırılmasında gözle görülür bir değişiklik olmuştur. Almanya'da ve diğer ülkelerde uzun zamandır soruşturmadan kurtulmuş olan bazı Nazilere yeniden davalar açılmıştır; o güne kadar hapsedilmemeyi başarmış Nazi suçluların araştırılması yoğunlaşmıştır; Nazilerin başka ülkelere sığınma hakkından yararlanma olasılıkları azaltılmıştır; Nazi suçlarının unutulmaması ve bu tür suçların tekrarlanmasını önlemek için suçluların cezalandırması gerektiği bilinci artmıştır. Batı Almanya'da, ve özellikle Avusturya'da, görülen davaların çoğunda Nazi suçlularına verilen cezalar suçlarla orantılı değilse de (böyle bir oran eğer mümkünse) savcıların dikkatli hazırlıkları, kararların açıklığı ve kapsamı Holokost tarihi araştırmalarına ya-

pılan katkıyla Alman halkının ve özellikle de Alman gençliğinin yeniden eğitimini sağlamıştır.

9
ADOLF EİCHMANN VE EİCHMANN DAVASI

Nazi hiyerarşisinin en kötü kişilerinden biri olan Eichmann, Yahudileri imha etme komplosunun hedefleriyle tamamen özdeşleşmiştir ve İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamalarında mutlak bir şekilde bu saplantıya kapılmış görünmektedir. Savaştan sonra kendisine "ölüme naklin büyük görevlisi" denilmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Almanya'da Solingen'de doğmuş olan Eichmann bir tezgahtarın en büyük oğluydu. Protestan olan ana babası Eichmann sekiz yaşındayken Avusturya'nın Linz kentine taşındılar. Eichmann orada ilk ve orta okula gitti, daha sonra da bir teknik okula gönderildi. Derslerinde fazla bir üstünlüğü yoktu. 1928'den 1933'e kadar Socony Vacuum Şirketinin gezici satıcısı olarak çalıştı.

Eichmann, Alman-Avusturya Cephe Savaşçıları yarı-askeri örgütünün üyesiydi ve 1932'de Nazi partisine katıldı. Kendisini partiye daha sonra Reich Güvenlik Dairesi komutanı olacak olan arkadaşı Ernst Kaltenbrunner tavsiye etmişti. Eichmann SS'lere girdi, Avusturya'dan Reich'a döndü ve askeri eğitimini Alman SS kamplarından birinde tamamladı. 1934'te Dachau toplama kampında bir SS onbaşısı olarak sistematik terör ve şiddetle tanıştı. Aynı yılın sonunda Gizli Servis'e (SD) gönüllü olarak girdi ve Yahudi Bölümü'nde çalışmaya başladı. İlk işi istihbarat alanındaydı. Yakın Doğu'ya ve Filistin'e gönderildi ve dönüşünde yolculuğunun ayrıntılı bir raporunu sundu. Daha sonra Yahudilik ve Yahudi örgütleri hakkında bilgi edinmeye koyuldu, Yidiş ve İbranice öğrenmeye çalıştı ve 1938'de Siyonist örgütler ve Yahudi göçü konusunda uzman yetkili oldu. Aynı zamanda

SS saflarında da subaylığa yükselmişti. 1938 Martında Avusturya'nın ilhakından sonra Yahudi göçünü arttırmak için oraya gönderildi. Yahudileri göçe zorlama politikasını acımasız bir gayretkeşlikle uygulamış ve Yahudilerin mallarına el koymayı ve kendilerini ülke dışına atmayı bir montaj hattı ilkesine göre düzenlemiştir. Viyana'da kurduğu merkez (Yahudi Göç merkezi; Zentralstelle für juedische Auswanderung) o kadar başarılıydı ki, Almanya 1939'da Çekoslovakya'yı aldıktan sonra aynı merkez orada da kuruldu ve Berlin'deki Alman Yahudi Göç Merkezi bürosuna da aynı sistem uygulandı. Eichmann 1939'da Berlin'e döndü, yüzbaşılığa yükseldi ve Reich Yahudi Göç Merkezi müdürü oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Yahudileri Polonya'nın Nisko bölgesine sürdü.

Eichmann, 1941 Martında Gestapo'nun Yahudi işlerine ve halkların sürülmesine bakan Kısım IVB4'ün başına getirildi. 1941 ortalarında "Yahudi sorunu nihai çözümü" en kötü yorumunu (yani Yahudi halkının tümüyle imha edilmesi) elde edince Himmler ve Heydrich Eichmann'a bu operasyonun tüm sorumluluğunu verdiler. Gestapo bölümlerinin diğer bütün şefleri ve RSHA'nın diğer yüksek düzey memurları zaman zaman başka görevlere getirildikleri halde Eichmann'ın Üçüncü Reich'ın çöküşüne kadar Gestapo Merkezinde Yahudi İşleri Dairesi'nin başı olarak kalması bir rastlantı olamaz. Eichmann'ın bu iğrenç göreve gönülden bağlı olduğu kesindir, göreve devam konusunda en küçük bir isteksizliği bile olsaydı amirleri tarafından yerinden hemen alınacaktı.

Eichmann 1941 Ekiminde *Obersturmbannführer*'liğe (yarbay) getirildi ve savaşın sonuna kadar bu rütbede kaldı. *Einsatzgruppen* Sovyet Yahudilerini katletmeye başladığında Orta Avrupa ülkeleri Yahudilerinin Doğu'daki imha merkezlerine gönderilmeleri organizasyonunu yaptı. 1942 başla-

rında, (kendisinin hazırladığı ve organize ettiği) Wannsee Konferansı'ndan sonra Avrupa Yahudilerini ölüm kamplarına nakletmek için geniş yetkilerle donatıldı. Sürgünlerin temposunu ve zamanlamasını o ayarlıyor, bazı Yahudilerin sürgünlerden muaf tutulması isteklerine (en yüksek Alman makamları tarafından olsa bile) o karar veriyordu. Yahudi konularında amirlerini aşıp Himmler ve Heydrich'le ve onun ölümünden sonra Kaltenbrunner'le doğrudan doğruya görüşmek hakkına sahipti. Yahudilerin sadece ortadan kaldırılmasından değil, mallarının paylaşılmasından, kısmen Yahudi olanların kısırlaştırılmasından, dış dünyayı kandırıp kitle cinayetler konusundaki gerçekleri saklamaktan da o sorumluydu (Theresienstadt'taki daha az kanlı olan getto bu amaçla kullanılıyordu ve Eichmann'ın özel yönetimine tabiydi).

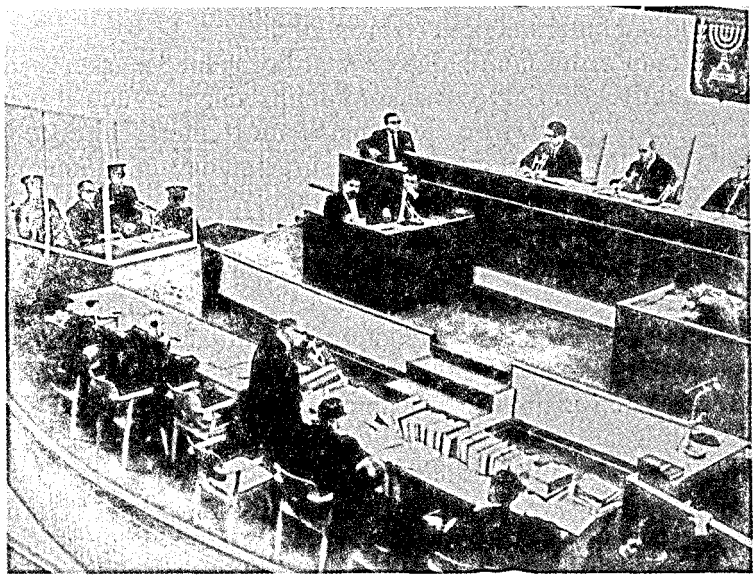
Eichmann'ın emirleri Reich içinde yerel polis merkezleri tarafından yerine getiriliyordu ve bunların hepsinde doğrudan doğruya kendisine bağlı bir Yahudi işleri memuru vardı. İşgal edilmiş ülkelerde polis müdürlüklerinde kendi kısmına bağlı özel temsilcileri bulunuyordu ve bu kişilerin Yahudi konularıyla meşgul olmaya yetkileri vardı. Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Hırvatistan gibi uydu ülkelerde Alman elçiliklerine bağlı özel temsilciler aracılığıyla çalışırdı. Eichmann yerel Yahudilerin sürgününü denetlemek üzere Macaristan'a bizzat gitmişti. Bu işi mümkün olan en kısa zamanda ve gizli şekilde yapmaya kararlıydı. Auschwitz'e mümkün olduğu kadar ölüm treni göndermek için bütün kurnazlığını kullandı ve bu işte Macar kral naibi Nicolas Horthy'nin isteklerine bile karşı geldi. Yahudi liderlerle ve bu arada Siyonist lider Rezsö Kasztner'le kedinin fare ile oynadığı gibi oynamıştı. Eichmann 1944 yazında görevinin önemliliğine o kadar inanmıştı ki, Hitler'in birkaç bin Yahudi'nin Filistin'e kaçmalarıyla sonuçlanabilecek emirlerine bile itaatsizlik et-

meye hazırdı. Bu gerçeklerin kanıtlarının bulunduğu Alman Dışişleri Bakanlığı arşiv belgeleri Eichmann'ın sadece amirlerinin emirlerini yerine getiren ve makinenin küçük bir dişlisi olduğu kuramını boşa çıkarmaktadır.

Alman ordusunun Doğu'da silah, cephane ve askere şiddetle ihtiyacı varken ve başkomutanlık takviye güç isterken Eichmann Auschwitz'e kaldırdığı ölüm trenleri için öncelik elde edebilmiştir. Himmler imha sürecine devam edilmemesini emrettiğinde Eichmann Yahudilerin Macaristan'dan Avusturya'ya yayan olarak gönderilmelerini sağlamıştı. Koşullar o kadar kötüydü ki, bunun bir ölüm yürüyüşü olacağı kuşkusuzdu. Amirleri tarafından "kana karşılık mal" değişimi için pazarlık etmesi istendiğinde bunu istemeyerek yapmış, bu durumun "Nihai Çözüm"ün tamamlanmasını tehlikeye atacağına inanmıştır. Eichmann 1944'te Auschwitz'i bizzat ziyaret etmiş ve ölüm oranının günde 10.000'den 12.000'e çıkarılabilmesi için öneride bulunmuştur.

Eichmann savaş sonunda tutuklanmış, ancak gerçek kimliği anlaşılamamış ve kaçıp 1950'de Arjantin'e yerleşmeyi başarmıştır. Buenos Aires'te karısı Vera ve üç oğluyla Ricardo Klement adı altında yaşamıştır. 1960 Mayısına kadar dünyanın her yerinde aranmış, o tarihte işlediği suçlardan yargılanmak üzere İsrailliler tarafından kaçırılıp İsrail'e götürülmüştür. Arjantin, BM Güvenlik Konseyine İsrail aleyhinde bir şikayette bulununca bu kaçırılma diplomatik bir olaya neden olmuştur. İsrail hükümeti İsrail yurttaşlarının Arjantin yasalarını çiğnedikleri için üzüntülerini belirtmiş ve eylemi kınayan kararla birlikte bu özür dileme Arjantin devletince "uygun bir karşılık" olarak kabul edilmiştir. Güvenlik Konseyi de Nazilerin Yahudi halkına karşı işlediği suçların büyüklüğünü gözönüne alarak Eichmann'ın yargı önüne çıkarılması gereğini kabul etmiştir. Bunun İsrail'in 1948'den sonra hem ABD'nin hem de SSCB'nin desteğine sahip oldu-

ğu ilk ve tek olay olduğunu kaydetmek gerekir. İki ülke arasındaki anlaşmazlık bir iki hafta içinde çözümlenmiştir.

Eichmann Mahkemesi, 1961. Kudüs, İsrail

Eichmann Kudüs Bölge Mahkemesinde yargılanmış ve duruşması 1961 Nisanından Aralık ayına kadar sürmüştür. Kendisine yöneltilen suçlardan suçlu bulunmuş ve ölüme mahkum edilmiştir. İsrail Yüksek Mahkemesi temyiz talebini 1962 Mayısında reddetmiş ve İsrail cumhurbaşkanı af istemini kabul etmemiştir. Ramleh cezaevinde asılmış, cesedi yakılmış ve külleri Akdeniz'e saçılmıştır. Eichmann'ın gerçek karakteri ve motivasyonu konusundaki tartışma ölümüyle de sona ermemiştir ve daha uzun bir süre de devam edeceğe benzemektedir. Bu konuda en açıklayıcı şeyler, yukardaki gerçeklerin yanı sıra, kendisinin savaştan sonraki sözleri ve eski arkadaş ve meslektaşlarının beyanlarıdır. Eich-

mann Arjantin'de yaşarken 1957 yılında Hollandalı Nazi gazeteci Willem Sassen ile banda alınan ve sonra yayınlanmak üzere çözülen uzun konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarında kendisinin sadece emir alan biri değil, aynı zamanda bir idealist olduğunu defalarca tekrarlayarak şöyle demiştir: "*Seninle açık konuşayım, hepsini yani 10.3 milyonunu da öldürebilseydik çok mutlu olurdum ve, 'Bir düşmanı ortadan kaldırmayı başardık,*" derdim. Eichmann yeterli derecede merhametsiz olmadığı için kendini suçlamış ve işinde kendisine engeller çıkaran "bütün o müdahalecilere" lanetler yağdırmıştır. Sassen'e Hollanda'dan Auschwitz'e ölüm trenlerinin "görkemli bir şeklide" yol aldıklarını anlatması insanın tüylerini ürpertmektedir.

Auschwitz komutanı Rudolf Hoess Polonya'da idam edilmeden önce otobiyografisine şunları yazmıştır: "*Eichmann eline geçirebildiği her Yahudi'yi ortadan kaldırma saplantısı içindeydi.*" Hoess, Obersturmbannführer Eichmann ile konuştuktan sonra kendi zayıflık anlarından her zaman utanç duyduğunu anlatmıştır. Eichmann'ın daha sonra Bratislava'da asılacak olan IVB4 Kısmından meslektaşı Dieter Wisliceny ise: "*Eichmann Yahudi sorununa yaklaşımında çok bencildi. Bu insanlara karşı herhangi bir insani duygusu olduğunu göstermezdi. Ahlaksız değildi; ahlakdışıydı ve davranışlarında buz gibiydi.*" demiştir. Eichmann'ın savaşın sona ermesinden önce adamlarına yaptığı son konuşmayı anlatan da Wisliceny olmuştur: "*Mezarıma gülerek atlayacağım, vicdanımda beş milyon kişinin ölümünün olması benim için bir tatmin kaynağı olacaktır.*" Eichmann'ın yargılanmasından on yıl kadar önce Nazi içişleri bakanlığında yüksek düzey bir memur olan Bernhard Loeserer bu insan hakkında söylenebilecek her şeyi şöyle özetlemiştir: "*Amiri olan Heydrich'ten sonra şeytani ilkelerin en güçlü cisimleşmiş şekliydi.*"

Eichmann Mahkemesi, yargıçlar. 1961. Kudüs, İsrail

1961'de Kudüs'te başlayan Eichmann davası bütün dünyada büyük ilgi uyandırmış ve hukukî, politik, dini ve psikolojik pek çok konuda tartışmalara neden olmuştur. 1960 Mayısında Arjantin'den İsrail'e getirilen Eichmann kendisini kaçıranlar tarafından polise teslim edildi. Polis kendisini hemen gözaltına alıp bir İsrail yargıcından tutuklama emri çıkardı ve bu emir zaman zaman yenilendi. Özel olarak kurulmuş bir polis birimi olan "Büro 06"nın mahkeme öncesi araştırması yaklaşık bir yıl sürdü. Savcılık ekibinin başında olan İsrail başsavcısı Gideon Hausner'in iddianamesinde "Yahudi halkına karşı suçlar... insanlık suçları... savaş suçları ve (Uluslararası Askeri Mahkemenin başlıca savaş suçlularını

yargılarken 'bir suç örgütü' olduğuna karar verdiği) "bir düşman örgütüne üye olmak" yer almaktaydı. Bütün bu suçlar İsrail Parlamentosu'nun (Knesset)in 1950'de çıkardığı Nazi ve Nazi İşbirlikçileri Ceza yasasına göre aslında suç sayılmaktaydı.

Yüksek Mahkeme Yargıcı Moşe Landau'nun başkanlığında ve Kudüs Bölge Mahkemesi başkanı Yargıç Benjamin Halevi ve Tel Aviv Bölge Mahkemesi'nden Yargıç Yizhak Raveh'in üyesi bulunduğu Kudüs Bölge Mahkemesi'ndeki dava 1961 Nisanından Aralık ayına kadar sürdü. Eichmann'ı Nürnberg Davalarında savaş suçlularının bazılarını temsil eden Köln'lü Alman avukat Dr. Robert Servatius savunuyordu. Davanın başında savunma avukatı bir dizi nedenle mahkemenin yetkisizliğini iddia etti; bunlardan en önemlisi Eichmann'a isnat edilen suçların İsrail'in yargı yetkisi alanı dışında işlenmiş ve o zaman değil yasanın çıkarılmış, İsrail Devleti'nin bile kurulmamış olduğu iddiası vardı. Ayrıca sanık Arjantin'den yasadışı yollarla kaçırılıp kendi isteği olmadan mahkemenin yetki alanına sokulduğundan mahkeme bu davaya bakmaktan kaçınmalıydı. Bir üçüncü neden de, İsrail yargıçlarının Yahudi olmaları nedeniyle Eichmann'a atfedilen suçların kurbanlarına yakın oldukları ve bu nedenle adil bir yargılama yapamayacaklarıydı.

Mahkeme bu iddiaların hepsini reddederek Nürnberg'deki Uluslararası Askeri Mahkeme gibi insanlığa karşı işlenen suçların ve savaş suçlarının mevcut yasalara girdiği kararını verdi. Yine bunun gibi, İsrail yasası yapıldığı zaman yapanlar tarafından "hukuki" olarak kabul edilebilecek eylemlere yeni suçlar yaratmış değildi. Yasa suçluları evrensel olarak suç kabul edilmiş eylemleri için cezalandıracaktı; bu kişilerin bundan önce yargılanmamalarının nedeni Nazi rejiminde Almanya'da varolan yasasızlıktı. Geçmişte veya başka yerlerde işlenen suçları kapsayan kurallar hukuk kuralları

değil, adalet kurallarıydı ve adalet bu tür suçların cezasız kalmamasını öngörmekteydi. İsrail Devleti ile yasa tarafından tanımlanan "Yahudi halkına karşı işlenen suçlar" arasında bir bağ var olduğu için bir İsrail mahkemesi bu davaya bakmaya yetkiliydi. İmha planı o dönemde Filistin'de yaşayan Yahudileri de kapsıyordu ve İsrail devletinin kurulma nedenlerinden biriydi. Suçların işlendiği tarihte İsrail Devletinin mevcut olmaması önemli değildi. Yahudi halkının sağ kalanları şimdi egemen İsrail Devleti aracılığıyla kıyımdan sorumlu olan katilleri adalet önüne çıkaracak durumdaydılar. Eichmann'ın kaçırılışı konusunda mahkeme, İngiliz ve ABD mahkemelerinin sayısız kararlarına dayanarak, bir devletin yasalarına karşı işlenen bir suçtan yargılanmak üzere mahkemeye çıkarılan bir insanın tutuklanmasının yasadışı olduğunu, ya da o ülke yetki alanına getirilme şeklini ileri sürerek karşı çıkamayacağını hükme bağlamıştı. Yargıçların duygusal bağına gelince, mahkemenin görüşüne göre, bir yargıç adalet dağıtırken insani duygulara ve tutkulara sahip bir insan olarak kalmaya devam ederdi, ancak profesyonel bir yargıç o duygularının üstesinden gelmeliydi ve gelebilirdi, aksi takdirde vatana ihanet veya cinayet gibi derin duygular ve tiksinti uyandıran bir davayı görmesine imkan olmazdı.

Savunmanın ilk itirazları böylece reddedildikten sonra Holokost'un tüm trajedisi açıklanmaya başladı. Yüzden fazla tanığın ve çoğunluğu Alman arşivlerinden alınan 1.600 belgenin yardımıyla Nazilerin Yahudilere yaptığı zulüm, ilk Yahudi aleyhtarı yasalardan Avrupa Yahudilerinin tümünün sistematik imha girişimine kadar, ve sanığın bu cinayet planının her aşamasında aldığı roller belirtilerek gözler önüne serildi. Savunma gerçeklerin çoğuna itiraz etmemiş, ancak Eichmann oynadığı rolü sürekli olarak küçük göstermeye çalışmış ve kendisinin makinenin "küçük bir çarkı" olduğunda

da ısrar ederek kendisine verilen tüm emirleri yerine getireceği yeminine bağlı kaldığını belirtmişti. Sorumluluğun büyük bir kısmını üstlerine ve astlarına atmaya çalışmıştı.

Mahkeme Eichmann'ın bu görüşünü kabul etmedi ve onun "Nihai Çözüm"ün her aşamasında baş rolü oynadığını saptadı. Kendisi Yahudilere duyduğu nefretle ve onların ortadan kaldırılması isteğiyle hareket etmişti. "Üstlerinin emirlerini" yerine getirdiği iddiasına dayanamazdı, çünkü aldığı emirleri en aşırı ve uzlaşmaz biçimde yerine getirdiği ve hatta görevini bile aştığı için bunlar yasada geçerli bir savunma olarak kabul edilmiyordu. Sonunda mahkeme kendisini iddianamede sıralanan bütün suçlardan suçlu bularak ölüme mahkum etti. Temyiz edilen karar, başında başkanı Y. Olshan'ın bulunduğu İsrail Yüksek Mahkemesi'nin beş yargıcı tarafından incelendi. Yüksek Mahkeme 1962 Mayısında Eichmann'ın talebini reddetti. İsrail cumhurbaşkanının da merhamet talebini reddetmesiyle Eichmann'ın cezası infaz edildi.

Eichmann'ın yakalanması ve yargılanması tüm dünyanın ilgisini çekmiş ve medya tarafından geniş bir şekilde yansıtılıp işlenmişti. İsrail'in eylemleri ve davanın gidişatı konusunda yaygın bir sempati varsa da, savunma avukatının yukarda belirtilen iddiaları konusunda muhalif sesler de duyuldu. Son aşamalarda İsrail'e ölüm cezasının infaz edilmeyerek büyüklüğünü göstermesi için çağrılar yapıldı. Bu yönde yükselen sesler arasında İngiliz yayıncısı ve yazarı Victor Gollancz gibi Yahudiler de vardı. Ancak kamuoyunun çoğunluğunun İsrail'den yana olduğu belliydi ve dava devam ettikçe ortaya atılan açıklamalar Nazilere ve Eichmann'a karşı yeni bir nefret dalgasına neden oldu. İsrail'de davayı açanlar bunu sadece adaletin yerine getirilmesi olarak değil, özellikle sadece 15 yıl gibi kısa bir süre sonra Holokost'un büyüklüğünü ve sonuçlarını kavrayamayan İsrail'deki ve dış ülkelerde-

ki yeni kuşaklar için eğitici bir unsur olarak görüyorlardı. Almanya'da Nazi suçlularının yargılanmasına yeni bir ivme verildi. Gençler ve yaşlılar bu tür korkunç suçların işlenmesini mümkün kılan koşulları ve dünyanın geri kalan bölümünün bunları önlemekteki başarısızlığının nedenlerini sorgulamaya başladılar. Yahudi liderlerinin davranışları yakından incelenip tartışıldı ve kurbanların ilk baştaki direnememe nedenleri belki de ilk kez olarak ve hatta İsrail'in genç kuşakları tarafından da, anlaşıldı. Eichmann davasında Nazilerin "Yahudi Sorununun Nihai Çözümü" ciddi bir hukuk araştırmasının merkez noktası olmuş olup, o zamana kadar büyük ölçüde eksik olan Holokost bilincinin artmasını sağlamıştır. Dava Holokost araştırmalarına da yeni bir ivme kazandırmıştır.

10
SOVYET RUSYA VE HOLOKOST

Stalin'in Nazi Almanya'sıyla 1939 Ağustosunda Ribbentrop-Molotov paktıyla resmileşen yakınlaşmasından sonra Sovyet diplomasisi, basını ve propagandası özellikle 1939 Eylülünden sonra işgal edilmiş Polonya topraklarında vahşete dönüşen Üçüncü Reich'ın Yahudilere yaptığı zulmü küçümsemiş ve hatta sonra da saklamıştır. Böylece Sovyet Yahudileri Alman işgali altına girdiklerinde Yahudi aleyhtarı imha sistemi konusunda bilgisizdirler. Ancak, Almanya'nın SSCB'ye saldırısından (Haziran 1941) sonra ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar (1945) Sovyet diplomasisi ve propagandası Nazizmin barbar karakteri üzerinde durmuş, hatta kimi zaman V. Molotov'un 1942 Ocak ayında imzaladığı diplomatik bir notada olduğu gibi, kurbanların "her yaşta çocuk ve kadının da aralarında bulunduğu Yahudiler" olduğuna işaret edilmiştir. 1941-42'de Yahudi Anti-Faşist Komitesi'nin kurulması Batı'daki ortak Nazi düşmana karşı Sovyet Yahudi dayanışması duygularını pekiştirmekte yararlı olmuştur. İlya Ehrenburg'ın daha önce Alman işgalindeki topraklara giren Sovyet ordusuna bağlı bir savaş muhabiri olarak önemli bir rol oynadığı Sovyet iç basın raporlarında bile Yahudilere yönelik Nazi vahşetinden söz edilmiş ve bu olaylar kimi zaman çok canlı olarak anlatılmıştır.

Ancak savaştan hemen sonra Stalin kendisi tarafından tam bir "çizgi" değişikliği yapılmış ve Stalin politikasını "*Hitler'ler gelip giderler ama Alman halkı sonsuza kadar kalacaktır*" deyişine uygun olarak düzeltmiştir. Bu düzenleme ile Sovyetler Birliği'nin Alman işgalindeki topraklarında Yahudilerin sistematik bir şekilde imha edilmeleri konusundaki bilgileri örtbas edilmiştir. Ehrenburg ile Sovyet Yahudi ya-

zarı Vasili Grossman'ın görgü tanıklarının raporlarından derledikleri Kara Kitabın yayınlanması son anda Stalin'in sansürcüleri tarafından yasaklanmıştır. O dönemde Ukrayna yönetiminin başında olan N.S. Kruşçev, Yahudiler hakkındaki gerçeğin örtülmesi politikasının gerekli olduğu kanısına varmıştı. Yerel halkın büyük bir kısmı Yahudilerin kitle halinde öldürülmelerinde Nazilere aktif veya pasif olarak yardımcı olmuşlardı. Ayrıca, sağ kalan ve Ukrayna'ya dönen Yahudilerin evlerinin ve işlerinin kendilerine geri verilmesi sorumluluğunu onlara yükleyemezdi. Kruşçev rejimi (1953-64) ve ondan sonrasında bu gerçeği örtbas etme politikası SSCB'de devam ettirilmiştir. De- Stalinizasyon "yumuşama" döneminde entelektüeller kimi zaman farklı bir tutumu dile getirebilmişlerse de, (örneğin Victor Nekrasov'un 1959'da bir Babi Yar anıtı dikilmesi istemi ya da Yevgeni Yetuşenko'nun 1961'deki "Babi Yar" şiiri) antisemitik içerikli bir karşı saldırı hemen başlamış ve 1963'te Kruşçev'in Yevtuşenko'ya karşı kamuoyu önünde saldırısıyla son bulmuştur. Yahudilerin imhasının Sovyet "bellek çukuru"na atılması o kadar ileri gitmiştir ki, Yahudi kitle mezarlarına anıtlar dikilmesi önlenmiş, ya da kurbanlar olarak özellikle Yahudilerden söz edilmesine izin verilmemişti. Vilna ve Kovno'da (Kaunas) varolan bu tür anıt ve yazıtlar ya yok edilmiş, ya da silinmiştir. Kimi zaman da Nazi kitle kıyımlarının kurbanların "masum Sovyet yurttaşları" veya "Ruslar, Ukraynalılar ve diğerleri" oldukları "bitaraf" formüller (bunlar basında, edebiyatta ve tarihte de kullanılmıştır) bunların yerine geçirilmiştir. (Bu kuralın bilinen istisnaları Minsk yakınlarında Yidiş dilinde yazıtı olan bir taş ile Riga yakınlarındaki bir ormandaki bir anıttaki tarafsız "faşizm kurbanları" formülünün Yidiş dilindeki çevirisidir.) Kruşçev Nazi işgali altındaki Sovyet Yahudilerinin "herkes gibi iyi ve kötü" olduklarını ve bazılarının Sovyetlere karşı Nazilerle işbirliği

yaptığını da vurgulamıştır.

1967 İsrail-Arap Altı Gün Savaşı'ndan sonra bu politika güçlendirilerek gülünç ve hatta müstehcen bir karakter almıştır. "Anti-Siyonist" nefret kampanyasının başlatılmasıyla Sovyet propagandası Holokost sırasında öldürülen milyonlarca Yahudi'nin "Siyonist-Nazi işbirliği"nin kurbanları olduğu söylemini tekrarlamıştır. Bir "Siyonist-Nazi komplosu" tezi "belgelenmiş" ve bu konuda yayınlar yapılmıştır. Bu yeni politik propagandanın amacı İsrail Devletini "zamanımızın Nazileri" ve "ilerici insanlığın düşmanı" olarak sunmaktı.

Sovyet Yahudilerinin bu Holokost ve "Nazi" İsrail resmi politika ve propagandasına duygusal tepkisi, aralarında ve hatta tümüyle asimile edilmiş çevrelerde bile, neo-Siyonist dalgasının ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur.

11
ARAPLARIN HOLOKOST'A KARŞI TUTUMLARI

Holokost haberleri dünyaya yayıldığında Arap toplumlarındaki hakim görüşün ne olduğunu özetleyebilmek pek mümkün değildir. Ancak Arapların yazılarından ve liderlerinin beyanatlarından, Yahudilerin yaptıkları kötülükler ve ülke için oluşturdukları tehlike nedeniyle Almanya'nın hareket tarzının haklı olduğunun sürekli olarak iddia edildiği anlaşılmaktadır. Bu eylemlerin kendini savunma için gerekli olduğu açıklanmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse:

Bağımsızlık Savaşında Arap Lejyonunun komutanı ve şu anda Ürdün senatosunda senatör olarak bulunan Abdallah al-Tall, Yahudilerin Nazilere iftira etmesini (*firya*) kınamaktadır. Almanların Birinci Dünya Savaşındaki yenilgilerinin nedeninin Yahudiler olduğunu anlayıp İkinci Dünya Savaşında da yenilmelerine neden olduklarından korktuklarını söyleyerek, "*ve öyle de oldu,*" demektedir. Hitler'e "iftira edilmiş ve kendisi haksızlığa uğratılmıştır", çünkü o Yahudilere, kendisinden önce Yahudileri öldüren Firavun, Nebukadnezar, Romalılar, Bizanslılar, Titus, Hz. Muhammed ve Avrupa halklarının yaptıklarından daha fazla bir şey yapmamıştır. Yahudilerin Talmud ve Protokoller üzerine dayanan suçları ve barbarlıkları, insan kanı emmeleri, kuyuları zehirlemeleri, Masonlukları hiç değişmemiştir. Hitler'in oluşturduğu bir bilimadamları komitesi Yahudilerin sürülmeleri ya da imha edilmeleri sonucuna varmıştı:

Hitler bilimadamlarının kararlarını uygulamış ve Yahudilere kuşaklar boyunca yapılmış olanları yapmıştır -onları öldürmüş, halklarını aldattıkları ve ihanet ettikleri ülkelerden sürmüştür. (Khattr al-Yahudiyya al-Alamiyya Ala al-İslam

wa-al- Masihiyya (Dünya Yahudilerinin İslam ve Hıristiyanlık için Tehlikesi), 115-7).

Hitler ve müftü Hacı Emin el-Husseini 9/12/1941

Tall ayrıca, okurun kendisinin Yahudilerin öldürülmesini onayladığını düşünmesini de istemediğini ilave etmekte, ve Arapların bir kıyım fikrini asla düşünmeyeceklerini söylemektedir. Geçmişin olaylarını sadece Yahudilerin kötülük dolu karakterlerini ve çirkin geleneklerini doğruladığı için hatırlamakta ve Arapların, Yahudilerin Almanların elinde çektiklerinden dolayı ıstırap çekmek zorunda kaldıklarına üzülmektedir. Bir başka bölümde şöyle demektedir:

Yahudilerin kıyıma uğramalarının suçu en önce Yahudilerin kendilerine, hilekarlık (ghadr), sahtekarlık (makr), ihanet karakteristiklerine ve ondan sonra da, kötü Yahudi karakterine (maqit) daha fazla dayanamadığı anlaşılan Avrupa uygarlığına

aittir. Yahudilere duyulan nefret ve kötü huylarına duyulan iğrenme zamanla toplu olarak öldürülme hareketine yol açmıştır (s. 283).

Mısırlı devlet adamı Muhammed Ali Aluba'nın tutumu da buna benzemektedir. Yahudilerin kötülüklerini sıraladıktan sonra şöyle devam etmektedir:

Hitler'in dünyayı onlara karşı harekete geçirmesinin nedeni budur; Tanrıdan korktuğu veya dindar olduğu için değil, milletini ve dünyayı Hıristiyan halklarının içine girmiş bu kötülükten kurtarmak ve Yahudi olmayanların damarlarında akan zehiri temizlemek için. Alman halkının bilim, teknoloji ve milliyetçilik bakımından dünyanın en ileri milleti olduğu ve ve kendini Siyonizmin faaliyetlerine karşı savunacak bağışıklığa sahip olduğu çok iyi bilinmektedir. Ancak Hitler halkını neredeyse sonuna getirecek derecede zayıflatanın ne olduğunu anlamıştı. Aynı şey bu kadar bağışıklığı olmayan diğer milletler için çok daha fazla geçerlidir. (Filistin wa-al-Damir al-İnsani (Filistin ve İnsanlığın Vicdanı), 176).

Bu iddialar sadece Almanların Yahudilere karşı eylemlerini açıklamak, anlamak ve doğrulamak çabası değil, aynı zamanda Nazilerden ders almaya hazır olunduğunu göstermektedir. "Uluslararası İlişkilerde Siyonizm"in yazarı Dr. Muhammad Abd al-Mu'izz Naşr şöyle yazıyor:

Gerçek şudur ki, 1948 yılından sonra Arap ülkelerinde yaşayan herkes için Hitler'in dünya Siyonizmi hakkında yazdıklarını incelemek artık çok önemli olmuştur. (al-Şahyuniyya fi al-Majal al-Dawli (Uluslararası İlişkilerde Siyonizm), 87).

Almanların altı milyon Yahudi'yi öldürmedikleri, Yahudilerin ve İsrail'in politik avantaj elde etmek için Holokost'un boyutlarını abarttıkları sık sık iddia edilmiştir. Yahudiler merhamet uyandırmak amacıyla böyle davranmışlardır; başka halklar da Naziler tarafından zarar görmüşlerdir, ama sadece Yahudiler ıstıraplarının ticaretini yapmaktadırlar.

Alman neo-Nazi gazetesi *Deutsche Soldaten and National Zeitung* editörü Dr. Frei ile yaptığı bir görüşmede Başkan Nasır'ın şöyle dediği bildirilmektedir:

Kimse, insanların en basiti bile altı milyon Yahudi'nin öldürüldüğü yalanını ciddiye almaz. Siz nasıl bunu kabul ediyorsunuz?

Dr. Frei şu yanıtı vermiştir:

Kimse Yahudilerin Yahudi oldukları için öldürüldüklerini inkar etmiyor ve duygusu olan herkes bunu derinden hissetmektedir. (1 Mayıs 1964).

Nasır 8 Mart 1965'teki bir konuşmasında şöyle demiştir:

İkinci Dünya Savaşında Yahudilerin Almanya'dan zarar gördükleri iddia edilmiştir. Zarar gören sadece Yahudiler miydi? Çekler de, Yugoslavlar da, Fransızlar da zarar görmüşlerdir.

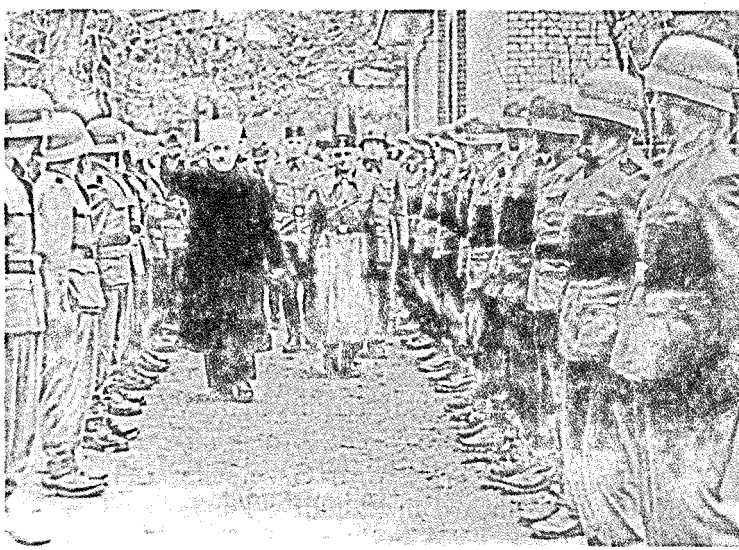
1967'de Ürdün başbakanı ve sonra da Londra sefiri olan Sa'ad Jum'a Nazilerin altı milyon Yahudi'yi öldürdüklerini bir "masal" olarak nitelemiştir. (Almnamara wa Ma'arakat al Masir (Komplo ve Kader Savaşı, Beyrut 1968, s. 20-22).

Mısırlı solcu gazeteci ve Mısır Gazeteciler Derneği eski başkanı Ahmad Balia al-Din Yahudi "tekniğini" şöyle açıklamaktadır:

Hitler rejimi Yahudilerden çok daha fazla sayıda Sovyet ateistini, Polonya Katoliğini ve Balkan milletlerinin Ortodoks halkını öldürmüştür. Ancak bu kayımların hesaplarının hepsi kapanmış, bir tek Yahudilerinki açık kalmıştır. Çünkü birileri yardım ve tazminatla karşılığı ödenecek olan bu durumu sürekli olarak sömürmektedir. (İsra'iliyyat, "Judaica" s. 226)

Holokost'un önemini azaltma çabalarının nedeni İsrail'e yardımın bir kısmının dünyanın Avrupa Yahudilerinin imha edilmesindeki sorumluluğunu paylaşmadan kaynaklandığı düşüncesidir. Bu nedenle Holokost'un boyutlarını küçültme ve böylece dünyanın Yahudilere hiçbir şey borçlu olmadığı

görüşü Arapların çıkarınadır. Bu anlamda Holokost Yahudilerin sözde insanlığın kendilerine olan borcunu "faiziyle" alma çabalarını kınamak için kullanılmaktadır.

13. bölükte Alman askerleri ve müftü Hacı Emin el-Husseini. Hırvatistan © Bundes archive.

12
HOLOKOST'UN TARİHİNİN YAZILMASI

Holokost'un Yahudi tarihinin yazılması aslında zulüm döneminde başlamıştır. Topluluklarda, gettolarda ve hatta kamplarda, Yahudiler yaşadıkları, mücadele ettikleri ve Nazi idaresi altında işkence çektikleri her yerde kaderlerinin kanıtlarını korumaya çalışmışlardır. Alman ve Yahudi belgeleri, raporları ve günlükleri toplanmış, duvarların içine, bodrumlara saklanmış, toprağa gömülmüş veya güvenilir ellere teslim edilmiştir. Bunlardan bir kısmı savaştan sonra sağ kalanlarca bulunmuş, bir kısmı rastlantıyla ele geçmişti. Bazı belgeler ise hiç saklanmamış, örneğin Anne Frank'ın günlüğü gizlendikleri yerin yıkıntıları arasında babası tarafından bulunmuştur.

En yoğun çaba, tarihçi Emanuel Ringelblum tarafından Varşova gettosunda harcanmıştır. Ringelblum Yahudilerden belgeler, raporlar, özetler, araştırma eserleri, anılar ve günlükler toplamıştır. Bunlardan en önemlisi çeşitli dillerde gazete koleksiyonlarıdır. Düzinelerce kişi "Oneg Şabat" (Şabat'ın neşesi) kod adı altında düzinelerce kişi kalite ve sayıda eşsiz olan kaynak malzemesini bir araya getirmişlerdir. Savaştan sonra gettoda gömüldükleri yerlerden bunların ancak üçte iki kadarı ele geçirilebilmiştir. Bu malzeme ve Ringelblum'un o dönemden kalan yazıları Nazi işgalinde Polonya Yahudileri tarihinin başlıca araştırma kaynağıdır. Ringelblum yıkılışı sırasında gettodan kaçabilmiş, ama 1944 Martında Varşova'da saklandığı yerde Gestapo tarafından yakalanmış ve bütün ailesiyle birlikte öldürülmüştür.

Yaşamak için mücadele veren erkek, kadın ve hatta gençler çektiklerinin hiç olmazsa anısını yaşatmaya çalışmışlar-

dır. Bu faaliyetleri, kendileri yok olup gitseler de, Yahudi halkının varolacağına dair inançlarından kaynaklanmıştır. Filistin'de bir milli yurt düşüncesinin ayakta tuttuğu bu umudun yanı sıra dünyanın en azından kendilerinin tanık olduğu gerçeği bilmesi gerektiğine inanmaktaydılar.

Bu miras, kurtarılan Polonya'da sağ kalan gruplarca sürdürülmüş, bu insanlar sonunda Merkezi Yahudi Tarih Komisyonu'na dönüşen tarih dernekleri kurmuşlardır. Bu merkez Varşova'daki Yahudi Tarih Enstitüsü'nün çekirdeğini oluşturmuştur. Nazi yönetiminde Doğu blokunda Yahudilerin tarihi ile uğraşan tek enstitü budur. Müdür Bernard (Berl) Mark idaresinde (1949'dan 1966'da ölümüne kadar) belgeler ve araştırmalar hem yidiş hem lehçe olarak kitaplar ve dergiler halinde yayınlanmıştır. İsrail'in de içinde olduğu diğer ülkelerdeki enstitülerle bağlantılar kurulmuştur. Polonya 1968 ortalarında Yahudi aleyhtarı olma yoluna girdiğinde Enstitü'nün Yahudi araştırmacılarından çoğu İsrail'e göç etmişlerdir.

Bu faaliyetlere ilk başlayanlardan biri de, 1946'da Batı'ya giderken toplanmış malzemenin bir kısmını yanına alan tarihçi Philip Friedman'dır. O sırada Komisyon'un çalışmaları Almanya'nın Amerikan işgal bölgesine giden Yahudilerden bazıları tarafından devam ettiriliyordu. Malzeme daha sonra İsrail Devleti'ne nakledilmiş ve orada Merkezi Anma Kurumu (Yad Vashem) arşivlerinin bir bölümünü oluşturmuştur. Daha sonra Birleşik Devletler'de yaşayan Philip Friedman, Holokost döneminin bilimsel tarihi araştırmaları kurucularından biri olmuştur.

Friedman bu erken dönemde kesin sonuçlara varma yeteneğiyle sivrilmiştir. Savaşın sona ermesinden sonraki on yıl boyunca Holokost tarihi bakımından başlıca Yahudi faaliyeti, Yahudi ve Yahudi olmayan kaynak malzemesi toplanmasından meydana gelmişti. İlerki yıllarda İkinci Dünya Sava-

şı'nın araştırılmasında çok önemli rol oynayan Nürnberg mahkemesi olayı bu eğilimi büyük ölçüde etkilemiştir. Gerek bu, gerekse diğer savaş suçları mahkemeleri için toplanan malzeme miktar olarak o kadar fazla ve kanıt olarak o kadar çoktu ki, onlarca tarihçi bunları tüketememişlerdir. Bugün, pek çok ek malzemenin ortaya çıkmasına ve devlet arşivlerinin açılmış olmasına rağmen bu davaların tutanakları elde edilebilen en iyi tarihi kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bazı durumlarda, örneğin Alman Auschwitz davasında (Frankfurt 1963-65) olduğu gibi, toplanan belgeler verilen kararlardan daha önemlidir. Bu nedenle Holokost döneminin ilk kapsamlı araştırmalarının hemen hemen tümünün uluslararası askeri mahkemelerin malzemesine dayanması doğaldı. Bu kaynakların kökeni Yahudi olmayıp, çoğunlukla Almanya ve diğer devletler olduğundan Yahudiler ve davranışları hakkındaki görüşler tek taraflıydı, ve Yahudiler genelde Nazi çılgınlığının çaresiz kurbanları olarak gösteriliyordu. Bu araştırmalardan çıkan yeni bir araştırma konusu antisemitizmdir. Otuzlu yılların sonlarından başlayarak sayısız araştırma bunun tarihine, sosyolojik, psikolojik ve politik köklerine inmiş -özellikle Auschwitz'den sonra- açıklanamaz olarak görülen şeyi açıklamaya çalışmıştır. Almanların "Yahudi sorunun nihai çözümü" adını verdikleri şeyin gelişmesi ve uygulanması ilk kez Reitlinger (1953), Tennenbaum (1956) ve Hilberg'in (1961) kapsamlı kitaplarında ele alınmış ve bunların hepsi de büyük ölçüde Nürnberg mahkemeleri malzemesinden yararlanmışlardır.

Bu arada Hitler yönetimindeki Avrupa Yahudilerini ilgilendiren olayların araştırılmasını görev bilen arşivler ve enstitüler ortaya çıkmıştır. Almanya ve Hollanda'dakiler gibi Nasyonal Sosyalizmi ve Savaşı araştıran bazı enstitüler için Yahudi cephesi de çalışmalarının bir bölümünü oluştururken, Yahudi enstitüleri ise sadece bu amaçla kurulmuştu.

Fransa'daki Yahudi Çağdaş Belgeleme Merkezi (CDJC) 1943'te Grenoble'da gizlice kurulmuştu. Kurucusu ve müdürü Isaac Schneerson'du. Fransa'nın kurtuluşundan sonra CDJC Paris'e taşındı ve 1956'da Schneerson'un girişimiyle dikilen Meçhul Yahudi Şehidi anıtının bulunduğu binaya yerleşti. Schneerson 1969'da öldüğünde enstitü 42 cilt belge, araştırma ve monografi yayınlanmıştı ve *Le Monde Juif: la Revue du CDJC* adlı üç aylık bir de dergi çıkarıyordu. Londra'da kurucusu Alfred Wiener'in adıyla anılan Wiener Kütüphanesi de eski enstitülerin devamıdır. Selefi Almanya'da Nasyonal Sosyalizm hakkında malzeme toplayan bir Yahudi arşiviydi ve arşiv Hitler'in iktidara gelmesiyle imha edilmek zorunda kalınmıştı. Arşiv daha sonra 1934'te Amsterdam'da yeniden kurulmuş, 1939'da Londra'ya nakledilmiş ve orada dönemin en iyi belge enstitülerinden biri olmuş, daha sonra Walter Laqueur'un idaresinde genel olarak çağdaş tarihle ilgilenmiştir. YIVO Yahudi Araştırmaları Enstitüsü merkezi Vilna'da olup dünyanın yidiş dilinde araştırma yapan başlıca kurumuydu (YIVO "Bilimsel Yahudi Örgütü" kısaltmasıdır). Bu enstitü Nazi işgalinde 100.000'den fazla kitap ve bir o kadar el yazması ve arşiv malzemesi toplamıştı ve bunların hepsi Almanlar tarafından alınıp götürülmüştü. Bunların büyük bir kısmı bulunmuştur ve bu gün New York'taki YIVO Enstitüsü'ndedir. Philip Friedman ve Jacob Robinson'un liderliğinde Enstitü, Yad Vashem ile birlikte ortak araştırma projeleri yürütmektedir.

Şehitler ve Kahramanlar Anma Kurumu olan Yad Vashem İsrail Devleti'nin milli enstitüsüdür. Yahudi tarihçisi Benzion Dinur'un Eğitim ve Kültür Bakanı olduğu 1954'te bir yasayla kurulmuştur. Yasakoyucu Yad Vashem'e (adı İşaya 56:5'ten alınmıştır) iki görev vermiştir: öldürülenlerin anısını korumak ve yok edilen Yahudi yaşamı hakkında tüm malzemeyi toplamak ve "Nazi düşmanına ve işbirlikçilerine

karşı isyan eden, onlara karşı savaşan ve ölen bütün Yahudi halkına saygı göstermek." Yahudilerin çaresiz kurbanlar olarak sunulan imajlarına tam bir zıtlıkla, burada direnmeye bilinçli bir vurgulama getirilmiştir. Bu çifte göreve uygun olarak bir anma salonu, bir sinagog ve sürekli bir sergi kurulmuş ve bunlar büyük bir meydanla birleştirilmişti. İsrail'in resmi Holokost Anma Günü (ki, Varşova ayaklanmasının yıldönümüdür) töreni bu meydanda yapılır. Yıl boyunca gerek İsrailli gerekse turist binlerce insan burasını ziyaret ederler. Tarih yazma görevi olarak bir kütüphanenin yanı sıra, kitaplar ve dergiler yayınlanmakta, araştırmalar yapılmaktadır. Dünyanın benzer enstitüleri ve savaş suçlarına bakan mahkemelerle yakın ilişkiler sürdürülmektedir. Bu merkez enstitü dışında İsrail'de sağ kalan getto savaşçıları ve partizanlar tarafından kurulmuş iki enstitü daha vardır. Holokost'un kurbanlardan biri olan büyük Yahudi şairi Itzhak Katznelson'un adını taşıyan Getto Savaşçıları Evi bir anma, araştırma, belgeleme ve eğitim merkezi olarak hizmet görmektedir. Müzesinde Treblinka ölüm kampının tam bir modeli vardır. Çoğunluğu arşivlerinden anılar olmak üzere kitaplar ve dergiler yayınlar. Buna benzeyen bir diğer kurum da, dergisi pek ünlü olan Moreshet'tir ("miras"). İsrail'de İbranice olarak basılan kaynak malzemesinin, anıların, araştırmaların ve monografilerin çok küçük bir kısmı başka dillere çevrilmiştir.

Genelde Yahudi ve özel olarak da İsrailli tarihçi için Yahudi halkının benzeri olmayan trajedisiyle uğraşırken bilimsel yöntem ve ruhsal dengeyi bulmak güç olmuştur. Araştırmaların epey duraksamalı olarak gelişmesinin başlıca nedeni bu olsa gerektir. Önemli bir fırsat ilk olarak 1961 Eichmann davası ile çıkmış ve burada Yad Vashem'in zengin arşivleri ilk kez büyük çaplı olarak kullanılmıştır. Ancak dava başka şeyler de başarmıştır. Yeni bir bilinçlenme, daha objektif ve

rasyonel bir yaklaşım getirmiş, aynı zamanda birikmiş gerilim, suçluluk ve horgörü duygularının çoğunu söküp atmıştır.

Davanın ardından kamu ahlak patlaması gibi bir şey olmuş ve bu iki hedefe yönelmişti. Yahudiler arası tartışmalar Nazilerin kendi kolaylıkları için her yerde kurdukları Yahudi Kurulu, *Judenrat*, üzerinde yoğunlaşıyordu. Bunlar imha sürecinde işbirliği yapmakla suçlanıyorlardı. Diğer yandan ve aşağı yukarı aynı dönemde, Rolf Hochhuth'un *The Deputy* oyunu Katolik kilisesini, özellikle de Papa'yı, herkesin çok iyi bildiği bir konuda açıkça protestoda bulunmamak ve müdahale etmemekle suçlamaktaydı. Ateşli tartışmalardan tarihi gerçekler ve koşullar hakkında şaşırtıcı bir bilgisizlik olduğu görülüyordu. Bu da araştırma çabalarına ivme kazandırdı. Başka suçlular da bulundu. Hemen hemen aynı zamanda olmak üzere ABD ve İngiltere'de yayınlanan üç araştırma, suçu Yahudileri kurtarmaya hevesli olmayan Müttefiklere yükledi. İsrail'de araştırma sistemleştirildi, yöntemler açıklığa kavuştu, üniversiteler araştırma ve eğitimle uğraşmaya başladılar. Zengin Yahudi kaynak malzemesi kataloglanmış ve incelenmeye açılmıştır. Yeni *Encyclopaedia Judaica* da bu ilerleyen araştırmalardan yararlandı. Amerika'da Yahudi kurulları faaliyetlerinin ilk genel sistematik ve tarafsız araştırma kayıtları yayınlandı ve Yad Vashem ile YIVO da bu konuda işbirliği yaptılar. Macar Yahudileri Dünya Federasyonu ABD, İsrail ve Macaristan'da tarihçilerin araştırmalarını ve belgelerini yayınladı. Hollanda, Danimarka ve Slovakya hakkında monografiler daha tam ve ayrıntılı bir tablo çizmektedir. Gelecekteki merkezi İsrail olacak yeni bir Yahudi araştırma ekolü giderek gelişmektedir. Erişilebilir kaynak malzemesinin en büyük kısmı burada olduğu için ve Yahudilerin bu yakın geçmişteki felaketleriyle bir uzlaşmaya varma ihtiyacı burada hissedildiği için bu gayet doğaldır.

Dünyanın Holokost'la olan ilişkisi çeşitli kamu olgularında yansımıştır. Genelde ve tarih alanında araştırmalar bunun bir parçasıdır. Auschwitz batı dünyasında insani huzursuzluk için bir slogan olmuştur. Almanlar gibi yüksek derecede kültürlü bir halkın kitle kıyımı için modern teknoloji ve bürokrasiyi kullanabilmeleri tarihçilerle birlikte sosyolog ve psikologları da insan doğasını araştırmaya yöneltmiştir. Bu düşünce ekolleri için Yahudilerin imha edilmesi bir örnek ve bir uyarı oluşturmaktadır. Bu, tarihte Nasyonal Sosyalizmin en özdeki doğasının kanıtı olmakta ve ahlaki bir tavır alma gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Robert Cole bunu şöyle dile getirmektedir: "*Nazi döneminin tarihi ölüm kamplarına atıf yapmadan araştırılabilse, bu, o dönemin bütün ahlaki hükümlerini geçersiz kılmayacak mıdır?*" Bu sav A.J.P. Taylor'un tarih görüşüne karşı ileri sürülmektedir. Taylor Hitler'i geleneksel bir Alman devlet adamı olarak görmekte ve politikasının sonuçlarının rastlantısal olduğu ve büyük ölçüde Batılı devletlerin politikalarıyla kışkırtıldığını iddia etmektedir. Almanya'nın suçluluğu hakkında aynı tartışma Almanya içinde de çıkmıştır. Orada da "nihai çözüm" giderek Hitler'in politikasının ayrılmaz ve en tutarlı parçası olarak görülmektedir. Almanya'da genelde kısmen mahkemelerle ilgili, kısmen bağımsız olarak gerçekler ve nedenler üzerinde çok ciddi araştırmalar yapılmıştır. Alman vahşetinin yarattığı şok antisemitizme karşı bir tiksinti doğmasına katkıda bulunmuş ve bağımsız İsrail Devleti'nin kurulmasına destek sağlamıştır. O günden bu yana 56 yıl geçmiştir ve yeni kuşak İkinci Dünya Savaşı olaylarına çoğunlukla farklı bakmakta ve günlük olaylara bu tarihi olaylardan bağımsız olarak kendi yorumunu getirmektedir. Bu nedenle İsrail kayıtlarını düzgün tutma ihtiyacını biraz daha fazla hissetmektedir.

13
HOLOKOST'TAN SONRA YAHUDİ BİLİNCİ

20. yüzyılda Yahudi yaşamının en büyük iki olayı Holokost ve İsrail Devleti'nin kurulmasıdır. Maddi ve manevi bakımdan ikisinin birbirinden ayrılması imkansızdır. Bunlar birbirlerine bağlı olaylardır. Yahudi devleti Hitler'den ve İkinci Dünya Savaşı'ndan önce kurulsaydı Yahudiler herhalde yine büyük kayıplara uğrayacaklardı ama bunlar böyle bir felakete dönüşmeyecekti. Auschwitz ve onun temsil ettiği şeyler olmasaydı, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar bir Yahudi devletine olan acil ihtiyacı bu kadar açık seçik göremeyeceklerdi. Şimdiki kuşağın Yahudi dağılımının iki bin yıllık yolunu değiştiren bu iki olayın ruhsal olduğu kadar tarihi sonuçları konusunda net sonuçlara varmaları için henüz pek erkendir.

"Holokost sonrası dünyanın daha önceki dünyadan temel değişiklikler gösterdiği" bellidir (Judaism, 16, no. 3(1967),268). Auschwitz'den sonra Yahudi kimliğinin yeniden yaratılması gerekmiştir. Modern Yahudi'nin sorunu temelde bir varoluş sorunudur. Düşünmesinin değil, varlığının sorunudur. Holokost sırasında Yahudi varlığı tehlikedeydi. Holokost'tan kurtulmuş olan yazar Elie Wiesel, Yahudiler de dahil olmak üzere tüm insanlığın başarısızlığın evrenselliğinin ve deneyiminin bütünlüğünden söz eder. "*İlgili herkes kendi durumuna tümden bağlıydı: katil cinayetine, kurban kaderine, seyirci kayıtsızlığına.*" Ve: "*Daha önce hiç bu kadar çok Yahudi bu kadar çok Yahudi tarafından terk edilmemişti.*" (Judaism, aynı eser, 281-2). Bu aşırı deneyim şu soruyu getirir: "Gelecekte dünya ile ilişkide ve kendi aramızda hangi değerlere göre hareket edeceğiz?" Bu soruya "Holokost-sonrası

gelecek" adı verilmiştir. Ancak Holokost daha radikal bir soru daha çıkarmıştır: "Tanrı nerede?" (Ignaz Maybaum). Elie Wiesel şöyle demektedir: "*Holokost ne Tanrıyla ne de Tanrı olmadan açıklanabilir.*" Ona göre Yahudi tarihinde ilk kez ahit bozulmuştur - bu aşırılık noktasına götürülmüş 'teodisi'dir. (Teodisi: en yüksek iyiliğin meydana gelebilmesi için fenalığın gerekli olduğunu iddia ederek Tanrının tedbirlerini haklı çıkaran felsefe. ç.n.)

Yaşamı Tora tarafından düzenlenen Ortodoks Yahudi'ye göre tarih Tanrı'nın işidir. Ancak (Uriel Tal'ın açıkladığı gibi) yargılanmanın, ödülün ve cezanın tarihin biçim verici ilkeleri olduğu Ortodoks kavramını kabul edersek, bir buçuk milyon Yahudi çocuğunun öldürülmesi bu kavramla bile nasıl açıklanabilir? Yehuda Bauer bu olasılığı ve bununla birlikte Tanrı'nın varlığını reddetmektedir. Ona yanıt veren Eliezer Schweid, Tanrı'yı tarihten ayırmak istemekte, insanın özerk kararlarının tarih içinde oluştuğunu ve sadece bu kararların sonuçlarının Tanrı tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Ayrıca inanç, agnostisizm gibi, insan ruhunun kişisel veya tarihi deneyimlerle etkilenmeyen temel bir durumu olduğundan, Holokost'tan sonra teodisi gerekli değildir. Mistik eğilimli olan Martin Buber çözümlenemeyen sorunu, buna benzer bir şekilde, "Tanrı'nın gözden kaybolması" söylemiyle çözümlemeye çalışmıştır. Holokost'a rağmen halkının geleneksel Tanrısı'nın yeniden doğrulanmasında Emil Fackenheim da Elie Wiesel'e katılmıştır. Fackenheim geleneksel Tanrı'yı reddetmenin "zaferi Hitler'e vermek" olacağını söylemiştir (*The Christian Century*, 6 Mayıs, 1970).

Laik Yahudinin öz-bilinci, özellikle İsrail'de, onun tarih bilinci içine kök salmıştır. "Bu bilinç kutsal kitabın eskiliğine dönüktür... ama bu tarihi bilinç belki de aynı derecede Holokost'a dönüktür" (Uriel Tal). Sorun burada aynı zamanda çağdaş insanın, onun toplumunun ve onun moralitesinin ev-

rensel sorunu olmaktadır. İnsanın Auschwitz'deki evrensel başarısızlığı manevi olduğu kadar politikti de. Maddi ve manevi yaşamımızdaki bu insani kötülükle nasıl hesaplaşabiliriz? Hannah Arendt'in bunun "sıradanlığı" dediği şeyi vurgulayarak verdiği yanıt yararsız görünmektedir. Bu yanıtlanmamış bir soru olarak kalmaktadır.

Hıristiyan Kiliseleri de bu soruya yanıt verememişlerdir. Nazilerin antisemitizminde Hıristiyan mirasının oynadığı rolü Katolikler kadar Protestanlar da anlamaya çalışmışlardır. Papa XXIII. John'un girişimiyle toplanan İkinci Vatikan Konseyi bildirgesinde Kilisenin genelde Hıristiyanlık dışı dinlere ve özelde Yahudiliğe karşı yeni ve daha hoşgörülü ilkelere yer vermiştir. Ancak gerek bu ve gerekse diğer dini eğilimlere rağmen laik ve politik antisemitizm gibi Hıristiyan Yahudi aleyhtarlığı geçmişe ait bir şey değildir. Kilisenin Yahudilerin dünyaya dağılmalarını bir ceza olarak görmesine meydan okuyan Yahudi özerk devleti ağır ağır kabul edilebilmektedir. Yahudiler değişen dünyada, Holokost'ta aşırılığa götürülmüş olan eski sorunlarının hala çözümlenmediğini bilmektedirler. Fackenheim şöyle der: "*Yahudi olarak dışlanmışlık durumunu önce kabul etmeli ve buna tepki göstermeliyiz.*" Şimdiki Yahudi krizine iki tepki önermektedir: "birincisi, Yahudilerin sürekliliğine bağlılık; ikincisi, Yahudi birliğine bağlılık." Bu düşünceler 1967 Martı sonunda ifade edilmişti. Altı Gün Savaşı öncesindeki krizde bu iki nokta gerçeğe dönüştü. Ayakta kalma isteğindeki birleşme dünyadaki bütün Yahudileri etkisi altına aldı. İsrail'in Yahudi halkının evrensel sürekliliğini koruyor olması onun savaşmaya hazır olmasının bir parçasıydı. Pek çok genç askerin zihinlerinin gerisinde Holokost vardı. Savaştan sonra bundan söz ettiler. "*Eğer savaşı kaybedersek insanların yok edileceğimize inandıkları doğrudur... Bu fikri toplama kamplarından aldık... ya da oradan bize miras kaldı. Hitler'in zulmünü yaşamamış*

olsa bile, İsrail'de yetişmiş herkes için somut bir fikirdir bu... Bu, gaz odalarının verdiği derstir" (*The Seventh Day*, (1970), 181). George Steiner, Holokost dünyasının "*mantık alanı dışı*" olduğu söylerken Elie Wiesel'in şu sözünü hatırlatır: "*Orada olan ben hala anlamıyorum.*" (*Encounter* (Şubat 1967), 38-9). Steiner anlamaktan çok uzak olduğumuz için belki de susmamız gerektiğini söylemektedir; ancak: "*Bunun dışında en iyisi... mantığa ve tarihi analize ütopyacı bir bağlılıkla inanmaya devam etmektir.*" Gershom Scholem farklı ve karşıt bir tepkiyi, mistisizme bağlılığı ele almaktadır. "*Yahudiler insan dilinin tanımlamak için yeterli olmadığı bir Holokost'tan ve krizden geçmişlerdir.*" Scholem krizden hemen sonuç beklemenin yakışıksız aceleciliğine karşı bizi uyarmaktadır. Kabala ve Hasidizm de "milletin yaşamındaki çok büyük bir karışıklığa" böyle -ve gecikmiş- tepkilerden doğmuştur. "...görüldüğü kadarıyla tarihin etkisinin bu tür hareketlerin çıktığı derinliklere erişmesi biraz zaman almaktadır." Holokost'un derin şokuna bir tepki öldürücü de olabilir, üretici de. "Biz bunun üretici olacağına inanıyoruz; burada, bu Ülkede bunun için yaşıyoruz." (*Ariel*, no.26 (1970), 45/6).

14
KAYNAKLAR VE LİTERATÜR

(1) KAYNAKLAR:

Holokost'un resmi ve gayri resmi birincil kaynakları, ki bunların arasında Holokost öncesi ve sonrası malzeme de vardır, ilgili tarafların arşivlerinin bir kısmından oluşmaktadır. Bu ilgili taraflar şunlardır: Nazi Almanya'sı ve işgal edilmiş veya kontrolü altındaki bölgeler, Müttefiklerin anti-Mihver koalisyonu ve tarafsızlar -sürgündeki hükümetler, iktidardaki partiler- Müttefik ülkelerdeki veya tarafsız bölgelerdeki kurbanlar. Bu belgelerin çok fazla olduğu açıkça bellidir. Ama ne yazık ki, araştırmacılar bunlardan pek azına erişebilmektedir. Eksik olan ve kimi zaman kasten imha edilmiş ve savaşın yıkımına uğramış olmasına rağmen Alman kaynaklarının incelemeye açık olması ve Müttefik devletlerle tarafsızların arşivlerinin büyük ölçüde kapalı olmaları, ya da ancak bazı seçilmiş belgelerin açık olması ilginçtir. Alman belgeleri arasında en önemlileri Nürnberg'den Berlin'e kadar mahkeme tutanaklarıdır ve bunlar 25 yıllık bir süreyi kapsar (1946-1970 ve sonrası).

Holokost tarihinin en ciddi boşluğu özellikle SSCB'de olmak üzere tek tek Yahudi topluluklarının belgeleridir. SSCB'de Sovyet ve Alman kökenli el değmemiş zengin malzemenin var olduğu bilinmektedir ama bunlar şimdiye kadar incelenememiştir. Savaş sırasında saklanan ve yavaş yavaş ortaya çıkan malzeme bibliyografyalarda yer almaktadır.

(2) KAPSAMLI ESERLER:

G. Reitlinger, *Final Solution...*(1968); N. Levin, *The Holocaust* (1968); H. Krausnick, *The Anatomy of the SS-State* (1968), 1-124; R. Hilberg, *Destruction of European Jews*

(1967); R. Manvell and F. Fraenkel, *The Incomparable Crime* (1967); G. Hausner, *Justice in Jerusalem* (1966), 53-261; *Algemeyne Entsiklopedye Yidn*, 6(1963); 7 (1966); R.M.W. Kempner, *Eichmann und Komplizen* (1961); *Ha-Mikzo'a Hashmadah*; *Darko shel Eichmann*, (1964); A. Eisenbach, *Hitlerowska polityka Zaglady Zydow* (1961), Yidiş: *Di Hitleristishe Politik fun Yidn-Farnikhtung*, (1955); J. Tenenbaum, *Race and Reich* (1956); *Malkhut ha-Geza ve-ha-Resha*, (1960); L. Pliakov, *Harvest of Hate* (1954).

(3) BİBLİYOGRAFYA:

Shunami, Bibl, 441-52; Bibliographical Series of Yad Vashem -YIVO: cilt ": J. Robinson ve P. Friedman, *Guide to Jewish History under Nazi Impact* (1960); cilt 2: P. Friedman, *Bibliography of Books in Hebrew on the Jewish Catastrophe and Heroism in Europe* (1960); cilt 3: P. Friedman ve J. Gar, *Bibliography of Yiddish Books on the Catastrophe and Heroism* (1962); cilt 4: R.L. Braham, *Hungarian Jewish Catastrophe: A Selected and Annotated Bibliography* (1962); cilt 5-8: M. Piekarz et al(ed.) *The Jewish Holocaust and Heroism Through The Eyes of the Hebrew Press* (1966); cilt 9,10; J.Gar, *Bibliography of Articles on the Catastrophe and Heroism in Yiddish Periodicals* (1966); Wiener Library Catalogue Series: (1) *Persecution and Resistance under the Nazis* (1960); (2) *From Weimar to Hitler Germany 1918-1933* (1964), 200-400; (4) *After Hitler, Germany 1945-1963* (1963); Bibliotheqe du Centre de Documentation Juive Contemporaine, *Catalogue, no. 1* (1964), 43-299; no.2 (1968), 20-174, 191-201, 208-12; B. Mark, *Meczenstwo i walka Zydow w latach okupacji* (1963).

(4) ÖZEL SÜRELİ YAYINLAR:

Wiener Library Bulletin (1946-); *Yearbook of the Leo Baeck Institute* (1956-); Yad Vashem, *Bulletin* (1957-1968; yeni

dizi 1969-); *Yedi'ot Yad Vashem* (1954-1968; yeni dizi 1969-); Yad Vashem, Yedies (1957-61); Yad Vashem, *Studies* (1957-); *Kovez Mehkarim be-Farshiyot ha-Shoa'ah ve-ha-Gevurah* (1957-); Beit Lohamei ha-Getta'ot, *Yedi'ot* (1951-60), *Dappim le-Heker ha-Shoa'ah* (1951-52, 1969); *Fun Letstn Khurbn* (1946-48); *Bleter far Geshikhte* (1948-); *Biuletyn Zydowskiego Instytutu Historycznego* (BIH) (1951-); *Le Monde Juif* (1946-); *Gli ebrei in Italia durante il Fascismo*, 1-3 (1960-63).

(5) BELGE KOLLEKSİYONLARI:

S. Krieger (derl.) *Nazi Germany's War Against the Jews* (1947); L. Poliakov ve J. Wulf, *Das Dritte Reich und die Juden: Dokumente und Aufsaetze* (1995); idem, *Das Dritte Reich und seine Diener: Dokumente* (2956);idem, *Das Dritte Reich und seine Denker* (1959).

BİBLİOGRAFYA

HOLOKOST: Genel: 14. Bölüm: DAVRANIŞ:

K. Shabbetai, *As Sheep to the Slaughter* (1962); R. Hilberg, *Destruction of the European Jews* (1961); N. Eck *Yad Vashem Studies 6* (1967), 385-430; J. Robinson, aynı eser, 7 (1968), 198-203; aynı yazar, *Psychoanalysis in a Vacuum, Bruno Bettelheim and the Holocaust (1970)*; aynı yazar, *And the Crooked Shall be Made Straight (1965)*, 142-226; aynı yazar, *Nittuk Rezifui be-Va'adei ha-Kehillot ba-Tekufah ha-Nazit (1966)*; B. Bettelheim, *The Informed Heart, Autonomy in a Mass Age (1960)*; aynı yazar, *Midstream*, 8 (İlkbahar 1962), 16-25); A.L. Kubovy, *Yad Vashem Bulletin*, 13 (1963), 3-11; I. Poliakov, *Commentary*, 9 (Ağustos 1950), 111-6; G. Hausner, *Justice in Jerusalem* (1966), 176-225; A. Berman, *Biuletyn Zydowskiego Instytutu Histricznego*, 29

(1959), 40-57; E.A. Cohen, *Human Behaviour in the Concentration Camps* (1953); B. Kautsky, *Teufel und Verdammte* (1946), 1-96; R. Hoess, *Commandant of Auschwitz* (1959), otobiyografi; K.Kromiadi, *Novy Zhurnal*, 32 (1953) 192-202; J.F. Steiner, *Treblinka* (1967); P. Friedman, *Mezudah*, 7 (1954) 602-18; aynı yazar, *Yad Vashem Studies*, 2 (1958), 95-113; H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem* (1963), 102-7; D. Daube, *Colloboration with Tyranny in Rabbinical Law* (1965).

TOPLAMA KAMPLARI:

International Tracing Service, *Catalogue of Camps and Prisons in Germany and German-Occupied Territoriesi*, 2 cilt (1949-51); Uluslararası Askeri Mahkeme, *Trial of the Major War Criminals*, 42 cilt (1947-49); aynı eser, *Trial of German Major War Criminals*, 23 cilt (1946-51); Jewish Black Book Committee, *Black Book* (1946); E. Kogon, *Theory and Practice of Hell* (1950); G. Reitlinger, *Final Solution* (1968); R. Hoess, *Commandant of Auschwitz* (1959); H. Krausnick, *Anatomy of the SS State* (1968), 397-504; H.G. Adler, *World Congress of Jewish Studies. papers*, 1(1967), 27-31; A. Ungerer, *Verzeichnis von Ghettos, Zwansarbeitslagern und Konzentrationslagern...* (1953); E. Kossoy ve E. Hammitsch, *Handbuch zum Entschaedigungsverfahren* (1958); R. Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (1961).

GAZLA ÖLDÜRME:

R. Hilberg, *Destruction of the European Jews* (1967), fihrist; G. Reitlinger, *Final Solution* (1968), 130-64 ve M. Weinreich, *Hitler's Professors* (1946); A. Mitscherlich ve F. Mielke, *Doctors of Infamy* (1949); K. Binding ve A. Hoche, *Die Freigabe der Vernictung unwerten Lebens, ihr Mass und ihre Form* (1920,1922); *Trials of War Criminals*.. 1 (1949); *Ankla-*

geschrift des Generalstaatsanwalt Frankfurt a, M. gegen den früheren Arzt Horst Schuman von 12.12.1969, Yad Vashem, no. 0404/20-83; K. Doerner, *Viertelsjahr hefte für Zeitgeschichte*, 15 (1967) no.2, 121-52.

ADOLF HİTLER:

Hitler'in nutukları: Speeches of Adolf Hitler, 1922-39 (ed. N.H. Baynes) ve *Hitler: Reden und Proklamationen*, 1939-45, M. Domarus (2 cilt, 1962-63); F. Heer, *Der Glaube des Adolf Hitler* (1968); W. Maser, *Die Frühgeschichte der NSDAP: Hitlers Weg bis 1924* (1965); H. Trevor Roper (ed.) *Hitler's War Directives* (1964); A. Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny* (1962); R. Hilberg, *Destruction of the European Jews* (1961), fihrist; F. Jetzinger, *Hitler's Youth* (1958); J. Tenenbaum, *Race and Reich* (1956), fihrist; A. Kubizek, *Young Hitler I Knew* (1954); H.R. Trevor-Roper (editör) *Hitler Table Talk* 1941-44 (1953); H. Rauschning, *Hitler Speaks* (1939).

PARTİZANLAR:

Y. Suhl (ed.) They Fought Back (1968); J. Robinson, And the Crooked Shall be Made Straight (1965) 213-26 ve fihrist; European Resistance Movements 1939-1945, 1 (1960); Sefer Milhamot ha-Getta'ot (1954); K. Kahanovich, Yad Vashem Studies, 1 (1957), 153-67; A.Z. Bar-On, aynı eser (1960)167-89; J. Ariel, aynı eser, 6 (1967), 221-50; H. Michel, aynı eser, 7 (1968) 1-16; Sefer ha-Partizanim ha-Yehudim, 2 cilt (1958); A. Lidowski, Ba-Ye'arot (1946); R. Korchak, Lehavot ba-Efer (1956); A. Z. Bar-On ve D. Levin, Toledoteha shel Mahteret (1962); K. Nir, Shevilim be-Ma'gal he-Esh (1967); B. West, Hem Hayu Rabbim (1968); Y. Yelinek, Yalkut Moreshet, no.1 (1963), 47-67); H. Smolar, Yidn in Gele Lates (1952); D. Knout, Contribution a l'histoire de la resistance juive en France, 1940-1944

(1967).

KURTULUŞ:

A.D.Morse, *While Six Million Died* (1968); A. Weissberg, *Conspiracy of Silence* (1952); S. Kot, *Conversations with the Kremlin and Dispatches from Russia* (1963); ABD Dışişleri Bakanlığı, yayın no. 3023, *Nazi-Soviet Relations 1939-1942* (1948); SSCB'de Polonya Sefareti, *Report on the Relief Accorded to Polish Citizens...* (1943); N. Bentwich, *Wanderer Between Two Worlds* (1941); P. Meyer, *Jews in the Soviet Satellites* (1953); R. Hilberg, "*Destruction of the European Jews*" (1961), 715-33; L. Yahil, *Rescue of Danish Jewry* (1969); M.B. Weissmandel, *Min ha-Mezar* (1957); Y. Bauer, *From Diplomacy to Resistance* (1970); M. Kaganovich, *Di Milkhome fun Yidishe Partizaner in Mizrekh Eyrope* (1956); H. Smolar, *Fun Minsker Geto* (1946); S. Kacherginsky, *Tsvishn Hamer un Serp* (1949); E. Landau (ed.) *Der Kastner Bericht...* (1961); S.M. Schwarz, *Yevrei v Sovetskom Soyuze, 1939-1965* (1966).

HIRİSTİYAN KİLİSELERİ:

Katolik Kilisesi: S. Friedlaender, *Pius XII and the Third Reich* (1966); G. Lewy, *Catholic Church and Nazi Germany* (1964); E. Bentley, *Storm over the Deputy* (1964); J. Nobecourt, "*Le Vicaire*" *et l'histoire* (1964); Rothkirchen, *Yad Vashem Studies*, 6(1967), 27-53; P. Friedman, *Their Brothers' Keepers* (1957); M. Haulhaber, *Judaism, Christianity and Germany* (1934); Lewy, *Commentary,* 37 no.2 (1964) 23-35; J.S. Conway, *The Nazi Persecution of Churches, 1939-1945* (1968).

Protestan ve Yunan Ortodoks Kiliseleri: J.M. Snoek, *The Grey Book...* (1969); W.A. Visser't Hooft, *Struggle for the Dutch Church...* (1944); *Les Eglises Protestantes pendant la*

guerre et l'occupation (1946); *Die Evangelische Kirche in Deutschland und die Judenfrage* (1945); M.Leviev, *Nashata Blagodarnost.*

SAVAŞ SUÇLULARI DAVALARI:

History of the United Nations War Crimes Commission (1948); World Jewish Congress, *Unity in Dispertion* (1948); J. Robinson, *And the Crooked Shall be Made Straight* (1965); J. Robinson ve P. Friedman, *Guide to Jewish History under the Nazi İmpact* (1960), 176-221; N. Robinson, *Report on the Activities of the Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, in the Field of the Prosecution of War Criminals in Germany* (1961); aynı yazar, *Gesher,* 7 No.2 (1961) 38-50; aynı yazar, *Le Monde* Juif, 26, no. 60/61(1971), 16-23); E. Brand, *Yad Vashem Bulletin*, 14 (1964), 58-62; Levai, R.L. Braham, *Hungarian Jewish Studies,* (1969), 253-96; Federal Alman Cumhuriyeti, Adalet Bakanlığı, *Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten im Gebiet der Bundesrepublik Deutschland seit 1945* (1964); R. Vogel (ed.), *Ein Weg aus der Vergangenheit: Eine Dokumentation zur Verjaehrungsfrage und zu den nationalsozialistischen Prozessen* (1969), *Probleme der Verfolgung und Ahndung von nationalsozialistischen Gewaltverbrechen* (1967); Deutsccher Bundestag, *175. Sitzung, Bonn,* 25.3.1965; J. Gorzkowska ve E. Zakowska, *Zbrodniarze hitlerowscy przed sadami NRF* (1964); N.S. Alekseyev, *Otvetstvennost natsistskikh prestupnikov* (1968).

ADOLF EİCHMANN:

R.L. Braham, *The Eichmann Case: A Source Book* (1969); İsrail Devlet Basın Bürosu, *Adolf Eichmann's Statement at the Police* (1961); J. Levai, *Eichmann in Hungary: Documents* (1961); G. Hausner (devlet savcısı), *Opening Statement: "6.000.000 Accusers"* (1961); Ha-Yo'ez ha-Mishpati

la-Memshalah neged Adolf Eichmann, *Eduyyot*, 2 cilt (1963); *Ne'um ha-Sikkum* (1962); M. Pearlman, *Capture and Trial of Adolf Eichmann* (1963); G. Hausner, *Justice in Jerusalem* (1968); H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem* (1965); Lord Russell of Liverpool, *trial of Adolf Eichmann...* (1962); R.M.W. Kempner, *Ha-Mikzo'a Hashmadah: Darko shel Eichmann* (1963); Simon ve Donat, *Judaism*, 12 (1963), 387-435; *American Jewish yearbook,* 63 (1962), 3-131; 64 (1963), 247-59; J.E.C Fawcett, *British yearbook of International Law*, 38 (1962) 181; Schwarzenberg, *Current Legal Problems,* 15 (1962), 248-63; Treves, *Minnesota Law Review,* 47 (1962), 557-92; Green, *Tulane Law Review*, 37 (1961/63), 641-84.

SOVYET RUSYA

E. Litvinoff (ed.), *Jews in Eastern Europa; S. M. Schwarz, Yevrei v Sovetskom Soyuze, 1939-1965* (1966).

HOLOKOST'TAN SONRA YAHUDİLİK BİLİNCİ

I. Maybaum, *The Face of God after Auschwitz* (1965); *The Seventh Day, Soldiers Talk about the Six day War* (1970); H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem* (1963); "Jewish values in the Post-Holocaust Future," bir sempozyum, *Judaism,* 16, no.3 (Yaz 1967); G. Steiner, *Encounter,* cilt 28, no.2 (Şubat 1967); E.L. Fackenheim, *Commentary,* cilt 46, no. 2 (Ağustos 1968); The Institute of Contemporary Jewry, *The Impact of Holocaust on Contemporary Jewish Life* (1972), ibranice; U. Tal, Self Understanding and the Land and State of İsrael, *Union Seminary Quarterly Review,* cilt 26, no.4 (yaz 1971); G. Scholem, "Reflections on the Possibility of Jewish Mysticism in our Time", *Ariel* no.26 (1970); Y. Bauer ve E. Schweid, *Sh'demoth,* no. 38,39,40 (ibranice); U. Ramon, "Holocaust Consciousness during the Six Day War," *Dappim, Studies of*

the Holocaust and the Jewish Resistance, İkinci Dizi, cilt 1 (1969) (İngilizce özetli, ibranice).

SÖZLÜK

Aktion (ALM) Holokost sırasında Yahudilerin Naziler tarafından toplanmalarını, sürülmelerini ve öldürülmelerini içeren operasyon.

American Jewish Joint Distribtion Committee (JDC veya "Joint" olarak da bilinir) Amerikan Yahudilerinin 1914'te kurulmuş denizaşırı yardım ve rehabilitasyon kurumu.

Berihah (Kaçış) Yahudileri Filistin'e "yasadışı" göçe bir adım olarak Doğu Avrupa, SSCB, Balkanlar ve Baltık ülkelerinden 1944 ve 1948 yıllarında orta ve güney Avrupa'ya kaçıran yeraltı örgütü. Aynı zamanda Avrupa'da sağ kalan Yahudilerin İsrail'e kitle olarak kaçışları.

Bermuda Konferansı Bermuda'da 19-30 Nisan 1943'te mülteciler konusunda yapılan Anglo-Amerikan toplantısı.

Bernheim Dilekçesi Yukarı Silezya'da bir ambar memuru olan Franz Bernheim'ın Alman Yukarı Silezyasında Nazilerin Yahudi aleyhtarı yasalarına karşı 17 Mayıs 1933'te Milletler Cemiyetine verdiği dilekçe.

Betar Siyonist Revizyonist partinin (şimdi herut hareketi) Siyonist gençlik hareketi.

Boykot (Yahudi aleyhtarı) Nazi Almanya'sında Yahudilere yönelik olup onları sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamdan dışlamak için düzenlenen örgütlü faaliyetler.

Bund Rusya'da Yidiş diline, özerkliğe, laik Yahudi milliyetçiliğini amaçlayan ve Siyonizme karşı olan Yahudi sosyalist partisi (1897).

Centos Yetimlerin bakımını üstlenen Polonya örgütü.

Deror Siyonist-sosyalist öncü gençlik hareketi.

Der Stuermer 1923 ile 1945 arasında Nürnberg'de çıkan ve Julius Streicher tarafından kurulmuş Yahudi aleyhtarı

Alman haftalık gazetesi.

Einsatzgruppen Nazi SS ve SD örgütlerinin Rusya ve Sırbistan'daki seyyar birimleri, seyyar imha birimleri.

Evian Konferansı 31 ülke temsilcilerinin Fransa'da Evians-les-Bains'de 1938 Temmuz'unda mülteci sorunları hakkında düzenledikleri toplantı.

Genocide-Jenosit-Soykırım Dini, ırksal ya da milli grupların kısmi veya topyekün imhası.

Gordonia Öncü siyonist gençlik hareketi.

Haavara 1933 Ağustos'unda Tel Aviv'de kurulmuş olan ve Nazi Almanya'sındaki Yahudi mallarını Filistin'e nakli için uğraşan bir kurum.

Ha-Shomer Ha-Za'ir Siyonist-sosyalist öncü gençlik hareketi.

He-Halutz Pek çok ülkede kurulmuş olan siyonist-sosyalist öncü hareket.

Judenrat Nazilerin kendi talimatlarının yerine getirilmesi için gettolarda kurdukları Yahudi temsilciler meclisi.

Judenrein Bütün Yahudilerin ortadan kaldırıldığı bir bölge.

Kapo Nazi toplama kamplarında tutsak gruplarının başında bulunan tutsak.

Kristallancht (alm. "Kristal gecesi" "kırılmış cam gecesi") 9-10 Kasım 1938 gecesi Almanya ve Avusturya'da sinagogların, Yahudi meskenlerinin ve dükkanlarının örgütlü olarak yakılıp yıkılması ve Yahudilerin tutuklanmaları.

Madagaskar Planı Dört milyon Yahudi'yi dört yıl içinde Madagaskar'a nakletmeyi amaçlayan Nazi planı. Plan 1940 yazında ele alınmış ama Nazilerin "Nihai Çözüm"de karar kılmaları üzerine 10 Şubat 1942'de rafa kaldırılmıştır.

Mein Kampf Hitler'in politik programını açıkladığı eseri.

Münih Antlaşması Hitler, Chamberlain, Mussolini ve Dala-

dier tarafından 30 Eylül 1938'de imzalanan ve Südetlerin Çekoslovakya tarafından Almanlara bırakılmasını öngören anlaşma.

Muselmann Nazi kamplarında ölüm halindeki tutsaklar için kullanılan deyim.

Nürnberg Yasaları Yahudileri Alman yurttaşlığından uzaklaştıran yasalar

Nihai Çözüm (alm. Endlösung) Nazi terminolojisinde Yahudilerin kitle halinde öldürülmeleri ve toptan imhası planı.

Po'alei Zion Siyonist-sosyalist hareket.

S.A. **(Sturn Abteilungen)** SS'in 1932'de kurulan ve Nazi partisinin tek istihbarat örgütü olan güvenlik servisi.

SS **(Schutzstaffel)** 1925'te kurulmuş olan Nazi örgütü. Daha sonraları Nazi partisinin "seçkin" örgütü olmuş ve Nihai Çözüm'de önemli görevler yüklenmiştir.

Struma 769 Yahudi mültecisini taşıyan bir geminin adı. Gemi 1941 sonlarında Romanya'dan denize açılmış, Filistin ve Türkiye'ye girişine izin verilmemiş ve 1942 Şubat'ında Karadeniz'de batmıştır. Yolcularından sadece biri kurtulmuştur.

Wannsee Konferansı 20 Ocak 1942'de Berlin'de Wannsee'de yapılan toplantıda Nihai Çözüm kararı alınmıştır.

Wehrmact Alman silahlı kuvvetleri.

Yad Vashem Nazi dönemindeki Holokost ve yine o dönemdeki Yahudi direniş ve kahramanlığını anmak için kurulan örgüt.